CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

निशान्त

मुखपत्र

२०५८

प्रकाशक :

महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालय

हजारी जनक विद्यापीठ (क्याम्पस)

जनकपुरधाम, धनुषा

नेपाल

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हजारी जनक विद्यापीठ (क्याम्पस) को

वार्षिक मुखपत्र

निशान्त

अंक : ७ वर्ष : २०५७

संरक्षक

प्राचार्य श्री कार्तिकेय झा

सल्लाहकार

प्राध्यापक डा० श्री गोविन्द चौधरी
उप-प्राध्यापक श्री केशवशरण उपाध्याय
उप-प्राध्यापक श्री गुरुदयाल चौधरी
उप-प्राध्यापक श्री दुर्गाप्रसाद घिमिरे
उप-प्राध्यापक श्री भेषराज अर्याल
उप-प्राध्यापक श्री देवीकान्त लाल कर्ण

सम्पादक मण्डल

उप-प्राध्यापक श्री भरतमणि सुवेदी –प्रधान सम्पादक
,, श्री मिथिलेश कुमार ठाकुर –सदस्य
,, श्री नारायण चालिसे –सदस्य
सहायक प्राध्यापक श्री मातप्रसाद ढकाल –सदस्य
,, ,, श्री जगन्नाथ रेग्मी –सदस्य
सहायक प्रशासक श्री कृष्णप्रसाद निरौला –सदस्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्रकाशक

महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालय
हजारी जनक विद्यापीठ (क्याम्पस)
जनकपुरधाम, नेपाल
फोन नं. २०६६५

प्रकाशन :–
१५० प्रति

प्रकाशन मिति :–
२०५७।१२।२३ गते

मुद्रक :–
मजदूर छापाखाना
जानकी चोक, जनकपुरधाम
२२७४१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शुभकामना

निशान्त शब्द आफैले महत्वपूर्ण अर्थगाम्भीर्य बोकेको हुँदा आरम्भमैं शुभकामना राख्न चाहन्छु। विद्यापीठको आफ्नै प्रयासबाट प्रकाशित हुने यस पत्रिकाले विद्या र विद्यार्थी बीच राम्रो सान्निध्य प्रदान गर्नेछ भन्ने लागेको छ। हजारी जनक विद्यापीठको आफ्नै इतिहास र भूमिकाबाट संस्कृत भाषा, संस्कृति र प्राच्यदर्शनको राम्रो ज्ञान प्रदान भैरहेको सन्दर्भ स्मरणीय छ। यस मुखपत्रले आफ्नो संस्था र क्षेत्रको विकास र इतिहासलाई सार्वजनिक गरी भावी ज्योति पुञ्जपुञ्जलाई हेर्नसक्ने दक्षता देखाउन सक्नुपर्छ। सकभर सरल भाषा, सुबोध शैली र अर्थ सहज भएका लेख अभिलेख तथा अन्य रचनाहरुलाई रोचक ढंगबाट शुद्ध छपाइ हुनु जरुरी हुन्छ। संस्कृत भाषा अत्यन्त शुद्ध र पवित्र भाषा भएकोले आधुनिक छपाइमा ज्यादै सतर्कतासाथ शुद्ध लेखाइको शुद्ध प्रकाशन हुनु पर्दछ। जसको बोल्ने भाषा नै अशुद्ध छ भने उसको विचारमा कति शुद्धता पाउन सकिएला ? त्यसैले भाषिक शुद्धताप्रति सदैव सचेत हुनु आवश्यक छ। यिनै विशेषता र महत्तालाई प्रभावकारी ढंगबाट प्रसारण गर्न यो "निशान्त" पत्रिका जनप्रिय बन्न सकोस्, संग्रहणीय बनोस्। अस्तु

आचार्य पूर्णचन्द्र ढुंगेल
उपकुलपति
महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालय

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शुभकामना

हजारी जनक विद्यापीठले आफ्नो मुखपत्रको रूपमा प्रकाशित गर्दै आइरहेको 'निशान्त' को नयाँ अङ्क प्रकाशन हुन लागेको सुन्दा ज्यादै खुशी लागेको छ ।

यस पत्रिकाले संस्कृतमा निहित ज्ञानराशिलाई जनसमक्ष पुर्‍याउनुका साथै राजर्षि जनकको राजधानी जनकपुरको वैशिष्ट्य समेत प्रकट गर्नसक्नेछ भन्ने कुरामा विश्वस्त हुँदै निशान्त पत्रिकाको उत्तरोत्तर प्रगति एवं निरन्तरताको लागि मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

प्रा० डा० माधवशरण उपाध्याय
शिक्षाध्यक्ष
महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालय

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शुभकामना

महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालय अन्तर्गतको हजारी जनक विद्यापीठ, जनकपुरबाट मुखपत्रको रूपमा *'निशान्त'* नामक पत्रिका प्रकाशन हुन लागेको सुन्दा ज्यादै खुशी लागेको छ ।

प्रकाशोन्मुख यस पत्रिकाले आफ्ना लेख, रचना मार्फत् राष्ट्र, राष्ट्रियता, धर्म, संस्कृतिका साथै संस्कृतमा निहित ज्ञान-विज्ञानका कुराहरूलाई सबैले जनसमक्ष पु-याई आलोक प्रदान गर्न सक्षम हवस् भन्ने शुभकामना व्यक्त गर्दछु । जयतु संस्कृतम् ।

प्रा० डा० भोजराज पन्त
कुलसचिव
महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालय

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सम्पादकीय

"संस्कृत र निशान्त'

संस्कृतमा नेपालको अधिकांश संस्कृति बाँचेको हुँदा संस्कृत मासियो भने नेपाली संस्कृति पनि मासिन्छ । आफ्नो संस्कृत मासिए-पछि अरुसामु आफूलाई चिनाउने कुनै चीज हामीसँग हुँदैन र हामी पनि आफ्नो संस्कृतिसँगै मासिन्छौं । आज हामी जुन संस्कृतिलाई आंशिक रूपमा अँगालेर आफ्नो संस्कृति भनी गर्व गर्न लागिरहेकाछौं, त्यो अर्कै कसैको संस्कृति हो, हाम्रो अस्तित्व होइन ।

आफ्नो अस्तित्वको खोज अनुसन्धान गर्न हामीलाई संस्कृतले सघाउँछ । संस्कृतले जुनसुकै जात, भाषा, धर्म र संस्कृतिलाई केही न केही फाइदा गर्दछ, वेफाइदा गर्दैन । संस्कृतका प्रश्नपत्रहरू जलाएर संस्कृतको पठन-पाठन जबर्जस्ती वन्द गर्न खोजेर संस्कृतको विरोध गर्दैमा सीमित राजनीतिक स्वार्थपूर्ति त होला, तर यसरी संस्कृतको विरोध गरेर कुनै पनि जनजातिको भाषा, धर्म र संस्कृतिको उत्थान हुँदैन । संस्कृतको विरोध नगरेर पनि राजनीति गर्न सकिन्छ, राष्ट्रिय जनजातिको उत्थान गन सकिन्छ ।

एकदलीय व्यवस्थाका विकृतिले जन्माएका निशाहरूको अन्तमा उदाएको वहुदलीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाको समुचित विकास हुन नसक्दा देखापरेका विकृतिहरूले राष्ट्रका हरेक क्षेत्रमा निशाको उदय हुन थालेको छ । राजनीतिले सिकाएको "मेरा गोरुको वाह्रै टक्का" को पाठले कहीं कतै आत्मालोचनाको खाँचो महसूस नगरिदा निशाले चियाउने अवसर प्राप्त गर्दै जान थालेको हो । निशाको उदयलाई अन्त गर्न र निशाले प्रवेश गर्ने अवसर नै प्रदान नगर्ने गृहकार्यको थालनी सवैले आ-आफ्नो क्षेत्रवाट गर्न ढिलाइ भैसकेको छ । यसका लागि 'म' को प्रवृत्ति नसुध्रो 'हामी' सुध्रिदैनौं र हाम्रा निशाका कुकर्महरूको अन्त न [illegible] राष्ट्रमा निशान्त हुन सक्तैन ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हाम्रो चाहना पनि निशाको अन्त गर्नु नै हो। यही चाहना अनुरूप २०५० देखि थालिएको निशान्तको यात्रामा यो कदम सार्तों हो। २०५२ मा कारणवश रोकिए पनि त्यसपछि निशान्तको यात्राले निरन्तरता पाएको छ। संस्कृत, नेपाली, अंग्रेजो र मैथिली भाषाका कथा, कविता, लेख-निबन्ध र समालोचना विधामा हालसम्म १२० जनाका जम्मा १८२ वटा लेखरचनाहरूको सहयोग पाएर 'निशान्त' हुर्किसकेको छ। 'धनपति' नामका व्यक्तिहरू 'गरीब' हुनपुगेझैं 'निशान्त' पनि यो उमेरसम्म आइपुग्दा 'दिनान्त' को यात्रा तर्फ त डोरिँदै छैन? "मित्रस्य चक्षुषा समीक्षामहे"-को अपेक्षा सहित शुभकामना एवं अमूल्य लेख-रचनाहरू दिएर निशान्तको सम्पादन तथा प्रकाशनमा सहयोग पु-याउनुहुने सम्बद्ध सबैमा हार्दिक धन्यवाद अर्पण गर्दछौं।

जयतु संस्कृतम्!

आत्मनः प्रतिकूलानि परेषां न समाचरेत्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विषय-सूची

क्र. सं.	विषय	लेखक	पेज नं.
१.	स्वागतगानम्	—हीरा कुमारी	i
२.	पाणिनेः परिचय	—कार्तिकेय झा	ii
३.	जानकी वन्दना	—माधवप्रसाद चालिसे	१
४.	जगज्जीवने जेगोयमाने	—डा० गोविन्द चौधरी	३
५.	'मानवजातेः संस्कृतवाङ्मयस्य महत्त्वम्	नवराज घिमिरे	१०
६.	छात्र-जीवनम्	—देवीप्रसाद घिमिरे	१२
७.	मिथिला क्षेत्रमा प्रवाहित त्रिजुगा र कमला नदीहुरूको उत्पत्ति विवरण र परिचय	—नीलकण्ठ भट्टराई	१३
८.	नेपाली व्याकरणमा सन्धि-विच्छेदका आधारहरू	—मतिप्रसाद ढकाल	१६
९.	समानुपातिक प्रतिनिधित्व प्रणाली एक संक्षिप्त परिचय	—भेषराज अर्याल	२३
१०.	शैक्षिक भ्रमण २०५७	—विदुरप्रसाद सापकोटा	३१
११.	नेपाली शिक्षा र कुरीतिको पिछा	—नारायणप्रसाद अधिकारी	३५
१२.	नेपाली कवितामा छन्दप्रयोग	—जनार्दन भट्टराई	३६
१३.	कविवर चन्दा झाक व्यक्तित्व एवं कृतित्वक परिचय	-देवीकान्त लाल कर्ण	४५
१४.	समयको सदुपयोग	—दुर्गाप्रसाद घिमिरे	४८
१५.	श्रद्धाञ्जलि	—जगन्नाथ रेग्मी	५०
१६.	पीडित पोखरी	—भरतमणि सुवेदी	५२
१७.	मन, चौबाटो अनि विचार	—कल्याणप्रसाद थपलिया	५४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सि. नं.	विषय	लेखक	पेज नं.
१८.	उपसंहार अर्थात् चौथो अन्त्य उपन्यासबारे छोटो चर्चा	—नारायण चालिसे	५५
१९.	कोलाहल बन्द गर्नु पर्छ	—पार्वती कोइराला	६०
२०.	कर्म	—राधाकान्त झा 'प्रेम'	६१
२१.	के संस्कृत मृतभाषा हो ?	—होरामणि सापकोटा	६३
२२.	आजुक समय कते वदलि गेल अछि	—नवीन कु० मिश्र	६५
२३.	अहाँ अपन दीपक स्वयं वनु	—विजयन्त झा	६६
२४.	सावधान	—विपीराज दहाल	६७
२५.	भविष्य हाम्रो हो	—घनश्याम घिमिरे	६८
२६.	कण्ठक हार जीवनक भार	—अमरकान्त ठाकुर	६९
२७.	कबिता लाक्षागृह	—महेश्वरप्रसाद घिमिरे	७३
२८.	जानकी जन्मभूमि	—दामोदर न्यौपाने	७२
२९.	वड़का महत्त्व चुटकुला	—नरेशकान्त झा	७५
३०.	Why go to University	— Yatiraj Acharya	७६
३१.	मेरो इच्छा	—खडीन्द्र दहाल	७९
३२.	हामी छोराछोरो	—जनक पोखरेल	८०
३३.	मरेर जाने शहीदहरू बाँचेर त हेर यहाँ जीउन कति गाह्रो छ	—वेदहरि आचार्य	८१
३४.	यो के हो ?	—टेकप्रसाद घिमिरे	८२
३५.	जिन्दगी व्यथा	—विमलेन्द्रकुमार उपाध्याय	८३
३६.	आयो जमाना नयाँ	—संजीव पराजुलो	८४
३७.	महिला विकासमा बाधक को ?	—यज्ञकुमार पौडेल	८५
३८.	वतमानक भ्रष्टाचारी नेताक	—सञ्जय कुमार झा	८७
३९.	नारोको व्यथा	—हीरा कुमारी	८८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्वागतगानम्

–सुश्री हीरा कुमारी
ह० ज० विद्यापीठ, जनकपुर

श्रृणु स्वागत गानमिदं मधुरम् – .... — – २

सफला सुफला विमला धवला
तव कीर्तिरियं शुभमोदलता श्रृणु स्वागत गान २

मयि सा समता ममता भवता
मयि केवलभावविभाववलम्
तव सैन्यवलं मम दैन्यमलम् । श्रृणु स्वागत गान २

विमले कमले तव पादयुगे
पदपुष्पमिदं व्यासितं तु मुदा
कुरु स्वीकृतमादरभावयुतम् । श्रृणु स्वागत गान २

मम नेत्रजलं तव पादजलम्
निखिलं नयनं स्तुतिपाठकरम्
अवलोकय मां निज दीनजनम् । श्रृणु स्वागत गान २

इयमाश्रयभाति चकास्ति पुनः
मम सा पतिदा वरदा सुभगा
भवतात् जनता मुदितां सुखदा । श्रृणु स्वागात गान २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पाणिनेः परिचयः

–श्री कार्तिकेय झा
(प्राचार्य)
ह॰ ज॰ विद्यापीठ, जनकपुर

आर्यावर्ते शब्दव्याकरणपरिपाटी अति प्राचीना वर्तते, युधिष्ठिर मीमांसकमतानुसारेण अनेक सहस्र वर्षं पूर्ववर्तिनी, किन्तु आधुनिकानां वासुदेवशरणाग्रवालप्रभृतीनां विदुषां मतानुसारेणापि सा परिपाटी द्विसहस्रवर्ष प्राचीना । तैत्तिरीयसंहितायां दृश्यते वाग् वै पराच्य व्यापकता अवदत्, ते देवा इन्द्रमब्रुवन्– इमां नो वाचं व्याकुरु इति, तामिन्द्रोमध्यातोऽवक्रम्य व्याकरोत । इत्थं पतञ्जलिना विल्लिख्यते बृहस्पतिरिन्द्राय इन्द्रो भरद्वाजाय इति अस्यां व्याकरणानिर्मातृपरम्परायां वहवो वैयाकरणा :–पाणिनीयतः प्राग्जाताः अभूवन् । तेषां वहूनाम् आपिशलि, काश्यप, गार्ग्य, गालव, चक्रवर्मण, भारद्वाज, शाकटायन, शाकल्य, शेनक, स्फोटायनादीनामाचार्याणां स्मरणं पाणिनिना स्वाष्टाध्यायीसुत्रेषु यत्र तत्र कृतम् । किं वहूना एषांरचितानां व्याकरणानां सारं नवनीतमिव नीत्वा पाणिनिपरवर्तिभ्यः अदात् । इदानीमन्यानि व्याकरणानि कालकवलीकृतानि पाणिनीयव्याकरणमेव संस्कृतभाषापरिज्ञानाय शरणम् । पाणिनेरनेकानि नामानि, पुरुषोत्तमरचिते त्रिकाण्डशेषे उपलभ्यन्ते । पाणिनः पाणिनिः दाक्षिपुत्रः, शालङ्की, शालातुरीयः, आहीकः, तत्र प्रथमनामद्वयं पणिन शब्दात् अपत्यार्थक अण् इञ् प्रत्ययाभ्यां निष्पन्नं पाणिनः पाणिन् गोत्रापत्यं साधयति ।

यशस्तिलकचम्पूकाव्ये पणिपुत्रः इति नामोपलभ्यते । अत सिध्यति यत्पणिः पाणिनेः पिता पूर्वजो वा आसोत् । दाक्षीपुत्र इति नाम तस्याः मातुः दाक्षीति नाम साधयति । शालङ्कीतिनाम कोशग्रन्थेषु नोपलभ्यते यद्यपि पैलादिगणे शाल़ङ्कीशब्द. पठितः पाणिनिना, तथापि तेन सह सम्बन्ध स्थापनाय किमपि प्रवलं प्रमाणं नास्ति, शालातुरीयोऽस्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नाम्न निर्देश शिलालेखे ताम्रपत्रे भामहस्य काव्यालङ्कारे काशिका न्यासटीकायां गणरत्नमहोदधौ च उपलभ्यते, शालातुरःपाणिने ग्रामः। कैयटहरदत्तादय. पाणिनेः पितुर्नाम पाणिनिरिति मन्यन्ते, यतः गोत्रापत्यप्रत्ययेन पाणिनशब्दस्य साधनं विधाय ततः युवापत्यार्थे इञ् प्रत्ययं कृत्वा ते पाणिनि शब्दं साधयन्ति, परन्तु मीमांसकमतेन पणिनः तस्य पिता आसीत् तस्मात् अपत्यार्थेऽण् प्रत्ययेन पाणिनशब्दः, इञ् प्रत्ययेन पाणिनिशब्दश्च सिद्धयति। पणिनशब्दः अकारान्तः यथा दाशरथः, दाशरथिश्चेत्युभयमपि वाल्मीकिरामायणादौ "प्रदीयतां दाशरथाय मैथिलो"—त्यादौ प्रयुक्त दृश्यते, तथैव पाणिन, पाणिन्युभावपि शब्दौ एकस्यैव नामरूपौ वर्तेते। कथासरित्सागरे पाणिनेर्गुरोर्नाम वर्ष इति लिखितमस्ति, अस्य वर्षस्यानुज उपवर्षः जैमिनिसूत्राणां वृत्तिकारत्वेन मतः। वहवो वैयाकरणाः अर्वाचीनाः महेश्वरं पाणिनेर्गुरुं मन्यन्ते। अत्र प्रमाणं येनाक्षर समाम्नायमधिगम्यमहेश्वरादिति पाणिनीयशिक्षाश्लोकमात्रमस्ति। पाणिनेः शिष्यः कौत्सः, इत्यत्र प्रमाणं महाभाष्यस्य उदाहरणमुपेयिवान् कौत्सः पाणिनीमिति अस्ति। काशिकायामपि अनुषिवान् कौत्सः पाणिनिम्, उपशुश्रूषिवान्, कौत्स रघुवंशवर्णितात् वरतन्तुशिष्यात्पृथका नागेशस्य 'सङ्ख्या वंश्येन" इति सूत्रेणान्यसन्दर्भेण ज्ञायते यत् कात्यायनः पाणिनेः साक्षात् शिष्यः आसीत् यतस्तेन तत्र व्याकरणस्यत्रिमुनोति उदाहरणंचिन्त्यं प्रतिपादितम्।

पतञ्जलेः, कात्यायनस्य साक्षात् शिष्यत्वाभावात् अखण्ड गुरुशिष्य परम्परा भावेनोक्त सूत्रेण समासाभावात्, किन्तु द्विमुनिव्याकरणस्य इन्युदाहरणं सुसङ्गतं प्रतिपादितम्। अनेन ज्ञायतेयत नागेशस्य विचारानुसारेण पाणिनिकात्यायनौ गुरुशिष्यौ आस्ताम्, परन्तु एतन्मतं परवर्तिने वैयाकरणाय समालोचकाय न रोचते, यतः पाणिनिना अदृष्टानां शब्दानां साधनाय कात्यायनेन वार्तिकानि रचितानि। उक्तानुक्तद्विरुक्तचिन्तास्वरूपं कात्यायनवार्तिकं तस्य पाणिनि समकालि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्तत्र प्रथमे श्लोके 'येनाक्षर समाम्नाय" इत्यत्र पाणिनिप्रति नमस्कार दर्शनात् । एतदतिरिक्तं जाम्ववतोविजयनामकमेकं काव्यमपि पाणिनिलिखितं मन्यते । द्विरूपकोशमपि पाणिनिलिखितं मन्यते, यतोऽत्र ग्रन्थस्यान्ते पाणिनिमुनिना लिखिमिति विद्यते । अस्य पृष्ठसंख्या ७८९० सन्ति । पुस्तकमिदं लण्डनस्थ इण्डिया लाईब्रेरीमध्ये सुरक्षित मस्ति ।

पाणिनेः कोर्तेराधारः तस्याष्टाध्यायी वर्तते । अष्टाध्यायाय्यां चतुः सहस्री सूत्राणां पञ्च सूत्री विवर्जिता । अष्टाध्याय्याः पाणिनीय सूत्रैर्माहेश्वरैस्सह ।। इति श्लोकानुसारेण पञ्चन्यूनचतुःसहस्रं सूत्राणि सन्ति । अष्टौ अध्यायाः सन्ति । अतैवेयमष्टाध्यायो उच्यते । पाणिन्युपज्ञमकालकं व्याकरणम् अर्थात सर्वप्रथमं पाणिनिना एव काललक्षणनिर्माणं विना व्याकरणं विरचितम्, यथा किल चन्द्रव्याकरणमसंज्ञकमुच्यते, तथैव पाणिनीयमकालकमिति । यद्यपि पाणिनी लिखितावृत्ति इदानीं नोपलभ्यते तथापि उभयथा हि आचार्येण शिष्याः सूत्रं प्रतिपादिताः इत्यादि भाष्य प्रामाण्यम् ज्ञायते, तेन कापिसोपज्ञावृत्तिः अवश्यमेव रचिता भवेत् ।

पाणिनेः महत्त्वं महाभाष्यकारेण स्वीकृतं तेन वित्तम् । तत्रा शक्यं वर्णनाप्यनर्थकेन भवितुम् । "सामर्थ्य योगान्नहिकिञ्चिद तत्र पश्यामि शास्त्रे यदनर्थकं स्यात्" जयादित्यः काशिकायां लिखति । महति सूक्ष्मेक्षिका वतते सूत्रकारस्य । चिनीपर्यटक हेन साङ्गोऽपिलिलेख तस्य प्रशंसायां वहूनि वाक्यानि मोनियरविलियन्स महोदयो लिखति, संस्कृतव्याकरणं तस्य मानवस्य मस्तिष्कस्य प्रतिभायाः आश्चर्यतमं निदर्शनमस्ति यत्केनापि देशेन इदानींयावन्नप्रस्तुतम् । मैक्समुलर कोल वुरुहेण्टर आदि विद्वद्भिरपि एतादृशानि एव प्रशंसावाक्यानि लिखितानि ।

वासुदेवशरण अग्रवालेन अष्टाध्यायीमाधारोकृत्य भारतीय सस्कृतिसभ्यतयाः स्पष्टंचित्रं प्रस्तुतम् ।। इत्यलम् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कत्वे सुसङ्गतं न स्यात् । भाषायां कालमपेक्ष्य विकास आयाति । संस्कृतभाषायामपि आगतं विकासं दृष्ट्वा कात्यायनेन यानि वार्तिकानि रचितानि तानि पाणिनिसूत्ररचनाकालात् शतत्रयवर्षाण्यर्वाचीनानि अवश्यमेव भवेयुः । किञ्च यद्युभौ समकालिकौस्यातां तदा कात्यायनेन दर्शितत्रुटित्वात्पाणिने ग्रन्थः आदर रहितो भवेत् । न च तथा सूत्र वार्तिकयोः समानादरत्वस्य दर्शनात् ज्ञायते यत् उभयोः वर्षशतत्रयात्मककालोऽवश्यं व्यवहित इति काशिकायां पूर्वपाणिनीयाः अपरपाणिनीयाः इति भागद्वयं दर्शनात् वहवः पाणिनेः शिष्याः इति ज्ञायते । पतञ्जलिनापि समर्थितमेतदुभयथा हि आचर्येण शिष्याः सूत्रं प्रतिपादिताः । पाणिनेर्ग्रामशालातुरः, इदानीं लाहुरनाम्नाख्यातः अटक समीपस्थः वर्तते । स्कन्दपुराणस्य लेखानुसारेण पाणिनिः गोपर्वतं गत्वा तपसा शम्भुं प्रसादितवान् इति सिद्धयति । पाणिनेः कुलमत्यन्तं सम्पन्नमित्यस्य सङ्केत :- ओदनपाणिनीयाः इति महाभाष्योदाहरणात्प्राप्यते । पञ्चतन्त्रस्य श्लोकानुसारेण पाणिनिः केनापि सिंहेन सिंहो व्याकरणस्यकर्तु रहरत् प्राणान् प्रियान् पाणिनेरित्यायाति । प्रायः पाणिनेः मृत्युतिथि त्रयोदशी आसीत् । मासस्त्वनिश्चयाभावात् वैयाकरणैरिदानिमपि प्रतिमासं त्रयोदशीद्वयमनध्यायं मन्यते पाणिनिः अष्टाध्यायी रचनायां चिरसाधना कृता । अस्य साक्षी पतञ्जलिर्वर्तते, स लिखति प्रमाणभूतः आचार्यः दर्भपवित्रपाणिःशुचावबकाशेप्राङ्मुखउपविश्य महत् प्रयत्नेन सूत्राणि प्रणयतिष्म, तत्राशक्यंवर्णनाप्यनर्थकेन भवितुम् । काशिका कारेणापि आकुमारं यशः पाणिनेः इत्युदाहरणं दत्वा पाणिने यशः स्तूयते । पाणिनेः कालः पाश्चात्यैराधुनिकैश्च भारतीयैः समालोचकैः ईशवी पूर्वसप्तमशताब्द्याः प्रारभ्य चतुर्थशताब्दीमीशवीय पूर्वा यावत् मन्यते ।

पाणिनेर्ग्रन्थाः

अष्टाध्यायी, शिक्षासूत्रम्, धातुपाठः, गणपाठः, उणादिसूत्रम्, लिङ्गानुशासनञ्च । श्लोकात्मकीशिक्षा पाणिनिरचिता नास्ति । यत-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

जानकीवन्दना

–माधवप्रसाद चालिसे
(उप-प्राध्यापक)
ह० जनक विद्यापीठ, जनकपुर

नानाभोगविलासपङ्कमलिनं नृणां मनोदर्पणं,
यत्पादाब्जरजोभिरेव सततं सम्मार्जनान्निर्मलम् ।
सद्यो जायत एतदेवमखिलं विश्वञ्च यदाश्रितं,
वन्दे तज्जनकात्मजाङ्घ्रियुगलं पापौघविध्वंसकम् ।

(१)

यस्या जन्मन एव पूतमखिलं नेपालभूमण्डलं,
यल्लीलाश्रयतश्च राक्षसकुलं रामेण विध्वंसितम् ।
स्पर्शाद् यच्चरणाब्जयोरपि समा धन्याऽभवद् भूरियं,
वन्दे तज्जनकात्मजां श्रुतिनुतां रामार्धपीठासनाम् ॥

(२)

यन्नामामृतपानतः कलिमलं सद्योऽखिलं नश्यति,
यल्लीला श्रवणाद् गमागमपरं चक्रं समुच्छिद्यते ।
लोकादर्शसतीशिरोमणिरिति प्राज्ञैश्च या कीर्तिता,
वन्दे भूतनयां त्रिलोकजननीं तां रामलीलेश्वरीम् ॥

(३)

क्रव्यादापहृतिच्छलेन सहसा ह्यात्मानमाच्छादिता
मज्ञानादिवमुञ्चदश्रुकलुषामादर्शलीलाकरीम् ।
रक्षः स्त्रीपरिवेष्टितां सकपिना रामेण चान्वीक्षितां,
वन्दे तां धरणीसुतां हनुमता भक्त्या समाश्वासिताम् ।

(४)

साक्षित्वेन सदैव विश्वहृदये क्षेत्रज्ञरूपापि या,
भक्तानां परिपालनाय सगुणं स्वीकृत्य रूपं शुभम् ।
लोके प्रादुरभूत्तथैव विविधां लीलां सृजायोचितां,
कृत्वादर्शमदर्शयच्च भुवि तां वन्दे सदा जानकीम् ॥

(५)

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

(५)

भक्तानां समनुग्रहाय मिथिलाक्षेत्रे यया सन्ततं
स्थातुं वाञ्छितमत्र वत्सलतया तेष्वेव यन्मन्दिरम् ।
निर्माय प्रणयेन तैश्च भवती सैव स्थिता प्रेमतः
वन्दे तां मिथिलाप्रियां जनकजां सद्भक्तकल्पद्रुमाम् ॥

(६)

याद्या शक्तिरनन्य भावसुलभा ह्यागत्य लक्ष्मीः स्वयं
प्राकारैः परिवेष्टितञ्चशंवलैरत्युन्नतैः सुन्दरैः ।
भक्तानां यजनैः कथाप्रवचनैर्नृत्यादिभी रञ्जित
मध्यास्ते निजमन्दिरं सशिखरं वन्दे च तां जानकीम् ॥

(७)

या देवी जनकस्य पुण्यनगरे ह्युद्भूय भूकर्षणाद्
वृत्वा दाशरथिं च कार्मुकमखे वीराग्रणीं धन्विनम् ।
यायोध्यागमनेऽपि गेयचरितैरादर्शमस्थापयद्
वन्दे तां रघुनन्दनस्य दयितामादर्शनारीश्वरीम् ॥

(८)

नेपालस्य सुताऽपि भारतमपि स्नेहेन सिक्त्वाऽखिलं
मुच्चैस्तद्धृदयेऽपि वासमलभत् सप्रेम या सादरम् ।
प्रख्याता कुलपालिकेति भवती स्थित्यै तु लोकस्य या
वन्दे तां ह्युभयस्य दीपकशिखां सीताभिधानां रमाम् ॥

(९)

यस्याः पारमनन्तदृष्टिमुनयोऽप्याप्तुं न शेकुः परं
तस्या वर्णनमेष मूढहृदयः शक्नोतु कर्तुं कथम् ।
वाणीमेवपरं पवित्रयितु मे ह्युद्दिश्य मातेति सा
श्रद्धापुष्पसमर्पण तु कुरुते भक्त्या पदोः केवलम् ॥

(१०)

अज्ञानावृतमन्दबुद्धिबटुना हार्दा शुभा मालिका
प्रैषीयं ग्रथितुं तु भावकुसुमैर्वार्नेस्ति या मञ्जुला ।
गृह्णातु प्रणयेन तां तदपिमां पुत्रं विदित्वा निजम्
मूको वा बधिरोऽपि मातुरनिशं पुत्रस्तु पुत्रोऽस्ति सः ॥

(११)

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

जगज्जीवने जेगीयमाने

–डा० गोविन्द चौधरी
प्राध्यापक (न० न्याय)
रा० जनक विद्यापीठ, जनकपुर

इह किल प्रतीयमाने निखिलावनीतले चराऽचरात्मके केनाप्यपूर्वं लोकोत्तराऽऽह्लादकमनीयं सुलब्धं सुधामाधुरीधुरीणं सहृदयहृदयाह्लादकं परमरमणीयं केनाप्यपूर्वनिर्माणकौशलपाटवेन जे वरिञ्च प्रपञ्चरत्ययप्रस्यानलतावितानंकामयमानं सुलक्षणं विलक्षणं परिहृतनियतिकृतिकृतनियन्त्रणं तत्सम्मतंवेति विदाङ्कुर्वन्त्येव विदितवेदितव्या विद्वांसो यन्निजाप्रतिमप्रतिभा विभाविभासिताः सन्तो महान्तइति नापरोक्षं प्रेक्षावताम् ।

नवनवायमानमनोभिरामरामणीयकयोः जेगीयमानजगज्-जीवनयोः शास्वतिक सम्बन्धस्य नैरन्तर्यत्वंम चिरकालत एव त्रिकाल सत्यमिति निर्विवाद सिद्धोऽयं पन्था इत्याऽऽचार्याऽऽर्या चरणाः । अतएव प्रतीपित्सि–मर्थं प्रतिपादयन् प्रतिपादायताऽवर्धेय वचनो भवति इति–

वाचस्पति मिश्रा : अथविदुषां धरेयैः—

अथविदुषां धौरेयैः विपश्चिदपश्चिमैः सकल श्रुतिसंवेदयं किमपि प्रसिद्धं पूर्वसिद्धं परिवृत हृदयांनवद्यं पद्यं वाच्यातिशायीव्यङ्ग्योऽभिव्याञ्जित पापतापहायकाऽनन्दानन्दबोधकं संहिता वाक्य प्रसूनमकरन्दसुधामधु विशेषतोऽनुरूप स्वरूप न्यगादि संहिता साहित्ये । "तथाच ईशावास्यमिदं सर्वं यत्किञ्च जगत्यां जगत्" । तेन त्यक्तेन भुञ्जीथाः मा गृधः कस्य स्विद्धनमिति इत्याऽऽगाम वाक्यं संस्मर्तव्यम् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वैदिक देव स्वरूप विकास सन्दर्भमालक्ष्य शक्त्युपादानाधिष्ठातृ देव शक्ति धारणाऽऽश्रृतं समस्तं व्यस्त वेति जगतीतलं निसर्गत एव विलक्षणं प्रतिभाति । वेदसम्मतस्य पुराणादिमनुमतत्वेन कर्मानुष्ठान सम्पादितधार्मिकतत्वविकाससोपान परम्परा मभिलक्ष्य, सामान्यतया तन्मूलकत्वेन पाश्चात्याः केवलं भारतीय योरोपीय युग सम्प्रति प्रकृति समुपासनातत्व चोररीकृत्य वैदिकानांप्रकृतेः समुपासना परकत्वेन व्याख्यानमाकलयामासुः ।

यद्यपि भजतेतरां श्रुतिसम्मतमग्निष्टोमादियज्ञपरकत्वम प्रतिमप्रतिभा प्रतिभावितं तपःपावितविमलमतिना ब्रह्मर्षिकुलपतिना संगीतं तन्त्रीलयभविगीतं गीतं वेति निश्चय प्रत्योमि। कर्मकाण्ड परकत्वं वैदिकस्योतिसाधीयासं पक्षमालोच्य तमेव प्रतिपत्तुं तदीय प्रतिपादितदेव तत्त्व माप्यचिरमेव संस्मरणीयम् ।

यज्ञ कर्मणि यद्देवोद्देश्यक तया द्रव्याणिप्रदाक्षेणांचिर्हवींष्यादद्दे । तत्र ऋत्विजस्तु तस्यैव रूमनुमस्मृत्य संस्मरन्ति । एतावता प्रवन्धेन कर्मकाण्ड यज्ञपरकत्वज्ञानकाण्डपरकत्वयो. संगमः यज्ञपरकत्वेन व्यपदिश्यते । शङ्करमण्डनयोरतावदयमेप विषयः वरं वृतीत्यनुमीयते । आस्तां तावत ।

शंका-यत्रानवस्या दुस्थतर्को निवर्त्यव्यभिचार शंका वरुद्धोत्पत्तिक व्याप्तिग्रहानुत्पत्त्याकुत.किक सम्पादित कुतुक—सलिलप्रवाह विपलावित प्रामाण्य पुण्डरीकतया परिम्लाने शास्त्र स्वामिनि वेदे सत्यपि शंकाकलंक पङ्क प्रक्षालन कतवेन प्रतिमन्वन्तर तथाङ्गीभूताश्चत्वारो वेदाः, साक्षात्परम्परया वा शिक्षा कल्पादीनि षडङ्गानि पुराण न्यायमीमासा धर्मशास्त्राणि चत्वारि उपाङ्गनि विद्यास्थानानि चतुर्दशतया गणयन्त इति याज्ञवल्क्य स्मृतिवचमैः सभगवम्यते ।

(या० स्मृ० ।।–१–३)

तत्र प्रधानभूतानां चतुर्णां वेदानामर्थावगमोपाय तया तथाङ्गनामुपाङ्गानांच प्रवृत्तिरित्यपि प्रतीमः ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तत्र चतुर्दश विद्याऽट्टालिकावष्टम्भकस्तम्भेषु अमलधवलकीर्ति ज्योत्स्नातति धवलित दिग्दिगन्तेषु षडङ्गेषु मध्ये त्रीण्यादीनि प्राधान्यतया सहिता क्षरानुपूर्वी संरक्षण सम्पादन काम प्रावर्तन्त। अक्षरस्यैकैकस्य स्वरमात्रास्थानप्रयत्नस्य प्रतिपदविनिवृत्ततारतम्य समभिव्याहारप्रदर्शनप्रवेशसौलभ्याय मन्त्रब्राह्मणाऽन्वयोन्मुखेन सौजन्य निकेतन परम्परागताऽऽचारानुष्ठानतत्परकर्मकलाकलापमणिमौलं प्रतिपादयितुं प्रवृता शिक्षा।

अतएवास्याः किमपरपर्यायतयाप्रातिशाख्यतया प्रसिद्धिमावहति तरामिति विद्वद्वणः। प्रकृतिप्रत्यय समालोचन समुद्धरण साधनं दूरीकृत दोषदोषान्धकारवस्तु विविध विधानवैचित्र्य विभ्राजित नानाविध व्याख्यान वैशिष्ठस्य चमत्कृतं व्याकरणं पदानां निष्पादाने व्याप्रियत। समस्तेषु परिनिष्ठितवृत्तिवृत्तेषु समुपवद्धाः सनद्धाः निवद्धाः सन्तः शास्त्रे विराजन्तः तेषां समेषां वृत्तानां निरूपणार्थं प्रववृते छन्दः शास्त्रं सकल विनियामकतया। अर्थविशेष निर्द्धारणाय नि.शेषतो चेतश्चमत्कारिचारुतररचनावचिन्त्येण निरुक्तं सध्युवतं समुपवृंहितमेति नाव्यवतं निरपेक्षविदुषाम्। क्रियाकलापानुष्ठान कालविशेषात्मकार्थनिश्चयाय ज्योतिषं प्रावर्तत। अनुष्ठानक्रममर्यादा सुधापानसंपादनवोधने नितरा कल्पते कल्प वचनमयूखलालित्यम्।

एवं काल क्रम मर्यादा प्राधान्यतया भगवतो वेदस्य पदधनजयक्षरादीनामर्थतः शब्दतश्च विपरिलोपो न भवेत् यथां तान्यपि परिपालनाय पुरातनैः त्रिकालदर्शिभिः ज्ञानर्षिभिमहर्षिभिः करुणार्द्रहृदयैः षड़ङ्गानीमानि एवं प्रत्यपादिषत।

अतएवाङ्गानामुपाङ्गनां तथा सहकारेणार्थवाद वाहुल्यस्याति गभीरस्य वेदस्यार्थं नैवाल्पीयस्या धिया सुकामार सहकार शरण्या निश्चेतुं क्षमत इत्यात्मकत्वेन पर्यालोच्यऽनुष्ठातव्य विषयवस्तुना

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

एवमतिगूढान् धर्मपदार्थान् व्याख्यातुं प्रकाशयितुं सदाधर्म शास्त्र भवतारितम् । यथा 'शूर्पण जुहोति' । इत्यादौ । तादृशस्य वेदविभागस्या र्थवादत्वेन व्यधायि महर्षिभिः । तदर्थवाहबाहुल्यबहुलत्वेन सुहृदुपदेश परकत्वेन प्राधान्यतया तन्निरूपयितुं पुराणान्यभूवन् ।

अनया रीत्या वेदाङ्गोपाङ्गानंप्रामाण्ये पारम्पर्यतया रक्ष्यमाणे-ऽपि ऋग्वेदवंदिकानां तत्प्रामाण्यमाक्षिप्तानां समुचितं सोपपत्तिक समाधानमन्तरा नैव सुस्थिरं वेद प्रामाण्यं सम्पद्येत इति सावतरणं पर्यालोच्य प्रांञ्च प्रमाणा-प्रमाण विवेचनाय न्याय विस्तराख्यं शास्त्रं प्रावीवृतन् अथापि साधन पारंपर्यक्रमेण निराकृतेऽपि वर्णपदार्थ वाक्यार्थ पदार्थयो समुपस्थिते संशये सति तद्विच्छेद प्रगल्भ पुण्डरीक पटल मार्तण्डमण्डलमण्डितास्तावदाचार्यचरणा वेदवाक्यार्थनिर्णाय कत्वेन मीमांसा शास्त्रमवीवृतन् ।

तथा च समुपबृंहिताङ्गो पाङ्गात्मकैः संविशिष्टाश्चत्वारो वेदा धर्मतत्त्वात्मस्वरुपं बोधायितुं क्षमन्तेतरां प्रतरामिति प्रवर्तमाना माचार्यवीरेयाणां सनिश्चय विश्वस आसीदद्याप्यनुवर्तते ।

अतएवाऽद्यापि विद्यास्थानामामनादित्वं संगच्छतेतरामिति सर्वैज्ञानिक विश्वास माकलयन्तः सन्तो मनीषिणाः प्रतिपलनेत्र पथे पथिकायन्ते ।

अतएवाऽनादयोवेदा, तथाङ्गोपाङ्गान्यपि चिरकालतएवाऽना-दीनि सन्तिष्ठन्ते । न कदाचिदपि सुतरामङ्गोपाङ्गवैकल्येन स्थातुं शक्नुवन्ति । तेषु मध्ये स्वरूपतएव वेदानामनादित्वं स्वीकुर्वते मनीषी प्रवरा । अङ्गोपाङ्गानां कृतेतु प्रवाहशावल्यतयाऽनादित्वतयैवानयोः पार्थक्य प्रथितमेव चेमुपीजुषाम् ।

अनेनैव हेतुवाक्य कदम्बेन मुण्डकोपनिषदि तद्यथा —

ऋग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽथर्ववेदश्च । एवं शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्दो ज्योतिषम् । तन्त्रंवोप निषत साहित्ये तस्यै-तस्य महतो भूतस्य निश्वसित मेवैतत् —

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ऋगदेदो, यर्जुवेदः, सामवेद , शिक्षाकल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्दो विचितं ज्योतिषामयनं न्यायो मीमांसा धर्मशास्त्राणि व्याख्याना न्युपव्याख्यानानि चार्याणां व्याख्यान मौलमणैः विराजन्तेतमाम् ।

केचन सुधीजनास्त् शिक्षा व्याकरणादयो हि तावदितिहास पुराणादीनि वेदान्तः पातित्वेना व्याचक्षिरे। ताथा च

वेदे व्याकरणादीनि सन्त्येवाभ्यन्तराणिनः भवेद् वा तदभिप्रायाः षडङ्गाध्ययनस्मृति तन्त्रवार्तिक ।

तस्मात् दृढकर्तृकस्मरणत्वेन पौरुषेयत्वनिश्चयान्नतेषां वेदत्वमिति । अतएव प्रतिमन्वन्तरं चैवं विद्यानां साहित्यानां सत्त्वा नित्यब्रह्म यज्ञ विविध विषयत्वोपपत्तिरिति तेषांराद्धान्तः ।

शास्त्र दीपकायां पार्थ सारथिमिश्राः यत् किल—

एवं विधाश्च ग्रन्थाः प्रतिमन्वन्तरं येन केन चित ।
क्रियमाणाः सर्वे कालमाविच्छिन्न पारंपर्येण प्रवर्तन्ते ।

अतएव न्याय मनजरी कारास्तु इत्थंप्रत्यपीपदन् यत्—

अक्षपादात् पूर्वं वेदप्रामाण्यं केन निश्चितम् ? जैमिनेः पूर्वं केन व्याख्यातोवेदार्थः ? केन पदानि व्युत्पयादितानि पाणिनेः पूवम् केन च्छन्दासि प्रणीतानि पिङ्गलात् प्राक ? तस्मादन्यथैवादिसंगप्रवाह प्रेभृतिवेद विद्ययाः प्रवृत्ताः ? तांस्तांतत्राचक्षते कर्तृत्वम् । इत्यतो विद्यास्थानानां प्रवाहानादित्वं समर्थयाम्बभूवु त्रिकालज्ञमुनिपुङ्गवाः ।

विश्वनाथपञ्चाननः न्यायसूत्र वृत्तः— "मीमांसा न्याय तर्कश्च उपाङ्गः परिकीर्तितः" एवेदंवचनमुदाजहार ।

मीमांसाशास्त्रं तु वैदिकवाक्येषु प्रशक्त शङ्काकलंक पङ्कान् नितरामपाकृत्य निर्विचिकित्सवाक्यार्थवोधने महान्तमुपकारमातनुते । अतएव धर्म प्रमाकरणभूतस्य वेदस्य मीमांसा शास्त्रम् इतिकर्तव्यत्वं विद्यते । अतएव कुमारिलभट्टपादास्तु—

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धर्मेप्रमीयमाणे तु वेदेन करणात्मना । इति कर्तव्यतां भागं मीमांसा पूरयिष्यति । मीमांसाया: वेदोपकारकत्वकथनात् शिक्षादिभ्यो वेदेन धर्मप्रमितिरूपे कार्ये जननीये अतिशयिता मीमांसेति विज्ञायते ।

अनयैव पद्धत्या न्यायदर्शनस्यापि उपान्तर्गतत्वंसिद्धमेवेति ज्यायान्पक्षः ।

स्थानं विद्यास्थानेषु न्याय वितरस्य-अङ्गानामुपाङ्गानां च दशानां विद्यास्थानानां वेदोपकारकत्वेन प्रामाण्यं प्राचां सम्मतमिति विदन्त्येव विद्वांसः ।

न्याय विस्तरस्तु मूलस्तम्भभूतः सर्वविद्यानां वेदप्रामाण्य हेतुत्वात् । कथं तु वेदवाक्येषु कुतार्किकप्रणीतकुतर्क विप्लाबित प्रामाण्येषु शैथिल्यमाकलितेषु कथं तर्हि वेदार्थानुष्ठानमाद्रियरेन् महर्षयः । किंवा तस्यां परिस्थितौ मीमांसा विद्यास्थानेन किं कृत्यं विवेलिमं तदनुयायिना परिजनेन वा । तस्मादशेषदुष्टतार्किकविचार परिमर्दन द्वारकदृढतर वेदप्रामाण्य प्रत्यय मूलकं न्यायोपदेश क्षममक्ष पादोपदिष्टं न्याय विस्तराख्यं प्रतिष्ठाविमल धवलज्योत्स्नावितान विद्योतितं परं विद्यस्थानमिदं व्याहरन्तो जयन्त भट्टाः वेदप्रामाण्य-राद्धान्तप्रसून मञ्जरीनिराकरणपूर्वकत्वेनततप्रामाण्यसाधने नितान्तं परमाह्लादकं सहृदयहृदय संवेद्यं न्यायविस्तरं विलक्षणं विचक्षणं जगतीतलेऽस्मिन् प्रतायमाने वैरिञ्चप्रपञ्चे तावदुपकरोतीत्याऽऽवेदयन्ति ।

न्यायभाष्यकारास्तु -सेयमान्वीक्षिकी प्रमाणपल्लवैः पदार्थैः प्रविभज्यमाना प्रतीयते —तथाच

प्रदीपः सर्वविद्यानामुपायः सर्वकर्मणाम् आश्रयः सर्वधर्माणां विद्योद्देशे प्रकीर्तिता ॥

प्रत्यक्षागमाश्रितमनुमानं मन्वीक्षा । तया प्रवर्तत इत्यान्वीक्षिकी न्याय विद्या न्यायशास्त्रम् । मनुरपि —

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आर्षं धर्मोपदेशं च वेदशास्त्र विरोधिना यस्तर्केणानुसन्धत्ते स धर्म वेदनेता:। तत्र तर्क पदेनानुमानात्मिका अन्वीक्षा विवक्षितेति व्यपदिश्यते भाष्यकरै:।

अर्थशास्त्रे कौटिलीये—

त्रैविद्येभ्यस्त्रयीं विद्यां दण्डनीतिं च शाश्वतीम्।
आन्वीक्षिकीं चात्म विद्यां वार्तारम्भाश्च लोकत इति।

तावदिमभिप्रायमालक्ष्य नागेश: पाणिनीय व्याकरणस्यैव वेदाङ्गत्वेन प्राधान्यं समुपपादितवान्। प्रवाहस्य नित्यत्वात्। पाणिनीय व्याकरणस्य प्रत्याहार घटितत्त्वात्प्रत्याहारस्य शिवमूलकत्वादिति सुधिभि: विभावनीय मित्यलं पल्लवितेन।

नेपाले धर्मपाले हिमगिरिलसिता–मण्डनै र्मण्डिता या।
मीमांसा न्याय वेदाऽध्ययन पटुतरा जानकी यत्र लक्ष्मी।
वैदेहो तत्र भूयो सयजन मिथिला शोभमाना धरायां—
मन्दं मन्दाकिनीयं प्रवहति सततं पावनी न पुनातु॥

वेदाङ्गोपाङ्गानां प्रवाहस्याऽनादित्वम्॥
सरस्वती श्रुति महती न हीयताम्॥

मानावनम्र परिमोदनते महेशे,—
संकोच मञ्चति मुदा सुतरां सुधांशु:।
भेत्तु भवस्य दुरितं मनसा भवानि,—
नम्री भवानि किल पादसरोजयोस्ते॥१॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

'मानवजातेः संस्कृतवाङ्मयस्य महत्वम्'

नवराज घिमिरे
उ. म II
फत्तेपुर ३ सप्तरी

संस्कृतभाषाः विश्वभाषासमुदाये मूर्द्धन्यं स्थानं गृह्णाति। भूमण्डलस्य यस्मिन् कस्मिन् भागे निवसतां सर्वेषां मानवानां कृते संस्कृतवाङ्मयस्य अत्यधिकं महत्वमस्तीति सुविदितमेव। अस्याः प्राचीनतमं रूपमृग्वेदे एव दृश्यते। प्राचीनसमये संस्कृतभाषायाः प्रचारस्य क्षत्रं विशालमस्तीति प्राज्ञा वदन्ति। आङ्गल-रोम-युरोप-ग्रिसभाषासु च प्राप्य संस्कृतशव्दमूलकं शव्दभण्डागारं प्रस्तोतु शक्यते। नेपालिहिन्दिमैथिलिभोजपुरिप्रभृतीनाम्आधुनिकभाषाणां मूलं संस्कृतमेवेति सर्वविदितमेव।

संस्कृतं देवभाषेत्यप्युच्यते। यथा चोक्तम् "दैवीं वाचमजनयन्त देवास्तां विश्वरूपाः पशवो गदन्ति"। संस्कृतभाषायामेव विश्वभाषासमुदायस्य मूलमिति भाषा विचक्षण वदन्ति। संस्कृत वाङ्मयस्य मूलतोऽनेकाः शाखाः कल्पिताः सन्ति। ते च यथा— वैदिकशास्त्रम्-व्याकरणशास्त्रम्-साहित्यशास्त्रम्-ज्योतिषशास्त्रम्-दर्शनशास्त्रम्-आयुर्भेदशास्त्रम्-पुनाणशास्त्रम् धर्मशास्त्रञ्चेति।

नेपालवासिनां कृते संस्कृतवाङ्मयस्य विशिष्टं महत्त्वमस्ति नेपालदेश एव भूमण्डले हिन्दुराज्यमुच्यते नेपालवासिनां राष्ट्ररूपेणैकताया एकं प्रवलं सूत्रं नैपालीयभाषा वर्तते। नेपाली भाषा च संस्कृतमूलाऽस्ति। सा च भाषायां-अभिव्यक्तिशक्तेः वर्धनाय पदे-पदे संस्कृतभाषायाः शव्दा प्रयुज्यन्ते। नेपालस्य धर्म-संस्कृति शिल्प-कला च संस्कृतवाङ्मये सुरक्षितोऽस्ति स्वीय-धर्म-संस्कृति-परम्पड़ा-आचार-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विचाराऽऽदरवतां संस्कृतवाङ्मयपरिचययुतानां संस्कृतमूलकसाधारण-शिक्षां प्राप्तवतां समाजसेवकानां, राजनीति सन्वद्ध कार्यकर्तृणां, राष्ट्र-नेतृणां राष्ट्र सेवकानां च संस्कृतवाङ्मयस्य रक्षा अद्वितोये हिन्दुराष्ट्र रूपे नेपालदेशे परमावस्यकता वर्तते। एतस्मात् कारणात् नेपाल-वासिनां कृते संस्कृतवाङ्मयस्याऽतीव महत्त्वं वर्तते। स्पष्टं भवति।

जगत्यामनेकभाषा सन्ति। संस्कृतभाषा निःशङ्कमेव विश्व-भाषासु प्राचीना भाषा। अस्याः प्राचोनत्वं न केवलं शास्त्रे एव अपि व्यवहारादपि सिद्धयति। संस्कृतवाङ्मयस्य अविर्भाव भारोपेलि परिवार च शतंवर्गादिव अभवत्। केन्तुं वर्गं भाषायूरोपेलि भाषा गृहीता। शतंवर्गे संस्कृतमेव प्राधान्येन विराजते। संस्कृतभाषायाए नेपालिहिन्दी-मैथिलिवगालि प्रभृतयः भाषा उत्पन्ना।

संस्कृतभाषा मानवानां कृते सार्वजनिकनिधिरूपेण स्थितं एत-स्मिन् कोलाहलपूर्णे आधुनिकमानवसमाजे मानवताया नैतिकताया, विश्ववन्धुतायाश्च प्रचारेऽपि महत्त्वपूर्णभवितुं शक्नोति। रोगाणां निवारणे शान्तेः लाभे च योगशास्त्रप्रक्रियाणां महत्त्वमपि वहुचर्चित-मेवास्ति।

न तावदेव भौतिकविज्ञानानुसन्धानार्थं प्रेरकाणि अनेकानि वस्तुन्यपि संस्कृतवाङ्मये प्राप्यन्ते। सुसङ्गमनयन्त्रस्य कम्प्युटराख्यस्य कृते सर्वाधिकतया समुचिता भाषा संऽकृतमेव भवितुं शक्नोतीति विचारश्च चर्चायामागतोऽस्ति। अत एव संस्कृतभाषाः स्वरूपमपि व्यवस्थितं वैज्ञानिकञ्च अवगम्यते।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

"छात्र जीवनम्"

–देवो प्रसाद घिमिरे "अन्जान"
शिवगञ्ज गा. वि. स. ६
झापा (नेपाल)
उ. म. प्रथम

मनुष्य जीवनंपरम्परानुसारं चतुर्षु भागेषु विभक्तं भवति। ब्रह्मचर्य: गृहस्थ: वानप्रस्थ: सन्यासश्च। ब्रह्मचर्यजीवनमेव छात्र जीवनं इति कथ्यते सम्प्रति। इदं जीवनमन्येषां जीवनानामधारभूतमस्ति। छात्राणां प्रधानं कर्तव्यमस्ति यत्ते स्वगुरूणां आज्ञां पालयन्तु। गुरूणां आज्ञाया: पालनेन एव छात्र संसारे उन्नतिं कर्तुं समर्थो भवति। गुरूणां आशीर्वादेन छात्र सर्वा: विद्या: सरलतया शिक्षते। छात्राणां कर्तव्यमस्ति यत् ते गुरूणां सेवां कुर्वन्तु। सावधानतया विद्या पठन्तु। विद्याया अध्ययने दत्त चित्ता: भवन्त: सत्कर्मसु प्रवृत्ता: भवन्तु। दुर्गुणेभ्य: निवृ्ता भवन्तु। आस्तिका: भवन्तु, पापेभ्य: विरमन्तु। सदाचारस्य पालने मन: योजयन्तु, ब्रह्मचर्यं पालयन्तु विनीता: शुशीलाञ्च भवन्तु। मातृणां पितृणां च सेवां कुर्वन्तु। ये एवं प्रकारेण स्वकीयं जीवनं यापयान्ति ते जीवने उन्नतिं कुर्वन्ति सफला च भवन्ति। यथा :—

छात्राणां जीवनं सम्यक्
जायते विमले कुले।
तेन सर्वे सदा तेषां
ज्ञानं विद्या च प्राप्यते॥

★

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मिथिला क्षेत्रमा प्रवाहित त्रिजुगा र कमला नदीहरूको उत्पत्ति विवरण र परिचय

—नीलकण्ठ भट्टराई

हामी ठूला-ठूला हेर्दै कहाली लाग्ने खालका नदीहरुलाई विशेष श्रद्धाका दृष्टिले हेर्दछौ र विशेष शक्तिको रूपमा तिनीहरूको पूजा अर्चना पनि गर्दछौ । अलि साना तर्न न सकिने खालका छन् भने त्यसै किसिमले र कहीं कुनै समयमा तर्न सकिने, कुनै समयमा तर्न न सकिने नदीलाई क्रमशः सामान्य दृष्टिले हेर्दै जान्छौ । तर हिउँद भरी पानी सुकेर वालुवामय हुने र वर्षा समयमा उर्लिने खालका नदीलाई खहरे भनेर सामान्य भन्दा सामान्य दृष्टिले हेर्दछौ । तिनीहरूको उत्पत्ति र महिमा सम्वन्धी चर्चा परिचर्चा गर्दा यहाँ ठूला नदीको नै हुन्छ,साना नदी-का वारेमा कसैलाई चासो र जिज्ञाषा भएको त्यति पाईदेन । त्यसको कारण साना नदीहरूमा हिड्ने, घुम्ने, वार-पार गर्न गरेर हामीले हेर्पिसकेका छौं । आफूले हेर्न सक्ने चाहे विशिष्ट विद्वान नै किन न होस, चाहे महत्वपूर्ण नै किन न होस त्यसलाई सामान्य भावना र दृष्टि भित्र अन्तर्निहित गर्दछौ । तर त्यो हामीहरूको धेरै भूल हो ।

नदी भनेर हामीले अधोगतिमा प्रवाहित जलधारालाई भनिन्छ । यी जलधारा मध्ये कुनै ठूला र कुनै साना हुन्छन् । हाम्रो (खास गरी भारतवर्षको) पौराणिक कथन र त्यसको आधारमा उद्यत हुँदै आएको भावनाले सचेत व्यक्तिहरू भने सबै जलधारा (नदी) हरूमा दैविक प्रसंग जुटेको पाउँछन् । तिनीहरूको उत्पत्ति सम्वन्धी कारणमा होस या महत्त्व सम्वन्धी चर्चामा होस दैविक या ऋषि मुनि-हरूको संगति कुनै न कुनै रूपवाट जुटेको पाइन्छ । त्यही पौराणिक

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ग्रन्थहरुमा वर्णन भए अनुसार यस मिथिला क्षेत्र (गाङ्गादेखि उत्तर हिमालयदेखि दक्षिण, कोशीदेखि पश्चिम र गण्डकीदेखि पूर्व) बाट प्रवाहित जलधारा (नदी) हरुले आ-आफ्नो महत्त्व र विशेपता बोकेका छन् । जसमा मिथिला क्षेत्रको पूर्वी सीमा निर्धारण गर्ने कोशी नदी र पश्चिमी सीमा निर्धारण गर्ने गण्डकी नदीको बारेमा पूर्व प्रकाशित निशान्तको ५ र ६ अङ्कमा प्रकाशित भै सकेको छ । अब यसै मिथिला क्षेत्रबाट प्रवाहित त्रिजुगा र कमला नदीको परिचय र महत्त्व बारे उल्लेख गरिएको छ ।

१. त्रिजुगा नदी :

त्रिजुगा नदीको आकार र लमाई त्यति ठूलो र लामो छैन । सर्व साधारण व्यक्तिहरु पनि हिउँद वर्षँ वार-पार गरिरहेका छन् । धेरै ठूलो बाढी आएको बेलामा १-२ घण्टा रोकिनु सामान्य नै मानिन्छ । उदयपुर जिल्लाको रौता नजिक पुवारे भञ्ज्याङ्गमा उद्गमस्थल भएर दक्षिण तिर प्रवाहित हुँदै तराई प्रवेश गरेपछि सोझै पूर्व प्रवाहित भएर सुन्सरी जिल्लाको सामुन्ने चतरामा पुगेर कोकाहाको वाहिरपट्टि सप्तकोशीमा समाहित भएको यो नदीको उत्पत्ति बारे यस्तो प्रसग पाइन्छ ।

हिमवत्पर्वतो नाम यस्य पत्नी तु मेनका ।
तस्या सहोदराञ्जाता मेनाकस्य सुता तु सा ।
त्रिजुगेति समाख्याता जानकी वल्लभा सखी ।
दर्शनात्स्पर्शनात्स्नानात त्रियुगेमुक्तिदायिका ॥

पर्वतराज हिमालयकी पत्नीको नाम मेनका थियो । मेनकाकी सहोदर वहिनीको नाम मेनाक थियो । मेनकाकी छोरीको नाम त्रिजुगा थियो । तिनै त्रिजुगा नदी प्रवाहमा वगेकी हुन । उनी जानकीजीकी प्रिया सखी थिइन् । यी नदीमा गएर दर्शन, स्पर्श र स्नान गऱ्यो भने यी तीनै कर्मको योगले सत्य; त्रेता र द्वाप तीनै युगमा मोक्ष प्राप्ति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हुन्छ भन्ने पौराणिक व्याख्यान पाइन्छ । यसरी तीनै युगमा मोक्ष दिने, सम्पूर्ण पाप नाश गर्ने र आवश्यकतानुसार फल प्राप्त गराउने भएकी हुनाले तत्त्वदर्शी मुनिहरूले यिनको नाम त्रिजुगा राखेको हो भन्ने कुरो 'त्रिजुगेति ततः प्रोक्ता मुनिभिस्तत्त्वदर्शीभि' भन्ने श्लोकले स्पष्ट पारेको छ ।

२. कमला नदी :

मन्दराचल पर्वतकी कमला नाम नरेकी एक कन्या थिइन् । उनको रूप रङ्ग जीउडाल देख्ता लाग्थ्यो, उनी कुनै अवतारै हुन । उनले पर्वतराज हिमालयको गुफामा पसेर हजारौं वर्षसम्म कठोर तपस्या गरिन् । सो तपस्याको प्रभावले उनको कान्ति अझै बढदै गयो । उनको शील-स्वभाव पनि अझ परिस्कृत हुँदै गयो । एक साधारण बालिकाको त्यस्तो कठोर तपस्या देखेर हिमालय खुसी भई वरदान माग्ने आज्ञा गरे । कमलाले नम्र भएर हिमालयको प्रशंसा गर्दै हात जोडेर भनिन्—'हे प्रभु ? मलाई कृपा गरेर मेरो मनोकामना पूर्ण गराइदिनु हुन्छ भने म भन्छु' त्यस पछि उनको मनोकामना पूर्ण गराउने हिमालयबाट आज्ञा भएपछि कमलाले भनिन् । हे प्रभु ! कलियुगमा सम्पूर्ण मानिस पाप कर्ममा उद्यत हुन्छग् । शास्त्रीय ज्ञान कसैमा पनि हुँदैन । अर्काको हिंसा गर्ने धेरै हुन्छन् । जप, तप, न्यास, ध्यान, दान, कीर्तन, भजन, सत्यव्यवहार, सत्यवचन आदि कर्म पनि कसैले गर्दैनन् । त्यसै किसिमका पापीहरूलाई पापबाट मुक्त गराउनकालागि गङ्गाजीको शक्ति व्याप्त थियो, त्यो पनि विलीन भएर जानेछ । त्यस्ता पापी नर पिशाचहरूको उद्धार गर्न संसारमा अरु कुनै पनि शक्ति बाँकी रहने छैन । अनि तपस्वी कर्म गर्ने ब्राह्मण पनि घोर नरकमा जानेछन् । त्यस कारण तिनीहरूलाई नरकबाट उद्धार गर्नाका लागि गङ्गाजीमा जुन पाप नाशक पवित्र शक्ति छ, त्यो शक्ति कहिल्यै पनि क्षीण न हुने गरी मलाई दिनुहवस' भनेर कमलाजीले आफ्नो अभीष्ट वर मागिन् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्यस पछि गिरिराज हिमालयले भने 'हे वालिके ! तिमीले जस्तो चिता-एको छौ, त्यो सबै पूरा हुन्छ । तिम्रो दर्शन, स्पर्शन, स्नान र पान मात्र ग-यो भने यी मध्ये कुनं एक मात्र ग-यो भने पनि मनुष्य सबै पापबाट मुक्त हुन्छन् ।

यसरी हिमालयले कमलालाई दिएको वरदान सुनेर सम्पूर्ण ऋषिगण धेरै खुसी भए। कमला पनि मनोवाञ्छित वरदान पाएर खुसी भइन् । साधुहरूले जय जयकार गरे। अनि कमलाजी पनि हिमा-लयको गुफामा गइन् ।

त्यस ठाउमा धर्म-कर्म गर्नमा निपूण एक जना धर्मस्व नाम गरेका ब्राह्मण वस्तथे। उनी अतिथि अभ्यागतहरूलाई स्वागत सत्कार गर्न, सत्य व्यवहार र सत्य वचन गर्नमा सौखिन थिए ।

यस्ता सत्कर्मी ब्राह्मनलाई देखेर कमलाको मनमा विचार आयो, अब यिनै ब्राह्मणको घरमा सेविकाको रूपले बस्नु प-यो र सीता-जीको सेवामा पनि सरिक भएर उनलाई आफूप्रति आकर्षित गराउनु प-यो' ।

त्यस पछि कमला तिनै ब्राह्मणको घरमा गएर भनिन् — 'हे ब्राह्मण ! मेरो नाम कमला हो । म तपाइको घरमा सेविका भएर बस्न पाउँ । ब्राह्मण सरल हृदय भएका थिए। कमलाको इच्छा सुनेर उनी खुसी भए। अनि त्यहीं बस्ने आज्ञा दिए। कमलाले पनि ब्राह्मणको आज्ञानुसार सेविकाको काम गर्न थालिन् । बिहान देखि बेलुका सम्म ढिकी, जाँतो, भात, भान्सा, दाउरा, पानी आदि काम गर्दथिन् र रात-भरि जनकपुरमा आएर सीताजीसंग साथीको रूपले खेलवाड गर्ने सीता-जीको मनमुताबिकको कुरो गर्ने र सीताजीले घुम्न जाऊँ भनेको स्थान-मा घुम्न जाने गर्दथिन् ।

यसै क्रमले धेरै समय बितिरहेको थियो। एक दिन कुनै पुण्य तिथि आयो त्यही तिथिको अवसर पारेर ती धर्मस्व ब्राह्मण गंगा स्नान गर्न जान लागे । ब्राह्मण गङ्गा स्नान गर्न जान लागेको देखेर कमलाले

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चामलको एउटा सानो पोको ब्राह्मणलाई दिदै भनिन् "यो चामल लगेर मेरो नामबाट गङ्गाजीलाई चढाइदिनुहोला" ब्राह्मणले पनि सो चामलको पोको लिएर गए। गङ्गाजीमा स्नान, दान, पाठ, पूजा जो गर्नु थियो सो सबैं गरिसकेर ब्राह्मण आपनो घरमा फर्किए। अलि पर पुगेपछि घुम्दै पुनः गङ्गाकिनारामा नै पुगेछन्। फेरि अर्को बाटो लागेर जान्छन् त्यसै गरी गङ्गा किनारमा नै पुग्दछन्। दिन बित्न लाग्यो ब्राह्मणले गङ्गाजीको किनारबाट छुटकारा पाउन सकेनन्। आश्चर्य चकित हुँदै मैले के भुल गरें र यस्तो दिग्भ्रममा परिरहेको छु, भनेर विचार गर्न थालेछन्। कमलाले चढाउन दिएको चामल बिर्सिएका रहेछन्, सो सम्झिए। त्यसपछि झोलाबाट सो चामलको पोको निकाली चढाउन भनेर गङ्गाको प्रवाहतिर के लागेका थिए, आफ्नो प्रवाहको बीचबाट नायिका स्वरूपिणी गङ्गा प्रत्यक्ष भै दुबै हात फैलाएर त्यो चामलको पोको ग्रहण गरेर त्यही अन्तर्ध्यान भइन्।

यस्तो अद्भुत घटना देखेर भोगेर ती ब्राह्मण आश्चर्यचकित भए। पहिलेको दिशाभ्रम पनि सबै समाप्त भयो। अनि त्यहाँबाट हिंड। सरासर आफ्नो घरमा पुगे। घरमा कमलालाई देखेर ती ब्राह्मणले तिमी को हौ ? तिमी कुनै दवी हुनुपर्छ। मेरो घरमा सेविका को रूपले छद्मभेषी भएर किन बसेकी ? मैले तिमीलाई सेविका सम्झिएर कति गाली गरेंहुँला। सो सबै मलाई माफ गरेर भन तिमी को हौ ? भन्दै ब्राह्मणले प्रणाम गरी कमलाको परिक्रमा गरेर पाउमा ढोगिदिए। अनि ब्राह्मणको विनय देखेर कमलाले भनिन हे द्विज– श्रेष्ठ ? म मन्दराचल पर्वतकी कन्या कमला हुँ। तपाइको घरमा म आफ्नै इच्छाले बसेकी हुँ। तपाइले मलाई कुनै त्यस्तो अप्रिय वचन कहिल्यै गर्नु भएको छैन। भएपनि क्षम्य छ। यो ठाउँ गौतमीको सङ्गम स्थल हो, त्यसैले कोटी तीर्थको फल यसै ठाउमा पाइन्छ। माघ महिना मा जो यहाँ बस्तछ त्यसको फल वर्णन गरेर साध्य छैन। त्यसकारण यसै ठाउमा मेरो मूर्ति स्थापना गरेर पूजा गर्नु। जसले यस स्थानमा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्नान-दान, पाठ-पूजा गर्दछ, त्यसका करोडौं पाप नाश हुन्छन् । त्यसमा पनि मकर सक्रान्तिको दिन जसले मेरो पूजा आराधना गर्दछ, त्यसको सम्पूर्ण मनोरथ पूरा गरिदिन्छु ।

यति भन्दै कमला आफ्नो दिव्य स्वरुपबाट अन्तर्ध्यान भएर त्यसै पर्वतको गुफावाट सनातन नदीको जल प्रवाह स्वरूप धारण गरी प्रवाहित हुन थालिन् । ब्राह्मण कमलाको आज्ञामुताविक त्यसै स्थान-मा कमलाको प्रतिमा स्थापना गरी नित्य स्नान, दान, पूजा, आराधना गर्न थाले । धेरै वर्ष पछि तो ब्राह्मणले पनि इहलीला समाप्त गरी परमगति प्राप्त गरे ।

बृहद्विष्णु पुराणबाट साभार मिथिला महात्म्यमा उल्लेख भए अनुसार कमलाका १२ ओटा नाम छन् । जस्तै–

कमला मान्दरी पुण्या हैमी भूमिसुता सखी ।
कलिगङ्गाब्धिपत्नोश्च कामदा पापहारिणी ।।
ज्ञानदा मुक्तिदाचैव कर्मबन्धबिमोचनी ।
इति द्वादश नामानि प्रातरुत्थाय य पढेत ।।
सर्वसिद्धिमवाप्नोति सोताराम प्रसादतः ।
कमलापि प्रसन्ना स्यात् सर्व काम प्रदायिनी ।।

महिमा अनुसार जसले ती वाह्र नाम विहान उठ्नेवित्तिकै पाठ गर्दछ त्यसले सम्पूर्ण सिद्धिहरु प्राप्त गर्न सक्दछ । र त्यस्तो व्यक्ति देखि कमलाजी पनि धेरै प्रसन्न हुन्छिन् भनिएको छ ।

यस्तो शक्तिको पुञ्ज कमलाजीको पवित्र वासस्थान अर्थात उद्‌गम स्थान हाल सम्म सिन्धुली जिल्लाको माई स्थानलाई मानिदै आएको छ । त्यहाँ उत्तरवाट ग्वाङ खोलो र पश्चिमबाट माई खोलो आएर जुटेका छन् । तिनै दुइटा नदोको संगम स्थलदेखि उँधो कमला नामले प्रसिद्ध छन् । त्यही दोभानमा कमला माई नामले प्रसिद्ध एक मन्दिर पनि छ । त्यहाँ दैनिक पूजा आराधना पनि हुन्छ । विशेष गरी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

माघ महिनामा ठूलो मेला नै लाग्दछ। ती धर्मस्व नाम गरेका व्राह्मणले प्रतिमा स्थापना गरेर पूजा आर घना गर्ने गरेको स्थान पनि त्यही हो भन्ने जन विश्वास रही आएको छ।

यो नदी सिन्धुली जिल्लाको भित्री तराई भाग ओगेटेर माइ-स्थानबाट पूर्ववाहिनी हुँदै दुदौलीनेर त्रिवेणी (तावा, ककरु र कमला को संगम) बाट दक्षिण वाहिनी भएर गोदार र बन्दिपुरको बीच अनि धनुषा र सिरहा जिल्लाको बीच हुँदै जयनगर माड़रबाट भारत प्रवेश गरेकी छिन्। त्यसपछि भारतको विहार राज्यको मधुबनी जिल्लामा सकड़ो देखि पूर्व झन्झारपुर भन्ने ठाउँमा पुगेर बलान, कोशी र कमलाको त्रिवेणी भई क्रमशः प्रवाहित हुँदै गङ्गामा पुगेर समाहित भएकी छन्।

✲

नेपाली व्याकरणमा सन्धिविच्छेदका आधारहरू

–मतिप्रसाद ढकाल

(सहायक प्राध्यापक)

उपसर्ग, कृत्, तद्धित, समास र द्वित्वद्वारा व्युत्पन्न नेपाली शब्दको निर्माण हुन्छ। व्युत्पन्न शब्दमा आधार र आधयेतत्त्व अनि-वार्य रूपमा रहन्छन् र तिनका बीचमा सन्धि गरिन्छ। सन्धि गर्दा कुनै शब्दका प्रकृति वा आधारतत्त्वमा विशेष परिवर्तन हुने गर्दछ भने कुनैमा केही पनि परिवर्तन भएको देखिदैन। यसरी निर्मित शब्दको प्रकृति प्रत्यय वा आधार र आधेयतत्त्व छुटयाउने प्रक्रिया लाई सन्धि-विच्छेद भनिन्छ। सन्धि गर्दा वर्णहरू हटाइएका भए सन्धि विच्छेद गर्दा त्यस्ता वर्णहरू थपिन्छन् भने सन्धि गर्दा वर्णहरू थपिएका भए

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सन्धि विच्छेद गर्दा त्यरता वर्णहरू हटाइन्छन् । जस्तै-अग्लो + आइ मा 'ओ' हटाई सन्धि गरेर 'अग्लाइ' बनाइन्छ भने 'अग्लाइ' को सन्धिविच्छेद गर्दा सन्धि गर्ने अवस्थामा हटेको ओ वर्ण थपेरछि अग्लो+आइ बन्दछ । यसरी नै 'लजालु' शब्द सन्धि हुने अवस्थामा प्रकृतिको आका ठाउँमा अ आदेश भै अन्तिम अको समेत लोप भएको थियो भने सन्धि-विच्छेद गर्ने अवस्थामा सन्धि गर्दा हटेको अ थपिई अर्को ठाउँमा आ आदेश भएर 'लाज+आलु' हुन्छ । वस्तुतः सन्धिका दृष्टिले नेपाली भाषाको व्यापक अध्ययन नभैसकेको सन्दर्भमा नेपाली व्याकरणमा सन्धिविच्छेदका आधारहरू निर्धारण गर्नु कठिन कार्य भए पनि यहाँ यस सम्बन्धी निम्नानुसार प्रारम्भिक केही आधारहरु मात्र प्रस्तुत गर्ने खोजिएको छ ।

[१] सार्थक प्रकृति र प्रत्ययको पहिचान

कृत् र तद्धित प्रत्यय लगाई निर्माण गरिएका शब्दहरूको संख्या नेपालीमा धेरै छ । कृदन्त शब्दको प्रकृतिमा धातु रहन्छ भने तद्धितान्त शब्दको प्रकृतिमा शब्द रहन्छ । त्यसैले प्रकृतिमा रहने धातु वा शब्द सार्थक हुनुपर्छ निरर्थक हुनुहुँदैन । सन्धि विच्छेद गर्ने क्रममा प्रकृति पत्ता लगाइसकेपछि प्रकृतिमा धातु भए कृत् प्रत्यय राखिन्छ र प्रकृतिमा शब्द भए तद्धित प्रत्यय राखिन्छ । यसरी राखिने प्रत्यय कृत् वा तद्धित प्रत्यय भित्र पर्छ वा पर्दैन भन्ने बारेमा पनि विचार पु-याउनु जरुरी हुन्छ । नेपालीमा यस्ता प्रत्ययहरूको संख्या यति नै छ भनेर किटान नगरिएको भए पनि भाषा वा व्याकरणमा प्रयोग गरिएका प्रत्ययहरू नै स्वीकार्य र सार्थक ठहरिन्छन् । त्यसैले नेपालीमा सार्थक प्रकृति र प्रत्ययको पहिचान हुनु सन्धिविच्छेदको पहिलो आधार हो ।

[२] आगम भएका व्यञ्जनवर्णहरू हटाइन्छन्

व्युत्पन्न नेपाली शब्दमा न, व, र जस्ता व्यञ्जनवर्णको मात्र आगम हुन्छ, स्वरको आगम हुँदैन । सन्धि गरी निर्माण गरिएका

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यस्ता शब्दको सन्धिविच्छेद गर्दा आगम भएका त्यस्ता व्यञ्जन वर्ण-हरू हटाइन्छन् । जस्तै - जान्छ > जा + छ, जावत > जा + अत, गर्गहना गहना गहना आदि । यसै गरी सन्धि विच्छेद गर्दा जवाइ, खवैया, खवाइ, धुवाइ, रुवाइ जस्ता शब्दमा व हटाइन्छ भने अ, आ, इ र उ अन्तमा हुने धातुदेखि छ वा थ पछाडि भएमा सन्धि गर्दा आगम गरिने व्यञ्जनवर्ण न् को सन्धिविच्छेद गर्ने अवस्थामा हटाइन्छ त्यस्तै धर्वडेरी, छछिमेक, मर्मसला, सर्सल्लाह, सर्सामान जस्ता आंशिक द्वित्व भैर आगम भएर सन्धि भएका शब्दमा रहेको रलाई पनि सन्धिविच्छेद गर्दा हटाइन्छ ।

[३] प्रकृति छुट्याउँदा स्वरादि प्रत्यय भए प्रकृतिको अन्तमा स्वरवर्ण थपिन्छ

स्वरवर्ण आदिमा हुने प्रत्यय लगाएर सन्धि गरी निर्माण गरिएका शब्दको सन्धिविच्छेद वा प्रकृति प्रत्यय छुट्याउँदा प्रकृतिको अन्तमा सन्धि गर्दा हटाइएको स्वरवर्ण थपिन्छ । व्यञ्जनवर्ण आदिमा हुने प्रत्यय लाग्दा भने यो आधार लागू हुँदैन । जस्तै - एकाइ > एक + आइ, खुर्पेटो > खुर्पा + एटो, गुल्मेली > गुल्मी + एली, खैरेनो > खैरो + एनी, चुहावट > चुहु + आवट, विरौटो > विराउ + औटो, पढायो > पढाउ + यो, सिएर > सिउ + एर आदि ।

]४] प्रकृतिको आदि स्वरलाई दीर्घ गरिन्छ

दीर्घ स्वरलाई ह्रस्व गरी सन्धि गरिएका शब्दको प्रकृतिमा रहेको अघिल्लो ह्रस्व स्वरलाई सन्धिविच्छेद गर्दा दीर्घ नै बनाइन्छ । जस्तै - थकाली > थाक + आली, खादिलो > खँद + इलो, लखपति > लाख + पति, तितौरा > तीतो + औरा, दुधिलो > दूध + इलो आदि ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

[५] प्रकृतिमा रहेका अकारान्त वा ईकारान्त विशेषण वा सर्वनाम शब्दहरू ओकारान्त बनाइन्छन्

समास र तद्धित प्रत्यय लगाएर सन्धि गरी ओकारान्त शब्द-लाई अकारान्त वा ईकारान्त बनाएर शब्द निर्माण गरिन्छ। यसरी सन्धि नियम लागी निर्माण भएका शब्दहरू सन्धि विच्छेद गर्दा प्रकृति-लाई ओकारान्त बनाइन्छ। जस्त – नीलकमल > नीलो+कमल, कहिले> को+हिले, कता> को+ता आदि।

[६] ओकारान्त एकाक्षरी धातु उकारान्तमा बदलिन्छ

भूतकाल र संभावना भविष्यत्कालका क्रिया शब्दको प्रकृति प्रत्यय छुट्याउँदा प्रकृतिमा ओकारान्त एकाक्षरी धातु भए त्यसलाई उकारान्तमा बदलिन्छ। जस्तं – रोयो> रु+यो, छोएर> छु+एर धोई> धु+ई, होला> हु+ला आदि।

[७] एकाक्षरी धातुको ठाउँमा आदेश भएको भ र ग क्रमशः हु र जा मा परिणत हुन्छ

भूतकालका क्रियाका रुपहरू निर्माण गर्दा एकाक्षरी धातुको ठाउँ-मा आदेश गरिएको भ हु धातुमा परिणत हुन्छ भने ग चाहिं जा धातुमा परिणत हुन्छ। जस्तै :– भए> हु+ए, गयो> जा+यो आदि।

सार्थक प्रकृति र प्रत्यय वा आधार र आधेय तत्त्वको यथार्थ पहिचान भैसकेको खण्डमा सन्धिविच्छेदका आधारहरूले खासै महत्त्व राख्दैनन्। त्यसैले सामान्य नै भए पनि सन्धिविच्छेदका आधारहरुको चर्चाले नेपाली व्याकरणमा प्रवेश पाउन सकेको छैन। तैपनि नेपाली सन्धिको छुट्टै अस्तित्वबोध गर्ने सन्दर्भमा सन्धिविच्छेदका उपर्युक्त प्रारम्भिक केही आधारहरूले नेपाली शब्दनिर्माणको सामान्य प्रक्रिया-लाई बुझ्न केही मात्रमा सघाउने छन् भन्ने कुरामा विश्वस्त रहन सकिन्छ।

●

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

समानुपातिक प्रतिनिधित्व प्रणाली : एक संक्षिप्त परिचय :–

–शेषराज अर्याल
उप-प्राध्यापक (राजनीति शास्त्र)
हजारी जनक विद्यापीठ
ज्ञानकूप, जनकपुरधाम ।

संसारका धेरैंजसो देशका बिभिन्न चुनावमा 'सामान्य बहुमत निर्वाचन प्रणाली" द्वारा निर्वाचन गरी प्रतिनिधिको चयन गरिन्छ । तर त्यस प्रणाली द्वारा सम्वन्धित क्षेत्रमा यथोचित प्रतिनिधित्वको शासन न भएर वहुमतको मात्र शासन भई अल्प मतमा परेका मतदाताहरू प्रतिनिधित्त्व विहीन हुन पुग्दछन् । जस्तै मानौं एकल सदस्य निर्वाचन क्षेत्रमा राम प्रसाद र श्याम प्रसाद उम्मेदवारमा उठेका छन् र दुवैमा खसेको जम्मा मत संख्या १५२०० छ । त्यस मध्ये राम प्रसादले ७६०१ र श्याम प्रसादले ७५९९ मत प्राप्त गरे । तर रामप्रसादले श्यमप्रसादको तुलनामा एक मत मात्र वढी पाएकोमा ऊ विजयी भयो । श्याम प्रसाद विजयी हुनवाट वञ्चित भयो । अव श्याम प्रसादलाई भोट हाल्ने ७५९९ जना मतदाताहरू प्रतिनिधित्त्व विहीन हुन पुगे । त्यसकारण धेरै विद्वानहरू त्यस्तो "सामान्य वहुमत निर्वाचन प्रणाली" संग असहमत हुन पुगे ।

सामान्य वहुमत निर्वाचन प्रणालीको अर्को दोष के छ भने त्यो वहुमतको न भएर "अल्पमत निर्वाचन प्रणाली" हो । त्यस प्रणाली अनुसार निर्वाचन गरेर शासन गर्ने राजनीतिक पद्धति वा शासन जनताको अल्पमतको शासन हो किन भने मानौं कि जनकपुरको १ नं. निर्वाचन क्षेत्रमा प्रतिनिधि सभा सदस्यकोलागि ५ जना उम्मेदवारहरू राम, लक्ष्मण, कल्पना, विवेक र विपिन चनाव मैदानमा उत्रेका

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

छन् । यस निर्वाचन क्षेत्रमा जम्मा खसेको मत संख्या ३५००० छ । त्यसमा रामलाई ४०००, लक्ष्मणलाई ५०००, कल्पनालाई ७०००, विवेकलाई १०५०० र विपिनलाई ८५०० मत प्राप्त भएको छ भने सामान्य वहुमत निर्वाचन प्रणाली अनुसार विवेकलाई विजयी घोषणा गरिन्छ तर समग्ररूपमा विवेकले पाएको मत संख्या जम्मा १०५०० (जम्मा भोट संख्याको ३०%) मात्र हो र यसका प्रतिद्वन्दीहरू राम, लक्ष्मण, कल्पना र विपिनले पाएको संपूर्ण मतलाई एक साथमा राख्दा जम्मा २४५०० मत संख्या हुन्छ । तसर्थ सामान्य वहुमत निर्वाचन प्रणाली भनेको वहुमत माथि अल्पमतले शासन गर्ने निर्वाचन प्रणाली भएको महसूस गरी उक्त दोषलाई हटाउने उद्देश्यले आर्थिक, सामाजिक, धार्मिक एवं भौगोलिक रूपले पिछडिएका वा भनौं अल्पमत भनिने समूहको आफ्नै क्षमतानुसार व्यवस्थापिका वा शासनमा उचित प्रतिनिधित्व गराउने निर्वाचन पद्धतिलाई समानुपातिक प्रतिनिधित्वको निर्वाचन प्रणाली भनिन्छ । अझ भनौं भने आफ्नो दल वा समूहको संख्याको अनुपातको आधारमा प्रतिनिधित्व प्राप्त हुने पद्धतिलाई आनुपातिक प्रतिनिधित्व प्रणाली भनिन्छ । वर्तमान समयमा यस प्रणालीले धेरै लोकप्रियता हासिल गरेको छ । केही[1] रूपमा भारतीय राष्ट्रपतिको चुनाव पूर्ण रूपमा भारतको केन्द्रीय व्यवस्थापिकाको उपल्लो सदन राज्यसभा, नेपालको राष्ट्रिय सभाका ५० जना सदस्यहरू, नेपालका विभिन्न विश्वविद्यालय सभामा प्राध्यापकहरूको तर्फबाट ३ जना प्रतिनिधिहरू, नेपाल प्राध्यापक संघको केन्द्रीय समिति, नेपाल का विभिन्न वि० वि० का प्राध्यापक संघका कार्यसमितिहरू, विभिन्न क्याम्पस एकाइ समितिहरूको चुनाव यस निर्वाचन पद्धति अनुसार गर्ने गरिन्छ । यसका २ रूप छन् ।

---

[1]. यो वहु पद निर्वाचन क्षेत्रमा मात्र शुद्ध रूपमा प्रयोग हुन सक्छ । तर भारतीय राष्ट्रपतिको चुनावमा यसको प्रयोग गरेर केही हदसम्म वहुमत निर्वाचन प्रणालीको दोष (साधारण वहुमतबाट मात्र

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हेयर सिस्टम :– यो प्रणालीलाई वेलायती विद्वान थोमस हेयरले सर्वप्रथम १८५७ ई. मा प्रतिपादन गरी उनको आफ्नो Machinary of Representation भन्ने प्रसिद्ध पुस्तकमा उल्लेख गरी प्रकाशनमाल्याएका हुँदा उनैको नाममा यो विश्वमा हेयर सिस्टमले प्रख्यात छ।

एन्ड्रे सिस्टम :—हेयरले उक्त पुस्तकमा प्रतिपादन गरी प्रकाशित गरे पश्चात् यस सिद्धान्तलाई डेनमार्कका अर्थ मन्त्री कार्ल ऐन्ड्रेले केही सुधार गरी आफ्नो मुलुकमा व्यवहारिकरूपमा लागू समेत गरेका हुँदा यसलाई एन्ड्रे प्रणाली पनि भनिन्छ। यो २ प्रणालीमा निर्वाचन कोटा निकाल्ने तरिका वाहेक अन्य सम्पूर्ण कुराको समानता पाइन्छ। निर्वाचन कोटा भन्नाले उम्मेदवार निर्वाचित हुन निश्चित मत संख्या प्राप्त गर्ने पर्छ सो निर्वाचन अंक वा कोटा निम्नानुसार निकालिन्छ।

जस्तै :—

हेयर सिस्टम अनुसार :-

$$\frac{\text{कुल खसेको वैध मत संख्या}}{\text{जम्मा चाहिएको पद संख्या} + १} + १ \text{ जस अनुसार मानौं } \frac{२०५}{१२+१} + १$$

$$= १७ \text{ निर्वाचन कोटा}$$

विजय हुने प्रक्रिया) वाट वचाएकोछ। त्यस कारण राष्ट्रपतिको चुनाव केही रूपमा यस पद्धति अनुसार हुन्छ पूर्ण रूपमा होइन किन भने आफ्नो दल वा समूहको संख्याको अनुपातमा प्रतिनिधित्व हुने हुँदा आनुपातिक रूपमा अर्थात कम से कम २ वस्तुको आवश्यकता भएको हुनु पर्ने तर जहाँ एकै राष्ट्रपतिको चुनाव गर्दा अनुपात=तुलना अर्को कुन पद संग गर्ने ? तर भारतको राष्ट्रपतिको चुनाव यसै पद्धति द्वारा गरिन्छ र स्पष्ट वहुमत (कोटा) न पुगे सम्म अन्य अल्प समुदायको द्वितीय या तृतीय विकल्पको मत द्वारा राष्ट्रपति चुनिन सक्छ। यस्तो स्थितिमा केही रूपमा भारतीय राष्ट्रपतिको चुनाव भन्नु उपयुक्त हुन्छ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

एन्ड्रे सिस्टम अनुसार :–

$$\frac{\text{कुल खसेको वैध मत संख्या}}{\text{जम्मा चाहिएको पद संख्या}} = \text{निर्वाचन अंक}$$

यसरी निर्वाचन अंक कायम गर्दा हेयर सिस्टम अनुसार कूल सीट संख्यामा एक जोडिन्छ र जम्मा खसेको वैध मतलाई एक जोडिएको सिट संख्याले भाग गरेर जो भाजनफल आउँछ त्यसमा पून: एक जोडेर जे जति अंक आउछ त्यो अंकलाई निर्वाचन अंक भनिन्छ। तर एन्ड्रे सिस्टममा १ जोड्ने प्रावधान छैन।

यस निर्वाचन पद्धतिमा मतदाताले प्राथमिकताको आधारमा मत प्रदान गर्दछ जस्तै १२ जाना पदको लागि १७ जना उम्मेदवार चुनावको मैदानमा उत्रेका छन् भने बढीमा १२ जनाको नामको अगाड़ि रहेको खाली कोष्ठकमा प्राथमिकताको आधारमा १, २, ३, ४, लेख्दै १२ सम्म पु-याउनु पर्दछ (तर वाध्यात्मक नियम भने छैन. साथै मत गणना गर्दा समेत १ नं. को मतलाई प्राथमिकता दिएर मत गणना गरिने हुँदा यसलाई प्राथमिकता पूर्ण मत प्रणाली (Preferancial Voting System) भनिएको हो। पहिलो पटकको मत गणना गर्दा माथि उल्लेख गरिएको कोटा (निर्वाचन अंक ; कसैले प्राप्त गर्न न सकेमा सबै भन्दा कम मत ल्याउने उम्मेदवारको नाम प्रतियोगिताबाट हटाइन्छ र त्यसले प्राप्त गरेको मत पत्रमा उल्लेखित दोस्रो प्राथमिकताको मत जो जो उम्मेदवारको नामको पछाडि वा पार्टीको चिन्ह पछाड़िको कोष्ठमा २ लेखेका छन् त्यो मत त्यसै त्यसै उम्मेदवारको नाममा सर्छ वा भनौ जोडिन्छ। यस्तै गरेर कसैले निर्वाचन कोटा भन्दा वढी मत प्राप्त गरेको रहेछ भने सो ज्यादा मतलाई मतदाताले अर्को प्राथमिकताको नं. मा कुन कुन उम्मेदवारलाई चाहेका छन् ती मत त्यसै त्यसै उम्मेदवारमा संक्रमण हुन्छन्। एउटै मत पत्रमा प्राथमिकताको आधारमा उल्लेखित मत निश्चित कोटा न पुगुन्जेल सम्म अर्को उम्मेदवारमा सर्ने र

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अल्प समूहका मतदाताको मत (विचार, भावना) पनि खेर न गै अर्को प्राथमिकताको उम्मेदवारमा सर्ने भएको हुँदा यस प्रणालीलाई एकल संक्रमणीय मत पद्दति (Single Transfarable voting System) भनिएको हो। यसरी मतगणना गर्दा मत सर्ने र सार्ने काम जब सम्म चाहिए जति उम्मेदवारले निर्वाचन कोठा अनुसारको निर्वाचन अंक प्राप्त गरी विजयी हुँदैनन् तब सम्म जारी रहन्छ।

जस्तै मानौ :–कुनै निर्वाचन क्षेत्रबाट १२ जना प्रतिनिधि छान्नु पर्ने रहेछ र त्यस क्षेत्रमा जम्मा १७ जना उम्मेदवार उठेका रहेछन्। अब २०५ मतदाताले एकल सक्रमणीय मत पद्दतिको आधारमा भोट खसालेकोमा ५ भोट बदर भएछन् र जम्मा २०० भोट सदर भएछन् अब उम्मेदवारले जित्नकोलागि कति मत पाउनु प-यो त भन्दा हेयर सिस्टम (सूत्र) अनुसार– (यो केही रुपमा भारतको राष्ट्रपति र पूर्ण रुपमा भारतकै माथिल्लो सदन राज्य सभा, नेपालको राष्ट्रिय सभाका सदस्यहरु, ने. प्रा. सं. का विभिन्न चुनावहरु, वि० वि० सभामा ३ जना शिक्षक प्रतिनिधिको चुनावमा लागू गरिएको छ।) मानौं कि निम्न उदाहरण राष्ट्रिय सभाका सदस्यको चुनाव हो।

$$\frac{(\text{जम्मा सदर मत संख्या})\quad २००}{(\text{जम्मा पद संख्या})\quad १२+१} + १ = १६ \ (\text{निर्वाचन अंक})$$

माथिको सूत्र अनुसार अब कुनै पनि उम्मेदवारले विजय प्राप्त गर्नको लागि १६ निर्वाचन अक (कोटा) प्राप्त गर्नु पर्ने भयो। अब मत गणना गर्दा सर्वप्रथम उम्मेदवारले प्रथम प्राथमिकतामा पाएको मतलाई गणना गरिन्छ। यस अनुसार क्रमश: १, २, ३, ४ गरी प्राथमिकताको आधारमा गणना गर्नु पर्ने सिद्धान्त अनुसार यहाँ १ नं. को मतगणना गर्दा निम्न तालिकानुसार के थाहा पाइन्छ भने ख, ग, ज, ञ, ट, ड, ढ ले कोटा अनुसार १६ मत प्राप्त गरेका छन्। भने त ले कोटा भन्दा ४ मत बढी २० मत प्राप्त गरेको छ। अब यी सबै आठै उम्मेदवारलाई विजय घोषणा गरिन्छ र त ले प्राप्त गरेको बढी ४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मतलाई मत पत्रमा उल्लेखित दोस्रो प्राथमिकतामा उल्लेखित उम्मेदवारमा सार्ने काम गरिन्छ। अब ४ मत मध्ये कुन कुन मत पत्र निकाल्ने त भन्दा यसमा २ नियम छन् पहिलो नियम हो सबै मत पत्र मध्ये यत्र तत्र बाट ४ मत (बढीमत) लिने र दोस्रो नियम अन्तर्गत मत पत्रको चाङबाट पहिलो, तेस्रो, पाँचौ, सातौं गरो चाहिए जति मत पत्र लिइन्छ। यो २ मध्ये जुन तरिका शुरुमा अपनाइन्छ अन्तिम सम्म त्यसै तरिकानुसार नै निकाल्नु पर्छ।

अब त को बाँकी ४ मतलाई दोस्रो प्राथमिकताको आधारमा बाड्दा सबै मत च लाई प्राप्त हुन गएको छ। च को पहिलो प्राथमिकताको मत संख्या १२ थियो र त को दोस्रो प्राथमिकताको सूचीमा मतदाताले च लाई रुचाएका हुँदा च को अब जम्मा मत संख्या १६ पुग्न गयो। यो कोटा अनुसार भएको हुँदा च लाई पनि विजय घोषित गरिन्छ। निर्वाचन तालिकामा मत विभाजन गर्दा जसलाई कुनै मत प्राप्त भएको छैन तो उम्मेदवारको कोठामा × चिन्ह लगाइएको छ। अझै हामीलाई चाहिएका पद पूर्ति भई न सकेका हुँदा यस पद्धतिको सिद्धान्तानुसार सबै भन्दा कम मत ल्याएको उम्मेदवार झ लाई प्रतियोगितावाट हटाइन्छ र झले प्राप्त गरेका मत पत्रहरूको दोस्रो प्राथमिकतामा उल्लेखित मत सम्बन्धित उम्मेदवारमा बाडिन्छ। यसो गर्दा झ को ४ मत मध्ये घ लाई १ मत र थ लाई ३ मत प्राप्त भएको छ। घ लेपहिला ६ मत प्राप्त गरेको र एक मत थप हुँदा ७ हुन गयो। थले पहिला प्राप्त गरेको ११ मतमा ३ मत थपिन गयो।

अब निर्वाचन परिणाम तल दिइएको तालिकाको पाँचौं लाइन अनुसार हुन गयो। अझै पनि हामीलाई चाहिए जति पद संख्याको पूर्ति न भै सकेको हुँदा सबै भन्दा कम मत ल्याउने उम्मेदवार क र छ छन् अब यी दुबैले बराबर (५/५) मत प्राप्त गरेका हुँदा यी मध्ये पहिला कसलाई प्रतियोगितावाट अलग गर्ने त भन्दा पहिलो प्राथमिकताको गणनानुसार जसको कम मत आएको छ त्यसलाई प्रतियोगितावाट पहिला हटाइने नियमानुसार पहिलो प्राथमिकताको गणना अंक

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मतगणनाको तालिका

तालिका नं.	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४			
उम्मेदवारको नाम	प्रथम प्राथमिकता युक्त मतको गिन्ती	त को बढी मतको बाँडफाँड	परिणाम	झ को बढी मत	परिणाम	क को बढी मत	परिणाम	घ को बढी मतको विभाजन	परिणाम	ङ को बढी मतको विभाजन	परिणाम	ठ को बढी मतको विभाजन	परिणाम				
क	५	×	५	×	५	-५	×	×	×	×	×	×	×				
ख	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६		√	विजयी १	
ग	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६		√	विजयी १	
घ	६	×	६	+१	७	+२	९	+५	१४	+२	१६	(+५)	१६		√	विजयी १	
ङ	७	×	७	×	७	×	७	×	७	-७	×	×	×				
च	१२	+४	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६		√	विजयी १	
छ	५	×	५	×	५	×	५	-५	×	×	×	×	×				
ज	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६		√	विजयी १	
झ	४	×	४	-४	×	(+१)	×	×	×	×	×	×	×				
ञ	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६		√	विजयी १	
ट	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६		√	विजयी १	
ठ	८	×	८	×	८	×	८	×	८	×	८	-८	×				
ड	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६		√	विजयी १	
ढ	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६		√	विजयी १	
ण	१०	×	१०	×	१०	×	१०	×	१०	+५	१५	+३	१८		√	विजयी १	
त	२०	-४	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६	×	१६		√	विजयी १	
थ	११	×	११	+३	१४	+२	१६	×	१६	×	१६	×	१६		√	विजयी १	
रद्द मत	×	×	×	×	×	१	१	×	१	×	१	५	६				
सदर मतको कुल संख्या	२००	×	२००	×	२००	×	२००	×	२००	×	२००	×	२००				

उक्त तालिका (विरणवाहेक) ढाँचा मात्र

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हेर्दा दुवैले ५/५ नै मत प्राप्त गरेका रहेछन् । अव पुनः प्रश्न उठ्छ अव के गर्ने ? यस्तो स्थितिमा चिट्ठा हाल्नु पर्छ र चिट्ठा हाल्दा क उम्मेदवार प्रतियोगितावाट पहिला हटनु पर्ने स्थिति आयो र क ले प्राप्त गरेका ५ वटै मत पत्रमा उल्लेखित दोस्रो प्राथमिकताको मत बाँड फाँड गर्दा थ लाई २ मत प्राप्त भयो, जसले गर्दा थ विजयी हुने पुग्यो, वाँकी ३ मत मध्ये २ मत घ लाई प्राप्त भई जम्मा ९ मत भयो । अर्को एक मत झ लाई प्राप्त भएको थियो तर झ लाई पहिले नै प्रतियोगितावाट अलग गरिएको हुँदा उसलाई प्राप्त भएको मत रद्द हुन गयो[1] । यसको विवरण तालिका नं. ६ र ७ मा उल्लेख छ । यस्तै गरेर सवै भन्दा कम ५ मत ल्याएको उम्मेदवार छलाई प्रतियोगितावाट अलग गरिन्छ र उसको मत पत्र-को दोस्रो प्राथमिकताको मत विभाजन गर्दा सवै भोट घ उम्मेदवार-लाई पर्न जान्छ । यसको परिणाम तालिका नं. ८ र ९ मा उल्लेख छ । अझै २ पद वाँकी हुँदा सवै भन्दा कम ७ मत ल्याएको उम्मेदवार ङ लाई प्रतियोगिता वाट अलग गरी उसका ७ मतमा उल्लेखित दोस्रो प्राथमिकताको मत वाँड फाँड गर्दा घ लाई २ मत प्राप्त हुन्छ र कोटा अनुसार हुँदा घ उम्मेदवार विजयी हुन्छ । अन्य ५ मत ण लाई प्राप्त हुन्छ । यसको परिणाम तालिका नं. ११ मा दिइएको छ । अव सवै भन्दा कम ८ मत ल्याउने उम्मेदवार ठ लाई प्रतियोगितावाट अलग गरिन्छ र उसले प्राप्त गरेको मत पत्रमा उल्लेखित दोस्रो प्राथ-मिकताको मत विभाजन गर्दा ण लाई ३ मत र वाँकी ५ मत घ लाई दिइयो जसले गर्दा अव ण को पहिलाको १५ मा ३ थपिदा १८ मत हुन्छ र ण लाई विजयो घोषित गरिन्छ । घ लाई पहिले कोटानुसार १६ मत प्राप्त गरेर विजयी घोषित गरिएको थियो । तर पुनः ठ को ५ मत थपिदा २१ हुन पुग्दछ । विजय घोषित भै सकेका वा प्रतियोगिता-

1. यदि पहिलै प्रतियोगितावाट अलग गरिएको वा विजय घोषित भै सकेको उम्मेदवारलाई अन्य मत पत्र वाट मत प्राप्त हुन आयो भने सो मत रद्द भएका मानिन्छ ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

बाट वञ्चित भैसलेका उम्मेदवारलाई अन्य मत पत्रबाट दोस्रो, तेस्रो …… .. .. प्राथमिकताको मत प्राप्त हुन आएमा त्यस्तो मत वदर हुने नियमानुसार यो ५ भोट वदर मानिन्छन् । अब चाहिए जति १२ पदको पूर्ति भयो । निर्वाचन आयोग वा समितिले सार्वजनिक रुपमा निर्वाचन परिणामको घोषणा गर्दछ र निर्वाचन पनि सम्पन्न भएको मानिन्छ ।

यस पद्धतिलाई व्यवहारमा उतार्न धेरै कठिन भएता पनि अल्प संख्यक समुदायले आफूले चाहेको उम्मेदवारलाई १ न. चिन्ह लगाई प्रथम प्राथमिकता दिएर हारे पनि वैकल्पिक उम्मेदवारलाई दोस्रो, तेस्रो प्राथमिकताको मत व्यक्त गरी चाहेको उम्मेदवारलाई छनोट गर्न सक्छन् । यसको एक संभाव्य दोष के छ भने यदि सबै उम्मेदवारले प्रथम प्राथमिकता सूचीमा मात्र मत व्यक्त गरेर कसैले पनि वा चाहिए जति उम्मेदवारले निर्वाचन कोटा प्राप्त गर्न सकेनन् भने के गर्ने ? मतको हस्तान्तरणको लागि त जति उम्मेदवार छन् त्यत्तिनै चिन्ह लगाउनु पर्छ तब मात्र हस्तान्तरणको संभावना हुन्छ । तर सबैमा चिन्ह लगाउनै पर्छ भन्ने बाध्यात्मक नियम छैन । कुनै-कुनै मतदाताले प्रथम प्राथमिकताको कोष्ठकमा मात्र चिन्ह लगाएर अन्य वैकल्पिक उम्मेदवारको लागि दोस्रो, तस्रो प्राथमिकताको कोष्ठकमा मत व्यक्त न गरेको खण्डमा निर्वाचनमा कठिनाई आउन सक्छ । यस कुरामा यो सिद्धान्त मौन छ र त्यस्ता स्थितिमा निर्वाचन आयोग वा समितिले नियम निर्माण गरो समस्या समाधान गर्न उपाय खोज्नु पर्ने हुन्छ ।

●

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची :

★ The Principals of Political Science —A. C. Kapur
★ नेपालको सरकार र प्रशासन —प्रा० डा० षडमुख थापा
★ भारतीय गणतन्त्रका संविधान — प्रा० डा० एम० पी० शर्मा
★ आधुनिक राजनीतिक सिद्धान्त - कृष्ण पोखरेल
★ भारतका संवैधानिक विकास — डा० एल० यस श्रीवास्तव
★ Proprortional Representation —Hagg & Halet

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शैक्षिक भ्रमण २०५७

-विदुर प्रसाद खापकोटा
स्नातक III
ठोरी-८, पर्सा

शिशिर ऋतुको समाप्ति र वसन्त ऋतुको नवागमन सँगै वसन्त ऋतुले आफ्नो आधिपत्य जमाई सकेको थियो। चारैतिर हरियाली छाइसकेको थियो। सौन्दर्यको खानी दार्जिलिङ्गको भ्रमण गर्ने अवसर पाउने भएकोले होला, दार्जीलिङ्गले पहिले देखि नै हाम्रो मनमा आधिपत्य जमाई सकेको थियो। चैत्र २२ गते हामी यस ह० ज० विद्यापीठ बाट दार्जीलिङ्ग तिर प्रस्थान ग-यौं। करिब ५०/५५ जति विद्यार्थी साथी र शिक्षक एवं कर्मचारी बसमा कोचाकोच भएर ढल्केवर, लहान हुँदै काँकड़भिट्टा पुग्यौं। त्यतावाट मेची पुल हुदै भारस तर्फ लाग्यौं। थुप्रै साथीहरु प्रायः पहिलोपल्ट भारतभूमिमा प्रवेश गरेकोले होला, हामी पनि विदेश प्रवेश ग-यौं भनी काने खुशी गरि-रहेका थिए।

दार्जीलिङ्ग जानेक्रममा सिलिगुडीवाट एउटा जीप र मिनिबस रिजर्व गराएका थियौं। दार्जीलिङ्ग सिलिगुडीवाट ७७ कि. मी. उत्तर-दिशामा पर्दोरहेछ। केही साथी जीप र केही मिनिबसबाट त्यसतर्फ लाग्यौं। वस आफ्नै गतिमा गुडिरहेको थियो। हामो पनि झ्यालवाट वाटोमा पर्ने दृश्यावलोकन गरी आनन्द लुटिरहेका थियौं। दार्जीलिङ्ग-को यात्राको क्रममा हामीले देख्यौं, वस कुदने वाटै वाटो रेल कुदने लिग पनि। सिलिगुडी देखि केही उत्तरवाट वाटोको दायाँ-वायाँ हुँदै दार्जीलिङ्ग सम्म रेलपनि कुद्दो रहेछ। बस घाँइ-घाँइ घुँई-घुँई गर्दै उकालो लागिरहेको थियो। बाटो पनि डर मर्नु रहेछ. खालि उठालो र घुमाउरो। चारैतिर चियावगानले ती पहाडहरूलाई रमणीय वनाएको वसको झ्यालवाट देखियो। सिलिमहिल हुँदै वस खर्साङ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तिर लाग्यो । त्यहाँ एउटा ठूलो टावर रहेछ । झयालवाट एउटा व्यक्ति लाई सोधेको रेडियो टावर हो भन्यो । हामीलाई पनि त्यस्तै लागेको थियो । भारत र आष्ट्रेलियाको वन डे क्रिकेट म्याचको फाइनल पनि त्यसै दिन परेकोले केही साथीहरु कमेन्ट्री सुन्न तल्लीन थिए । क्रिकेट प्रेमी भएकोले मैले पनि समय-समयमा रन र विकेटको विषयमा प्रश्न गरिरहन्थे । बस घुमपहाड पुगेछ, थाहै नपाई । यस्तो झयालवाट हेरेको घुम स्टेशन लेखेको देखियो । "मुलुक वाहिर" मैले पढेको थिएँ, त्यसका लेखक लैन सिंह वाङ्गदेलल रुपाको बुवा माहिला भुजेल विश्व युद्धवाट फर्कदा त्यही ठाउँमा लवेको उल्लेख गरेका थिए । घुम पहाड अति रमणीय ठाउँ रहेछ । हामी विस्तार-विस्तार दार्जिलिङ्ग पुग्यौं । लजको व्यवस्था ग-यौं र खान पिन गरी हामी हाम्रा आदरणीय आदि कवि भानुभक्त आचार्यको शालिक हेर्नै उत्सुकताले चौरस्तातिर लाग्यौं । विदेशमा पनि नेपाली साहित्यका अमर नक्षत्र कसरी निर्भिक रुपमा ठाडिएका । हाम्रो मन गर्व र खुशोले नाचिरहेको थियो । शालिकको छेउमा वसेर फोटो खिच्यौ । धेरै बेर त्यही वसेर हामीले आदरणीय आदिक विलाई हेरिरह्यो । त्यस्तावाट आदि कविलाई वाई-वाई गर्दै महाङ्काल महादेव मन्दिर तिर लागियो । अग्लो स्थानमा पर्ने भएकोले होला, त्यो ठाउँ पनि मनलाई चोर्ने खालको थियो । जोडी-जोडी भएर दर्शनार्थीहरु दर्शन गरिरहेका थिए । त्यतावाट चिडियाघर तिर लागियो । रू. १० तिरी भित्र प्रवेश ग-यौं । साथीहरु कता-कता छरिइ सकेछन् । ८०० भित्र हामो दुइजना मात्र थियौ । विभिन्न प्रकारका पशु पंक्षीको अवलोकन गरी हामी कोठातिर फर्कने तरखर गर्न लाग्यौ । ९९% नेपाली रहेको त्यहाँका मामिसलाई देख्दा हामीलाई भान हुन्थ्यो । स्कूलवाट घर फर्कंदै गरेको एउटा भाइलाई विभिन्न प्रश्न सोधें, त्यसले पनि राम्रो सँग उत्तर दियो र By-By गर्दै ओरालो लाग्यो । हामी कोठामा पुग्यौ टीक ४:१५ वजाएछ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

घड़ीले। केही समय आराम गरी जापानिज टेम्पल हेर्न फेरो उकालो लाग्यौ। २० मिनट जति लाग्दो रहेछ त्यहाँ पुग्न। साँझ पर्न लागि सकेछ, सूर्यले पनि आफ्ना किरण बटुलो अस्ताचल तिर लागि सकेका थिए। पश्चिम दिशा रक्तिम देखिन्थ्यो। त्यहाँबाट कति मीठो गरो हावा चलिरहेको थियो। चैत्रको अन्तिममा पनि जाडोले सताइरहेको थियो हामालाई। जापानिज टेम्पल पनि मनमोहक तरिकाले सजाइएको रहेछ। क्यामरा निकालेर फटाफट फोटो खिच्यौ। नजिकै लाल-कोठी पनि रहेछ, त्यो कोठीले हुन सक्छ, दार्जिलिङ्गलाई सिंगार्ने क्रममा निधारको रातो टिकाको भूमिका खेलेका सल्लाका रुखहरू मन्द-मन्द पवनका कारण गुञ्जायमान थिए। रजनीले पनि विस्तार विस्तार आधिपत्य जमाउन थालेको थियो।

२५ गते विहान ४:३० मा हामी दार्जिलिङ्गको अर्को नमूना स्थल टाइगर हिलैतिर लाग्यौं। घुम पहाड बाट जिप उकालो लाग्यो। बाटाका दुबै तिर ठूला-ठूला हरिया सल्लाका रूख देखिन्थे। बिस्तार विस्तार ५ बजे टाइगर हिल पुग्यौं। त्यहाँ पनि रू. ५ तिर्नु पर्दो रहेछ। हामी भन्दा पहिला पुगी मानिसहरू सूर्यको प्रथम दर्शन गर्न तम्तयार थिए। सबैले क्यामरा निकाली सूर्यको प्रथम किरणलाई टंकित गर्न तयार थिए। मेरो घड़ीमा ५:२२ मिनेट भएको थियो। बिस्तार-विस्तार एउटा मानो सुन्तला आकारको डल्लो निक्लियो। पहिले ता विश्वासै लागेन। कुवा जस्तो ठाउँबाट निष्कियो त्यो डल्लो। विस्तार-विस्तार आफ्नो आकार दखाएपछि बल्ल थाहा भयो सूर्य नै थिए ती। सूर्यको उदयलाई स्वागत गर्दै होला-रात्रीले विदा लिइसकेको थियो। शैक्षिक भ्रमण दार्जिलिङ्गमा आएकोले हामो धेरै खुशी थियौ। सुनेको भन्दा दार्जिलिङ्ग धेरै अगाडि रहेछ। अति रमणीय रहेछ टाइगर हिल। आराध्यदेव सूर्यलाई पुनः पुनः दर्शन गर्दै अति टाइगर हिललाई By-By गर्दै ओरालो लाग्यो। ड्राइभरले पनि दार्जिलिङ्गको निवासी हुँ भन्ने देखाउनका लागि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

होला हामो संग राम्रो व्यवहार गरिरहेको थियो। बाटोमा पर्ने रमणीय स्थल देखाइरहेको थियो। त्यहाँ अर्को रमणीय स्थल "वतासे डांडो रहेछ।"

त्यहांवाट विभिन्न हिमालहरू हेर्न सकिदो रहेछ। दार्जिलिङ्गमा एक से एक दर्शनीय स्थल रहेछन्। एउटा दूरविनवाला वजियाले हामीलाई निरुता सिहको घर हेर्नुस् भनी रू. ५ लिई खै? कसको घर देखाएर ठग्यो। जे होस् हिमालहरू चाहिं राम्रो तरिकाले देखियो। त्यहां एउटा स्तुप र एक जना गोर्खालीको शानदार शालिक रहेछ। रेल पनि त्यहां (जिरो आकार) बाटुलो भएर त्यस ठाउँलाई परिक्रमा गर्दो रहेछ। फटाफट फोटो खिची हामी कोठा तिर लाग्यौ। खाना खाएर हामी अर्को दर्शनीय स्थल "रक गार्डेन" तिर लाग्यौं। हामीलाई त्यो ठाउँमा जान चाहि अनौठों लागिरहेको थियो, किनकि त्यहांको प्रत्येक रमणीय स्थलमा जांदा उकालो जानु पर्थ्यो भने त्यहाँ जांदा चाहि ओरालो लाग्नु पर्दोरहेछ। जिप घुम्दै-घुम्दै ओरालो लगिरहेको थियो। चियाको बोटहरूमा भर्खर पलाएका मुनाको कारण ती पहाडहरू हेरूँ-हेरूँ लागिरहन्थे। ड्राइभरले टाढाबाट उँ……… त्यही हो "रक गार्डेन" भन्दै ओला उठाएर देखायो। त्यहां पुग्दा त एउटा ठूलो छांगो देखियो। त्यो छाँगोलाई देख्दा भल्याँस्स सम्झे पोखराको पारले छांगो (डेविड फल)। उस्तै-उस्तै लाग्यो। त्यहाँको चट्टानमा कति राम्रो वगैंचा रहेछ। विभिन्न प्रकारका फूलहरू फुलाए-को रहेछ। त्यहां फोटो खिच्ने काम त्यहां पनि भयो। नजिकबाट त्यस ठाउँलाई अवलोकन गरी उकालो लाग्ने काम शुरु भयो।

हामी दार्जिलिङ्गको सम्पूर्ण पक्षको अन्वेषण गर्ने विश्वासले त्यता लागेका थियौं। त्यहांको धार्मिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक, सामा-जिक, शैक्षिक आदि-आदि तर समयाभावले प्राकृतिक सौन्दर्यतालाई दुई नयनले सरसरती हेर्दै भित्री आकांक्षालाई कुण्ठित गर्नु परेको थियो हामीलाई। दार्जिलिङ्ग प्राकृतिक सौन्दर्यको खानी हो, दुई मत पक्कै

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

छैन। पृथ्वीको सम्पूर्ण प्राकृतिक सौन्दर्य जति दार्जिलिङ्गमा नै रहेको प्रायः त्यहाँ पुग्ने पर्यटकहरूले अनुभव गर्दछन्। दार्जीलिङ्गको जति बयान गरे पनि कम हुन्छ, जस्तो लाग्छ। हाम्रो दार्जिलिङ्गको भ्रमण अब समाप्त भईसकेको थियो। पुनः अर्को पटक आउने वाचा गर्दै दार्जलिङ्गलाई By-By गर्दै घुम पहाड, खर्स्याङ सिलिगुडी हुँदै स्वदेश फर्कियो।

*

'नेपाली शिक्षा र कुरीतिको पिछा'

—नारायणप्रसाद अधिकारी
ह ज. वि. पी. (उत्तरमध्यमा II)
ठे० परवानीपुर ४ सर्लाही

नेपालमा पाइने विद्याको ज्योति नै नेपाली शिक्षा हो; अझ भन्नुपर्दा एउटा विद्यार्थीले आफ्नो उज्वल भविष्यको लागि (शिक्षक तथा अभिभावक सँग) मागिने भिक्षा हो। यस्तो सुन्दर शान्त देश नेपालको शिक्षा सीताको आदर्शले पोतिएको, वीरको बहादुरीले भरिएको, बुद्धत्व ज्ञानले चम्किएको तथा सगरमाथासँगै चुलिएको छ; तर के गर्ने र कलियुग लागेकैले होला यस शिक्षामा पनि एउटा नौलो पुच्छर पलाएको छ आजकल। त्यो हो- कुकुर जस्तै 'कु' रित्तिएको 'री' र तर्सिएको 'ति' अर्थात् 'कुरीति'। यसरी केन्द्रदेखि नै ३ ठाउँमा बाङ्गिने नेपाली शिक्षा अस्पष्ट पुच्छरले गर्दा त झनै भिखारीको भिक्षा सरह नै देखिएको छ।

हो मानिस जन्मँदै केही सिकेर आएको हुँदैन, तर मृत्यु पर्यन्त नै उसले केही न केही सिकीरहेको हुन्छ। समाज, वातावरण र परिस्थितिको ऐना हो मानव। जहाँबाट प्रत्येक प्रकाश परावर्तन हुन्छ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अनि समाज, माटो, संस्कृति र परम्परामा परिवर्तन आउँछ। सबै प्राणीमा उत्कृष्ट भएकोले पनि होला प्रत्येक मानव नयाँ परिवेश, युग सुहाउदो विकास निर्माण, आफ्नो अमिट नाम र जीवनोपयोगी केही काम चाहन्छ। यसमा उसलाई समय, परिस्थिति आफ्नो माटो सुहाउँदो एवं उत्कृष्ट शिक्षाको आवश्यक पर्दछ, तर खै कहाँ छ त्यो शिक्षा ? पढ्दा पढ्दै अकारमा पुगिन्छ जहाँ न समाउने लौरो छ न टेक्ने ठाउँ नै। जीवनभरी रोजगारको निम्ति तड्पिईरहेछन् नेपालीहरू। जीवन रूपी जङ्गलमै हराइरहेछन्, दुःखमै विलाइरहेछन् र आलस्यमै चुलिइरहेछन्।

संसार वैज्ञानिकवाट पनि अवैज्ञानिक एवं सूक्ष्म वैज्ञानिकतातिर ढल्केको छ, तर हाम्रो हेराई केवल सोझोमात्र छ। हामी अल्पज्ञ छौं धेरै छचल्कन्छौं, थोरैमात्र रहन्छौं। हाम्रो चातुरीमा पश्चिमाकाश हाँस्छ, हाम्रो वहादुरीमा ठूलो दाग लाग्छ, हाम्रो कोकिलतामा ठूलो खडेरी जाग्छ, अनि सबैलाई लाग्छ "आखिर संसार यस्तै त हो नि !" वस ! नेपालीहरू यत्तिकैमा टुंगिन्छन् तर संसार संसारै छ। विश्व धँभो लागेको छ हामीमा हीनता वोध हुन्छ र हामी झुक्छौं। त्यसैले किन दुख्छ यहाँ कुटुकुटु ? न तपाईलाई थाहा छ न मलाई। अहिले नेपाली जनशक्तिको जे जति माग छ; चाख लगाएर हेरौं दागै-दाग छ। शिक्षाको १३ अर्व लगानो भ्रष्ट सर्व भएको छ। देश शिक्षामा अर्थ खन्याउँछ। शिक्षामा खडेरी लागेको छ 'झ्वाइँय' गर्छ विलाउँ छ। अहिले नेपाली शिक्षाको उपलब्धि हेर्दा सिद्धान्तमा पूर्ण छ, तर व्यवहारमा परसार। त्यसैले यहाँ भनिन्छ एक, गरिन्छ अर्कै। यसको उदाहरण प्रष्टै छ–यहाँ 'वसुधैव कुटुम्वकम्' पढिन्छ, तर व्यवहारमा एक आफ्नो मान्छे हुन्छ; उसले राम्रो नोकरी भेटछ। अर्को अलि परको हुन्छ उसले रद्दो टोकरी वेट्छ। खै 'तमसोमा ज्योतिर्गमय'को मान्यता?

आजको शिक्षा शिक्षकको गाँस, व्यर्थै टाइमपास, धनीको नै राज भएको छ। त्यति भैकन पनि यो शिक्षाले नव विज्ञानको चातुरी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दिन्छ न सीताको आदर्श नै, न त ध्रुवको त्याग हुन सक्छ त वीरको बहादुरी कहाँ प्रयोग गर्ने यो शिक्षालाई बाँदरको पुच्छर लौरो न हतियार। यो शिक्षाले के नै विकास गऱ्यो र? बन्दुक बोक्नेदेखि गोली ठोक्नेसम्म, छुरा धस्ने देखि जङ्गल पस्नेसम्म। विद्यामन्दिर राजनीति भाँडो हुँदैछ, तोते बोली गाँडो हुँदैछ, शिक्षानीति राँडो हुँदैछ, फलतः हाम्रो विनाश चाँडो हुँदैछ। कुवेरजस्तालाई मात्र अभिभावक भनिन्छ चश्मादारलाई मात्र शिक्षक भनिन्छ र जङ्गल पस्नेलाई मात्र विद्यार्थी गनिन्छ। विद्यालय धनीको लागि फेसन र छोरा छोरी तहलगाउने ठाउँ, नपढे पनि हातमा प्रमाणपत्र मुखमा सोर्स. छु माने छुचुन्द्रो डिग्रीको कोर्स। राजनीतिज्ञको लागि शिक्षा राजनीतिक खेल, शिक्षकको लागि हातमुख जोर्ने ठाउँ, गरीब अभिभावकको लागि भविष्यको नाउ त्यस्तै विद्यार्थीलाई नचिनेको गाउँ भएको छ। अनि के सिक्ने भ्यागुतो र कमिलाको पाठबाट? अनि के सिक्ने गोमन सर्पको धाकबाट त्यसैले लुक्दैछ जङ्गल जङ्गल नेपाली शिक्षा। हिजोको संस्कृत हामीलाई मिठो लागेन। हामी पश्चिमतिर ढल्किएका छौं। टुक्राटुक्री अंग्रेजी बोली भित्रभित्रै सल्किएका छौं, तर थाहा छैन परालमा आगो कतिबेरसम्म रहन्छ कुखुरो बास्ला या नबस्ला हत्केलामा राखिएको छ प्राण जसको। हाम्रा कृतिहरूमा ज्याक्सन-जुलियाका पिरति भरिन थाल्यो। यहाँ रबर्ट, न्यूटन आर्कमेटिजका सिद्धान्त पढाइ हुन्छन्, तब सम्म विद्यार्थी भुस्भुसी उँघेर आफ्नै नितान्तमा पुगिसकेका हुन्छन्। आधुनिक पाठ्यक्रम परिवर्तन नाम मात्रको परिवर्तन भएको छ प्रणालीको हैन। बरु अस्पष्टता, अशुद्धता र अधुरा ज्ञानले भविष्यका कर्णधारको मस्तिष्क खाइरहेको छ, समाज र राष्ट्रलाई सताएको छ। देवताको पाठ (संस्कृत) मा दानवताका संघर्ष भरिएका छन्। त्यसैले आधुनिक शिक्षामा जे छ सिद्धान्तमा छ, त्यसैले श्री भए तापनि दीक्षान्तमा नपुगी सिद्धान्त बन्दछ। अहिले शिक्षामा भ्रष्टाचारीको भिक

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

फल्छ, शोषकीको वाली। चाप्लुसीको चाकरी मिल्छ, चम्चालाई चोली। सामन्तको शासन मिल्छ साधुलाई गोली। चोरलाई चिट मिल्छ पढ्नेलाई झोली (व्याक)। त्यसैले भारी बोकेको पसिना र सहे खपेका असिना निस्कँदैछ अभिभावक ! तातो गोलीबाट व्यवहारिक शिक्षा भए संसार फल्ने थियो फुल्ने थियो। आजभलि शिक्षा ठालुको हातमा छ त्यसैले शरीक्षामा चोरियो भनी विद्यार्थीको जीवन बर्बाद गरिन्छ। यसरो विद्यार्थीबाट शिक्षा खोसिएको छ सैद्धान्तिक र अवैज्ञानिक भएकोले। आफ्नै दाजुभाइमा संघर्ष भैरहेछ, यो कस्तो नैतिक पाठ हो ? शान्तिक्षत्र नेपाल संघर्ष र आन्तरिक द्वन्द्वमा डाकिएको छ।

नपढेका विद्वान भन्दा पढेका मूर्खहरुको संख्या ४३% पुग्न लागेको छ रे। यहाँ दु:खलाग्दो विषय के छ भने, यो संख्या मन्त्रालयको प्रेसले हो वा नक्कली भेषले हो वर्षेनी वढिरहेक पाइन्छ र यो संख्याको झण्डै ८०% देश भक्ति भन्दा देशभ्रष्टी नै छन् भनिन्छ। विद्वान् न भएर नै देशको अपमान भैरहेको छ। भएका विद्वानमा पनि कलुषित भावना भन्दा माथि उठ्ने साहस छैन। छल-बल, धाक-धम्कीमा नै देश चलिरहेको छ। हामीले मूक भई आँशु पुछेर जीवन यात्रा गरिरहेछौं। जहाँ खरिदो कागज, आफन्तको रवफ, राजनैतिक दवाव जस्ता कुशिक्षाले गर्दा सुशिक्षाले सुइँको ठोकिएको छ। विदेशीकागजका धनी (व्यापारी) सँगको आन्तरिक ज्ञान जोखाइ र शिक्षालाई कालो वजारमा पाउँनु नै आजको गहन विषय वनेको छ। हामीलाई शिक्षाले मात लागेको होइन कलुषित शिक्षाको साँडेसात लागेको छ। नेपाली शिक्षाले प्राप्त गरेको कालो हाँडीमा नै नेपाली जनता भुट्टिइरहेछन्। नत्र स्वदेश न भए नि अन्तर्राष्ट्रिय वजारमा प्रशस्त रोजगारको अवसर किन छैन ? वीरको सन्ततिलाई किन उचित कार्य छैन ? फलत: हामीमा अरूको आश छ, आन्तरिक त्रास छ, झुप्राको वास छ, सिस्नोको गाँस छ, कुएको कपास छ जे छ जस्तो छ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सबै सत्यानाश छ। नैतिकता, मर्यादा मूल्य र मान्यताले खोक्रिएको यो शिक्षा पश्चिमतिरै कोक्रिएको देख्दा भने खुशी मान्नुपर्ने देखिन्छ। किनकि अँध्यारो तारा सँगै यो पश्चिममा अस्ताए उज्याला सूर्यसँगै राम्रो संसार कुनै दिन अवश्य आउला। तर यो शिक्षाको सिद्धान्तमा आधुनिकता आएपनि व्यवहारमा प्राचीनता पाइनु अर्को महत्त्वपूर्ण पक्ष मान्न सकिन्छ।

संसारमा आध्यात्मिक आदर्शले व्यवहारिक रूपमै पोत्न सकियोस् पूर्वीय आकाशमा झलमल्ल मणि, सुन (सामाजिक, आर्थिक, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, सैद्धान्तिक र व्यवहारिक जस्ता) चौतर्फी रूपले झुलाउँन सकियोस्। हृदयका पत्र-पत्र, माटोको कण कण तथा मस्तिष्कमै त्रिपक्षीय (व्यवहारिक, सैद्धान्तिक, वैज्ञानिक) ज्ञानले सिञ्चित गरी आत्मवल तथा मस्तिष्क बलमा परिणत भई कमंठ पाखुरीद्वारा विश्व समाज र राष्ट्रको सेवामा निरन्तर लागिरहोस्। कलुषित भावना हटाइ सुभावनालाई स्थापित गर्दै विश्वबन्धुत्वको तथा सिद्धान्तमा उड्ने वकुल्ला भन्दा समुद्रको पूर्ण ज्ञान लिने गोहीको (व्यवहारिक, वैज्ञानिक) स्थान हासिल गर्न सक्नु आजको शिक्षा सार्थकता हो। [जयतु संस्कृतम]

*

नेपाली कवितामा छन्द-प्रयोग

–जनार्दन भट्टराई
त्रिजुगा १४ उदयपुर

संस्कृतको 'छद्' धातुवाट निर्मित छन्द शब्द उही स्वरूपले नेपालीमा भित्रिएको हो। वाँध्नु रक्षा गर्नु र प्रसन्न गर्नु अर्थ हुने छन्दको व्युत्पत्ति 'छन्दयति आनन्दयति इति छन्द' भन्ने गरिएको

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पाइन्छ। कलात्मक अभिव्यक्तिका लागि छन्दको आवश्यकता अपरिहार्य मानिन्छ।

खासगरी पूर्विय साहित्यमा छन्दको व्यापक प्रयोग भएको पाइन्छ। गद्य र पद्य छुट्याउने सजिलो माध्यमका रूपमा पनि छन्दको आफ्नै स्थान सुरक्षित छ। सर्व प्राचीन ग्रन्थ ऋग्वेदमा पनि छन्दोवद्ध अभिव्यक्ति भएको तथ्यले गर्दा छन्दको उत्पति वैदिक कालमा नै भएको मान्न कर लाग्छ। त्यस समयमा गायत्री ,त्रिष्टुप्, जगती, पंक्ति, बृहति जस्ता धेरै छन्द देखापरे भने लौकिक संस्कृत युगमा अन्य छन्दहरूले प्रवेश गरेको पाइन्छ। वाल्मीकि द्वारा थालनि गरिएको लौकिक छन्द परम्परामा व्यास, पाणिनि, अश्वघोष, कालिदास, भारवि माघ र श्रीहर्ष जस्ता उज्ज्वल नक्षत्र पैदा भए र उनीहरूले विभिन्न छन्दमा कैयौं कृतिहरूको रचना गरी छन्द परम्परालाई उच्चताको शिखरमा पुऱ्याए।

विश्व साहित्यमा झैं नेपाली साहित्यमा पनि सबै भन्दा जेठो मानिने कविता विधाको लिखित प्रारूप १८२६ तिर मात्र प्राप्त भएको हो। वर्तमान सम्मको खोज अनुसार नेपाली साहित्यका आदि कवि (प्रथम कवि) सुवानन्द दास हुन्। कवित् छन्दको प्रयोग भएको मानिने उनको 'पृथ्वीनारायण शाह' कविताले लयात्मक नियमितता त्यति प्राप्त नगरेतापनि मुक्तलयलाई अँगाल्दै थोरैमात्रामा सांगीतिकता प्राप्त गरिएको देखिन्छ। सुवानन्द दासपछि शक्तिवल्लभ अर्यालले 'तनहुँ भकुण्डो' शीर्षक राखी शास्त्रीय छन्दमा दुई श्लोके कविता रचना गरेका छन्। आजसम्मको अनुसन्धानमा त्यही श्लोके कविता छन्दोवद्ध कविताको इतिहासमा पहिलो वर्णमात्रिक छन्दको कविता मानिन्छ। संस्कृत साहित्यमा वाल्मीकि द्वारा लेखिएको अनुष्टुम्छन्द जस्तै नेपाली साहित्यमा शक्तिवल्लभ आचार्यले 'स्वागता' छन्दको प्रथम प्रयोग गरेका छन्। शक्तिवल्लभ पछि विद्यारण्य केशरी, उदया-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नन्द अर्याल, वसन्त शर्मा, रघुनाथ पोखरेल, यदुनाथ पोखरेल आदि कविहरू विविध छन्दको प्रयोगगरी कविता रचना गरे तापनि सफल र सुमधुर छन्द प्रयोग हेर्न भानुभक्त आचार्य सम्म पुग्नु पर्छ ।

भानुभक्त सम्म आइपुग्दा छन्दोवद्ध कविता लेखन-परम्पराले निकै उत्कर्षता प्राप्त गर्छ । शार्दूल विक्रीडित, शिखरिणी, उपजाति जस्ता छन्दको प्रयोग गरी प्रशस्त झर्रा शब्दले भरिएका 'रामायण, 'भक्तमाला' 'वधूशिक्षा' 'प्रश्नोत्तरी' जस्ता कृतिहरू भानुभक्तले नेपाली साहित्यलाई प्रदान गर्छन् । उनको रामायण नेपाली साहित्यको प्रथम सफल महाकाव्य ठहरिन पुग्छ । त्यस्तै ज्ञानदिलदास जस्ता कविहरूले झ्याउरे आदि नेपाली छन्दमा कविता लेखी छन्दोवद्ध कवितामा नव-आयाम पेश गर्दछन् । माध्यमिक-कालीन केन्द्रीय कबि मोतीराम भट्ट सँगै हिन्दी र उर्दू साहित्यका गजलमा प्रयोग गरिने छन्दहरू र अनेकौं लयमा कविता लेख्ने प्रकृया वढ्दै झ्याउरे र सवाई जस्ता छन्दमा कविता लेख्ने परम्परा वढेको पाइन्छ । यो परम्परा लेखनाथ पौड्याल सम्म आइपुग्दा नूतन वान्कीका साथ प्रस्तुत हुन्छ । व्याकरणीय अनुशासनमा संस्कृत र नेपाली शब्दको यथोचित संयोजन गर्दै लेखनाथले 'शिखरिणी' जस्तो कठिन छन्दमा 'तरुणतपसी' भन्ने महाकाव्यधर्मी रचना गरी सरलता, सहजता र सरसताको त्रिवेणी वहाउँदै शिखर-पुरुषका रूपमा उभिन पुग्छन् । त्यसैगरी शम्भुप्रसाद ढुङ्गेल, महानन्द सापकोटा, धरणीधर कोइराला, वालकृष्ण सम, सोमनाथ सिग्द्याल आदि कविहरूले पनि छन्दोवद्ध कवितालाई आफ्नै प्रकारले उत्कृष्टता प्रदान गरेका छन् । पाश्चात्य स्वच्छन्दतावादी धारालाई नेपाली साहित्यमा भित्र्याउने महाकवि लक्ष्मीप्रसाद दवकोटाले वर्णमात्रिक, मात्रिक, वार्णिक तथा मुक्तछन्दको सफल प्रयोग गरेका छन् । देवकोटाले पहिले आधुनिक नेपाली महाकाव्य 'शाकुन्तल' रचनागरी छन्दोवद्ध कविताको फाँटलालाई अझै संवृद्ध र फराकिलो वनाएका छन् । त्यसैगरी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मुक्त छन्दलाई आधार वनाएर कविता लेख्ने परम्परा गोपालप्रसाद रिमालद्वारा सुरु भएपछि बिचार र भावनाको भित्रीलय सिर्जना गरी कविता लेख्ने भूपि शेरचन, मोहन कोइराला, ईश्वरवल्लभ, वैरागी काइँला, हरिभक्त कटुवाल जस्ता प्रतिभाले मुक्तछन्दलाई अझै संवृद्ध बनाएका छन् भने अर्कातर्फ मात्रिक छन्द परम्परालाई लेखनाथ पौड्याल, लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, सिद्धिचरण श्रेष्ठ आदि कविहरूले प्रवाहित गरेका पाइन्छ। यसैगरी माधवप्रसाद घिमिरे, भरतराज पन्त, मोदनाथ प्रश्रित, देवराज न्यौपाने, भरलराज मन्थलीय जस्ता कविले शास्त्रीय वर्णमात्रिक छन्द परम्परालाई अद्यावधि मलिलो पार्ने काम गरेको पाइन्छ भने वार्णिक छन्दपरम्परालाई लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, महानन्द सापकोटा, नीरविक्रम प्यासी आदि कविले संवृद्धि बवाएको पाइन्छ। यसरी सुवानन्द दासदेखि अहिलेसम्मका कविहरूल वर्णमात्रिक, मात्रिक, वार्णिक र मुक्त (गद्य) गरी चार प्रकरणका छन्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ।

वर्णमात्रिक छन्द :

वर्ण र मात्राको योगबाट वर्णमात्रिक शब्द बन्ने हुँदा वर्ण र मात्रा दुबैलाई ख्याल गरी लेखिने कवितानै वर्णमात्रिक छन्द हो। लघु, गुरु, गण, यतिलाई ध्यानमा राखी वर्ण र मात्राको संयुक्त अनुशासनमा यो छन्दलाई लेखिन्छ। प्राय संस्कृतका अनुष्टुम्, उपजाति, शार्दूलविक्रीडित, मन्दाक्रान्ता, शिखरिणी, वसन्ततिलका आदि छन्द वर्णमात्रिक छन्दका बदाहरण हुन्। नेपाली लेख्य साहित्यको इतिहासमा शक्तिवल्लभ अर्यालले थालनि गरेको वर्णमात्रिक छन्द भित्र भानुभक्तले शार्दूलविक्रीडित, लेखनाथले शिखरिणी माधवप्रसाद घिमिरेले मन्दाक्रान्ता छन्दलाई शिखरमा पु-याएको पाइन्छ। शाकुन्तल महाकाब्यमा देवकोटाले लगभग अटतीसवटा जति वर्णमात्रिक छन्दको प्रयोग गरेका छन्। देवकोटामा पुगेर झांगिएको यो छन्दपरम्परा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विस्तारै गुणात्मक र संख्यात्मक रूपमा कम हुँदै आए पनि माधवप्रसाद घिमिरे, भरतराज पन्त, भरतराज मन्थलीय, दैवराज न्यौपाने आदि कविले विभिन्न छन्दमा कविता लेखी छन्दोवद्ध कवितालाई गतिशील बनाएको देखिन्छ । सदावहार रूपमा अद्यपि फुटकर कविता खण्डकाव्य र महाकाव्यका माध्यमले अघि बढ़िरहेकोको छ । यसको अस्तित्वप्रति अनेक पूर्वाग्रही समालोचनाले नकारात्मक टिप्पणी गरे पनि जनमानसमा यो छन्दपरम्परा प्रिय रहेको यथार्थलाई नकार्न सकिन्न ।

मात्रिक छन्द :

मात्रालाई मूल आधार बनाएर लेखिने छन्द मात्रिक छन्द हो । यसमा वर्णको वास्ता हुदैन भने मात्राको अनुशासन ज्यादा हुन्छ । लघु अक्षरलाई एक मात्रा र गुरु अक्षरलाई दुइ मात्रा मानिने यस्ता छन्द आर्या दोहा, ललित चौपाइ आदि हुन् । नेपाली कवितामा लेखनाथ, देवकोटा, सिद्धिचरण श्रेष्ठ, कञ्चन पुडासैनी केदारमान व्यथित आदिकविले मात्रिक छन्दधारालाई सफल बनाएको पाइन्छ भने यस छन्दका शिखरपुरुषका रुपमा माधव प्रसाद घिमिरे र कञ्चन पुडासैनीलाई लिन सकिन्छ ।

वार्णिक छन्द :

वर्ण अर्थात अक्षरलाई मूल आधारमानी लेखिने वार्णिक छन्दका कविता लघु, गुरु मात्राको गणना नभए पनि गति र यतिको व्यवस्था भने यस किसिमको छन्दमा पनि पाइन्छ । घाँस काट्दा, गोठालो जाँदा गाइने लया भएकाले लोकलयले पुकारिने वार्णिक छन्द निश्चित वर्णमा आधारित हुन्छ । मौखिक रूपमा नेपाली लोक साहित्यको पृष्ठभूमिकालदेखि जरा गाडेको यस छन्दले ज्ञान दिलदासमा आएर लख्य रूपमा उम्रिन सफल भइ झ्याउरे, भजन र सवाई रूपमा कोपिलिने मोका पायो । प्राथमिक, माध्यमिक कालमा विभिन्न कविहरुले असारे सिलोक सवाई आदि कविता लेखी अगाडी बढाएको परम्परालाई

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

देवकोटाले 'मुनानदन' र पृथ्वीराज चौहान महाकाव्य लेखी यसको गरिमा र महिमालाई सर्वोपरि बनाए पछि यसले फुल्ने, फक्रने र सुप्रवासित हुने अवसर प्राप्त गरेको छ। माधवप्रसाद घिमिरे, धर्मराज थापा, दैवज्ञराज न्यौपाने आदि कविले यस छन्द परम्परालाइ अगाडि बढाएको पाइन्छ। रेडियो नेपाल र नेपाल टेलिभिजनबाट यो छन्द अन्तर्गतका आधुनिक गीत, राष्ट्रिय गीत गुञ्जने हुँदा यसको अस्तित्व सदाबहार रहेको पाइन्छ।

मुक्त छन्द :

परम्परागत बन्धन नभएको छन्दलाई नै मुक्त छन्द भनिन्छ। नेपाली कविताका प्रथम गद्य कविताका प्रयोक्ता गोपाल प्रसाद रिमालले आमाको सपनामा यस छन्दको उत्कृष्ट प्रयोग गरेका छन्। रिमालबाट शुरू भएको यस धारालाई बालकृष्ण सम, लक्ष्मी प्रसाद देवकोटा, भीमनिधि तिवारी, विजयमल्ल, मोहन कोइराला आदिले पछ्याएको पाइन्छ। यस्तै अन्य कविहरूमा जगदीश शमशेर राणा, पारिजात, वैरागी काइँला, ईश्वरवल्लभ, भूपि शेरचन, काली प्रसाद रिजाल, मोहन हिमांशु थापा, दिनेश अधिकारी आदि अगाडि बढेका छन्। यस्ता कविताहरू मध्ये भूपिको 'मैनबत्तिको शिखा', सम्मको— 'म पनि द्योता मान्छु' ईश्वरवल्लभको 'मेरी आमाले आत्महत्या गरेको देश' आदि विचार र भावनाको भित्र सम्म पुगेको पाइन्छ। यस मुक्त छन्दमा कविता लेख्ने कविहरूको निकै ठूलो लाम लागे पनि लेखनाथ-को 'कालमहिमा' देवकोटाको 'यात्री' जस्ता अति उच्च कविताको टक्करमा खरो रूपमा उत्रन सक्ने कविता भने ज्यादै थोरै रहेको पाइन्छ। अधिकांश कविहरूले संख्यात्मकता जोडिदिए पनि वर्तमानका केही नयाँ कविहरूले नव-नव सम्भावनाको खोजि गर्न थाल्नु आदि कारणले यस छन्द परम्पराको भविष्य त्यति निराशाजनक देखिदैन।

यसरी नेपाली कवितामा छन्दको बाढी उर्लेको छ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सन्दर्भ ग्रन्थ :

नेपाली कविता भाग-१ सं० वासुदेव त्रिपाठी समेत साझा प्रकाशन २०५६
नेपाली कविता भाग-४ ,, ,, ,, ,, ,, २०५५
शाकुन्तल महाकाव्य लें० लक्ष्मी प्रसाद देवकोटा ,, ,, २०५६
साझा कविता सं० चुडामणि वन्धु ,, ,, २०५३
अनुभूतिका विविध क्षणहरू लें० चिन्तामणि भट्टराई
- सिर्जनात्मक लेखन स्नातकोत्तर त्रि. वि. २०५७

*

कविवर चन्दा झाक व्यक्तित्व एवं कृतित्वक परिचय

—देवो कान्त लाल कर्ण
उप-प्राध्यापक (मैथिली)
ह० ज० विद्यापीठ, जनकपुर

विद्यापति एवं गोविन्द दासक उपरान्त मैथिली साहित्यक तेसर अमर विभूति कविवर चन्दा झा छथि। ई दरभंगा जिलाक पिण्डारुछ गामक निवासी छलाह। हिनक जन्म मातृक में सहरसा जिलाक बड़गाँव में १८३० ई. में भेल नरहन स्टेटक राजकुमार विशेश्वर नारायण हिनक प्रतिभा सँ प्रभावित भय हिनका अपन राज-कवि बनौलनि। ताहि ठाम दस वर्ष रहि कवि दरभंगाक महाराज लक्ष्मेश्वर सिंहक राजकवि रुपमे नियुक्त भेलाह।

चन्दा झाक समस्त जीवन साहित्य साधना में वितल। हुनक प्रमुख रचना अछि-मिथिला भाषा रामायण, गीत सुधा, महेशवाणी,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

गीता सप्तमी, अहिल्या चरित्र नाटक रस कौमुदी, चन्द्रपद्यावली, लक्ष्मीश्वर विलास आदि। विद्यापतिक पदक संकलन एवं पुरुष परीक्षाक टीका कवि कयने छथि। अनुसंधान कार्य सँ कतेको वस्तु कें कवि प्रकाश में लावि देने छथि।

चन्दा झा मैथिलीक प्रथम महाकवि छथि। हुनक मिथिला भाषा रामायण मैथिलीक प्रथम महाकाव्य अछि। डा० दुर्गानाथ झा श्रीश हिनका प्रसंग में लिखने छथि—

"चन्दा झा प्रवन्ध काव्यक रचना में पर्यात्त पटु सिद्ध भेलाह आओर एहिमें अपन कवित्व शक्तिकें चरम सीमा पर पहुँचाए देल। इहो काव्य मिथिला में ओहि प्रकारे प्रसिद्ध भेल जेना तुलसीदासक रामायण। एहि मध्य कथाक समुचित विकाश भेवे कएल, भाषाक जे अकृत्रिम एवं सरस प्रवाहपूर्ण प्रयोग भेल से जन मनक मानस में रमि गेल।

गोस्वामी तुलसीदास जकां रामचरित्र कें सर्वजन सुलभ बतएबाक लेल कवि रामायणक रचना कएलन्हि। कविक महाकाव्यक आलोचना करैत डा० जयकान्त मिश्र लिखने छथि— "The Sweetness of its language and style soon attract the public and it becomes very popular both with the learned and elliterate."

महाकविक रामायणक मुख्य आधार अध्यात्म रामायण अछि। राम जन्म नहि व्यक्त कय कवि चतुर्भुज विष्णु रूप में हुनक अवतार कें स्वीकार कयने छथि। जाहि निष्ठा एवं भक्ति सँ ओ मिथिला वर्णन कयने छथि ओ हुनक मातृभूमिक प्रति प्रेम व्यक्त करैत अछि—

की दिव्य भूमि-मिथिला हम आबि गेलौं
देखैत माय मन लक्ष्मण तृप्त भेलौं
की दिव्य फूल फल वृक्ष अनन्त धाम
पक्षी विलक्षण करै अछि रम्य गान।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सीता मिथिलाक कन्या छथि ताहि बातकेँ कवि नहि बिसरैत छथि। जानकीक मुखसँ ओ व्यक्त करैत छथि—

जनक-जनक जननि अवनि, रघुनन्दन प्रणेश।
देवर लक्ष्मण हमर अछि, नैहर मिथिला देश॥

सीताक मनोवेदना रामक वियोग में कतेक मार्मिक एवं करुणा सँ भरल अछि—

हा रघुनाथ अनाथ जकाँ दशकण्ठपुरी हम आयलि छी।
सिंहक भास महावन में हरिणीक समान डेराइलि छी॥
चंद चकोर अहिंक सदा हम शोक समुद्र समायलि छी।
देवर दोष कहुँ हम की ऋपन अपराध सँ काइलि छी॥

मैथिली शरण गुप्त जेना कैकेयी परिचयक उद्धार साकेत में कएलनि, तहिना अहिल्या चरित्रक उद्धार कविवर रामायण में कयने छथि।

मैथिलीक अभिवृद्धि करवा लेल चन्दा झा जे महत्वपूर्ण कार्य कएलनि ओ थिक गद्य रचनाक परम्पराक सुभपात। रसक सरिता हिनक काव्य में प्रवाहित होइत अछि। लोक भाषा में रचना कय कवि विशेष लोकप्रिय बनि गेलाह। ठेठ मैथिलीक प्रयोग सेहो बड़ कटगर लगैत अछि। एक दृष्टान्त लिअ—

कएल उपद्रव सभ जनक देखता भले जमाय।
टेंगड़ा, पोठी चाल दय, रोहुक सिर त्रिसाय॥

प्रसाद गुण सँ हिनक रचना भरल अछि। लोकोक्तिक प्रयोग सेहो बड़ उपयुक्त अछि। हुनक अवधिकेँ चन्दा झा युग कहल जा सकैत अछि।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

समयको सदुपयोग

–श्री दुर्गाप्रसाद घिमिरे
(उप-प्राध्यापक)
हृ० ज० विद्यापीठ

समय शब्दले काल, बेला, मौका र अवसरलाई बुझाउँछ। समयलाई काल भनेर व्यापक रूपमा प्रयोग गर्दै आएको पाइन्छ। नेपाली व्याकरणका विद्वान्हरूले समयको अध्ययनका क्रममा पनि काल शब्दको प्रयोग गरेका छन्। परम्परित व्याकरणमा समयलाई भूतकाल, वर्तमानकाल र भविष्यतकाल गरी वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ भने वर्तमान समयमा काललाई भूत र अभूत गरी मुख्य रुपमा दुई भागमा मात्र वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ। अभूत कालका पनि दुई भेद गरिएको छ जसमा वर्तमान काल र भविष्यत्काल पर्दछन्। हामीहरूले यिनै भूतकाल र अभूतकालको महत्त्व बुझेर अघि बढनु परेको छ। बितेर गइसकेको भूतकालले मानिसहरूलाई विगतको अनुभव दिइरहेको हुन्छ। त्यसैवाट अभूतकालको सदुपयोग गर्नु परेको छ। भूतकालमा राम्रो काम गरेर गएका व्यक्तिहरूको अनुसरण गर्नु परेको छ। असल कार्य गर्ने, परोपकार गर्ने, देश र जनताका लागि नयाँ वस्तुहरूको आविष्कार गरेर देखाउने, एवं अरु-लाई पनि अघि बढ्न हौसला दिने व्यक्तित्वहरूलाई उदाहरणको रूपमा लिने गरिन्छ। त्यस्तै आदरणीय व्यक्तित्वहरू प्रति नै समाजले पूज्य भाव राख्दछ।

तों कर्मशील व्यक्तिहरूले समयको सदुपयोग गरेको हुनाले तिनीहरू भौतिक रूपमा नभए पनि प्रत्येक सचेत व्यक्तिको हृदयमा जीवित छन्। त्यसकारण राम्रो काम गरी जीवन यापन गर्ने मानिस लाई सम्मानको दृष्टिले पनि हेरिन्छ। त्यसैले समयको महत्त्व अति ठूलो छ भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको पाइन्छ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ऋतुर्व्यतीतः परिवर्तते पुनः क्षयं प्रयातः पुनरेति चन्द्रमा ।
गतं गतं नैव तु सन्निवर्तते जलं नदीनाञ्च नृणाञ्च यौवनम् ॥

अथवा ऋतुहरू वित्दै जान्छन् र फेरि फर्किएर आइरहन्छन् चन्द्रमाको कला नष्ट हुँदै जान्छ र फेरि भरिँदै पनि आउँछ तर बगेको पानी र वितेको यौवन कहिल्यै फर्किएर आउदैन । त्यसैले आफू बाँच्ने जोवनको समयलाई राम्रो कार्यमा लगाएर सदुपयोग गर्नु पर्ने हुन्छ । काल शब्दले व्यवहारिक रूपमा मृत्युलाई पनि संकेत गर्दछ । उदाहरणको रूपमा "हरिको काल आयो र म-यो ।"

त्यस शत्रुलाई कालले कुतकुत्याएको होला ? आदि जे जस्तो रूपमा प्रयोग भए पनि काल र समय एउटै हो । यो अनादिकाल देखि अनन्तकाल सम्म अघि वढिरहन्छ । त्यसकारण समयको सदुपयोग गर्न सकियो भने जीवन सुखमय बन्न सक्छ । हरेक क्षेत्रमा कार्यरत मानिसहरूले समयको महत्त्व पहिचान गरी अघि वढ्नु परेको छ । समयको महत्त्व बुझेका पूर्वीय विद्वान्हरूले विद्योपार्जन गर्ने विद्यार्थीहरूलाई र धनोपार्जन गर्ने व्यवहारिक व्यक्तिहरूलाई लक्ष्य गर्दै "क्षणत्यागे कुतो विद्या कणत्यागे कुतो धनम्" भनी विद्यार्थीलाई क्षणको महत्व भए झैं धनार्थीलाई कणको महत्त्व हुन्छ भन्ने स्पष्ट पारेका छन् ।

हुन पनि हो दिनको विहानी उषाकाल स्वच्छ र सुन्दर भए झैं जीवनको उषाकाल मानिने विद्यार्थी अवस्था सुन्दर र स्वच्छ हुने भएकोले त्यस अवस्थामा जाँगर र जोशलाई एकाकार पार्दै विद्याध्ययनमा सक्रिय हुन सके भोलि समाजले, क्षेत्रले र राष्ट्रले नं विज्ञ नागरिक प्राप्त गर्नेछ ।

त्यस्तै हामीले आफूलाई पनि समयमा नै विचार्न सकेनौं भने बेगशाली नदीमा पौडेर उकालो लाग्न खोज्ने मानिसलाई जस्तै जीवन यापन कष्ट साध्य नहोला भन्न सकिदेन । त्यसैले आ-आफ्नो समयको सदुपयोग ग-यौ भने हामी सबंको कल्याण हुनेछ भन्ने विश्वास गर्न सकिन्छ । अस्तु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्रद्धाञ्जलि

–जगन्नाथ रेग्मी
(सहायक प्राध्यापक)
ह० ज० विद्यापीठ, जनकपुर

कस्तो निर्मम रात रैछ घटना साह्रै भयो भीषण
सुन्दा काँप्छ शरीर थर् थर अहो ! राजा गए स्वर्गमा ।
स्रष्टाको अवसान हुन्छ कसरी पत्यार लाग्दैन खै
लीला ईश्वरले ग-यो कि नरले सम्चार पाइन्न खै ॥
(१)

छौ राजा कसरी भनौ जब तिमी छैनौ धराधाममा
छैनौ नै कसरी भनौ मुटुभरी हाँसीरहेछौ जहाँ ।
आफ्नै पौरखमा सजाउ पृथिवी भन्थ्यौ तिमी हर्दम
सारा सिर्जनका मुहान सरिका राजा म पाउँ कहाँ ? ॥
(२)

तिम्रै स्निग्ध र सौम्यरूप अहिले देखिन्छ चारैतिर
राजा बाँच्नु थियो युगौं युग यहीं नेपालकै खातिर ।
आफ्नो कष्ट भुली प्रजाहृदयको पीडा सबै बुझ्दथ्यौ
छातीका पिर बिर्सिएर ममता मुस्कानमै छर्दथ्यौ ॥
(३)

गाउँ लेक र टार फाँटहरूमा राजा स्वयं पुग्दथ्यौ
के के छन् जन भावना रहरले सारा व्यथा बुझ्दथ्यौ ।
सिङ्गै जीवन सुम्पियौ नभुलिने तिम्रो थियो शासन
मात्रै आज छ सम्झना जगतमा सौभाग्यको त्यो क्षण ॥
(४)

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आफूले सहि उष्णताप दुःखको छाया दियौ शीतल
खोजी भेट्न सकिन्छ हाय कसरी राजा प्रजावत्सल ।
भक्कानो मुटुमा गयो हृदयको चल्दैन यो धड्कन
तिम्रै दुःखद शोकबाट अहिले थामिन्छ कस्को मन ॥

(५)

धर्ती आज उजाड लाग्छ कसरी राजा तिमी अल्पियौ
नेपाली मुटुभित्र प्राणसरिका राजा नबिर्सने थियौ ।
के भो के कसरी ढल्यो नि सहसा अस्तित्वको देवल
कस्तो निष्ठुर कालको नियम हो संसार यो के छ र ?॥

(६)

अस्ताए सरि चन्द्रमा सँगसँगै सौन्दर्यकी चाँदनी
तिम्रै साथ विदा भइन् भुवनकी ऐश्वर्य रानी पनि ।
पीडाकै अनुबोधले छटपटी गर्दछ सौदामिनी
तिम्रै शोक विषादले घुरुघुरू रुन्छिन् नि पृथ्वी पनि ॥

(७)

खल्लो जीवन भोग्छु सार नहुने निस्सार संसारमा
सारा दुःख म पोख्न सक्छु कसरी पोखिन्छ कुन् छन्दमा ।
श्रद्धा केवल सुम्पिदै छु म रुँदै वैकुण्ठका भूषण
आँसुका अविराम धारहरूले श्रद्धाञ्जली अर्पण ॥

(८)

*

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पीडित पोखरी

-भरतमणि सुवेदी
उप-प्राध्यापक नव्यव्याकरण
ह० ज० विद्यापीठ, जनकपुर

हामो अलपत्रिएका पोखरी पीडित पोखरी
हजारौं वर्ष देखि प्रसिद्धी पाए पनि
पद र नामको घुम्टो ओडेर हेरे पनि
उम्लेको गन्दा र मैलाले भित्रै देखि उकुस मुकुस भएर,
कतैवाट भाग्ने वाटो नपाई त्यसै खुम्चिए पनि,
सुवर्णलाई विवर्ण बनाउँदै
वर्षौं देखि सफाजलले नधोएको मुख लिएर अवहेलित भए पनि
न्यास्त्रिएको अनुहारमा आफै अलमलिएको घृणित रूप लिएर
बसेका, हामी, पोखरी, अलपत्रिएका पोखरी ।

कत्रो उत्साह र उमंग बोकेर यस धरातलमा आयौं हामी
घेरैले सुरुसुरुमा हामीलाई नववधू झैं सद्यारे पनि
हाम्रो अस्तित्वको अर्के इतिहास पढ्न पाए
अझै
हाम्रो बेगनास भन्दा कम महत्व नदेखे पछि
हामीले वानरका सन्तान भन्ने विर्सिए पछि
केही राहत पाए पनि,
इज्जतको जिन्दगी वाँच्न नपाएपछि
शरीरको सुन्दरता लोप हुन लागेपछि
कसैले वास्ता नगरेर विवशतामा जकडिए पछि,
बुझ्नेले हेलचेक्र्याइं गरेपछि,
फोहरी जीवित वनेपछि ""... ...हामी अलपत्रिएर वसेका पोखरी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्त्री पुरुषहरूले हाम्रो चुम्बन छाड्दै गए,
विश्वका घुमन्तेले हामीलाई हेर्न छाडी टाढा भए,
उद्योगपति र धनाढ्यले अवहेलना गर्दै गए,
तर
हामी उद्योगका लागि प्रयोग हुन थालियौं
गन्दा र मैला वस्तुले शिरै सम्म ढाकियौं,
धार्मिक जनले नियाले र हेर्न सम्म छाडियौं,
अनैतिक र अनाचारका का आश्रयभूत बनियौं,
त्यसैले ... ...
हाम्रा छातीमा पुरानो इतिहास छ,
जान्नेका लागि यही नै विश्वास छ,
राम-लक्ष्मण-सीताको आधार हाम्रै कारण छ,
मिथिला महत्वको हामीमै बास छ,
आज सम्म जनमानसमा यही नं विश्वास छ,
तर हामी आज बनेका छौं.... अलपत्रिएका, पोखरी, पीडित—
अब,
सीताराम भन्दै बाटामा फोहर फालेर हैन,
भजन कीर्तनको लेघ्रो तानेर पनि होइन,
आफू नुहाई पोशाक झल्काएर पनि होइन,
भित्रै देखि सीतारामलाई सम्मान दिने भए,
परत्रमा पनि केहि विश्वास लिने भए,
बाटा, र घाट कुण्ड र पोखरीको इज्जत गर्न भए,
सफाइ र सोचाइमा फरक नहुने भए,
मात्र
अलपत्रिने छैनौं हामी पोखरी
हाँसी रहने छौं हामी पोखरी ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मन, चौबाटो अनि विचार

—कल्याणप्रसाद थपलिया

मन,
चौबाटो,
अनि विचार
यसबीच अवस्थित म ।
जीवनको अन्तिम प्रहर
यसैबीच सुनिने मधुर-मधुर
वन-जंगलमा कहीं-कतै
झरेका पातहरू-सुखेका पातहरूमा
वर्षका (जीवन ......) अन्तिम प्रहरमा या पतझडमा ।
मेरा पाइलाहरू बढछन् जसै—
चुरूम—चुरूम – चुरूम ।
क्लान्त औ थकित मेरा पद चिन्हहरू
खै, कुन्नो के खोज्छन् ?
स्वयंबाट स्वयंलाई हेरेर
विशाल वृक्षको रश्मिलाई छुरेर
यसै बाँच्नु नं के हो र (?) भन्ने बुझ्न
मेरा पथहरू त्यसै-त्यसै खिचिन्छन्,
वनमा असंपृक्त जंगलहरूमा
अनि म हेरिरहन्छु
म आफैलाई खोजिरहन्छु—बुझिरहन्छु
मन, चौबाटो अनि विचार
र
आफैंमा अवस्थित "म" ।

★

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

"उपसंहार अर्थात चौथो अन्त्य"

उपन्यासबारे छोटो चर्चा

–नारायण चालिसे
(उप-प्राध्यापक)
रा० ज० विद्यापीठ, जनकपुर

ध्रुवचन्द्र गौतम (२००१) नेपाली साहित्यको वर्तमान पुस्तामा प्रयोगवादी कित्ताका अग्रणी साहित्यकार हुन् । साहित्यका विभिन्न विधामा सिर्जनारत भएरपनि आख्यान विधा अन्तर्गतको उपन्यास उपविधामा वढी चिनिएका छन् । २०२४ सालको 'अन्त्यपछि' प्रयोगधर्मी उपन्यास मार्फत उपन्यास यात्रामा प्रवेश गरेका गौतमका विविध शैली र शिल्पका एक दर्जन भन्दा वढी औपन्यासिक रचनाहरू सार्वजनिक भैसकेका छन् । कृतिको थुप्रो धेरैले लगाएका छन् तर गौतमका प्रत्येक कृतिहरु जीउँदा जाग्दा भएर बाँचेका छन् ।

विसंगतिवादी जीवनदृष्टिवाट प्रभावित 'अन्त्यपछि' वाट प्रारम्भ भएको गौतमको औंपन्यासिक प्रवृति, प्रयोगवादिता, अस्तित्व-वादी चेतना, स्वैरकल्पनात्मक लेखन, विषयवस्तु शैली शिल्प र संरचनामा नवीनता, श्याम व्यङ्यको चोटिलो प्रहार, बिम्व प्रतीक र अमूर्त लेखन, चिन्तनको गम्भीरता र समसामयिक आलोचनात्मक यथार्थवाट प्रभावित रहेको देखिन्छ ।

गौतम हाम्रै समाजका सस्याना विषयवस्तु लिएर तिनका आन्तरिक गम्भीरता र जटिलतालाई मसिनो गरी केलाएर प्रस्तुत गर्ने काम गर्दछन् । जीवन र जगतका असजिलाहरू, पीडा र वाध्यताहरू, दमन आतंक र शोषणहरू उत्पीडन र छट्पटीहरू, नैतिक, सांस्कृतिक, राजनैतिक, आरोह, अवरोह भित्रका विसंगत भोगाइहरू, मानवीय आस्था र विश्वासको मझेरीमा खण्डित भई बाँचेका अनुभूतिहरू र किंकर्तव्यविमूढताका अन्यमनस्कताहरू यस्तै जीवनका जीउँदा यथार्थ-हरूलाई आफ्ना अभिव्यक्तिका मुख्य विषय वनाएर आफ्नो कुशल

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कला संप्रेषणको माध्यमलेप्रस्तुत गर्ने सामर्थ्यले गौतमका प्रत्येक कृतिहरू उजेलिएका छन् । आकल भुकल सिर्जन सन्दर्भमा भेटिएका अतिरञ्जनाका झिल्काहरू, अश्लीलताका आभासहरू, भाषिक विचलनका साना तिना अपवादहरूलाई गौतमको कृतित्वको महासागरमा डुबाएर उनको व्यक्तित्वको ओढ्नाले ढाकिदिदा फरक नपर्ने देखिन्छ। उद्देश्यको विराटताले त्यस्ता त्रुटिहरूलाई तिरोहित गर्न सहयोग गरेका छन् ।

'उपसंहार अर्थात् चौथो अन्त्य' गौतमको २०४८ सालमा प्रकाशित प्रयोगवादी शैलीको नयाँ उपन्यास हो । नेपालको राजनैतिक परिस्थिति र परिवर्तनको संक्रमणकालीन, परिवेशलाई मुख्य विषय स्रोत बनाएर लेखिएको यस उपन्यासमा समाजमा विद्यमान अनेकौं विप्लेंटाहरूको घतलाग्दो विवरण प्रस्तुत गरिएको छ। झट हेर्दा मनोरंजन प्रधान जस्तो लाग्ने यस उपन्यासको आन्तरिक अभीष्ट निकै गम्भीर खालको देखिन्छ । अनोपचारिक शैली र प्रयोगधर्मिताको राम्रो प्रयोग गरिएको यस उपन्यासमा समसामयिक यथार्थको जाउँदो रूपलाई प्रस्तुत गरिएको छ।

"एकाइसौं शताब्दोको चेतनालाई समर्पण गरिएको" यो कृति एकाइसौं शताब्दीके मूल्य र मान्यताहरूलाई दृष्टिगत गरेर लेखिएका पाइन्छ। व्यक्ति र व्यक्ति, व्यक्ति र समाज, समाज र व्यक्तिको सम्बन्धलाई देखाएर मानवीय द्वन्द्व र समवेदनाहरूलाई केलाएर प्रस्तुत गर्ने काम यसमा भएको छ। मानिसभित्र बाँचेको दुई रूप आदर्शचरित्र र यथार्थ चरित्रको दुइसरो रूप र व्यवहार एवं अन्यायको धारिलो हातियारले आदर्शको पिठ्यूमा निको नहुने मरा गरिएको निर्मम, प्रहारलाई यहाँ लेखकले संवेदित किसिमले व्यक्त गरेका छन् । यहाँ प्रयुक्त व्यक्ति चरित्र, व्यक्ति निहीत मात्र नभएर प्रवृतिको रुपमा विकसित भएका छन् । एकखाले प्रवृत्तिले अर्कोखाले प्रवृत्तिलाई यहाँ सांघातिक आक्रमण गरिएको छ ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यहाँ समाजका वर्तमान सामाजिक, राजनैतिक, बौद्धिक, चारित्रिक, नैतिक विसंगतिहरूलाई कलात्मक पाराले व्यङ्ग्य गरेर रोचक र मार्मिक किसिमले प्रस्तुत गरिएको छ। बौद्धिक आकर्षण र अभिव्यक्तिगत कौशलले उपन्यास सुरुचिपूर्ण बन्न पुगेको छ। सामाजिक मूल्य र मान्यता माथि आक्रमण गरिएको वर्तमान परिस्थितिको चित्रण गर्ने उपन्यासकार विभिन्न सैद्धान्तिक मान्यताहरु भन्दा पर पुगेर नियमबन्धनलाई उछिनेर व्यक्तिको तल्लो दर्जामा झरेका छन् भने त्यसको ठिक माथि आदर्शको उच्चासनमा उभिन पुगेका पनि पाइन्छन्। मूल्य र मूल्यहीनताको द्वन्द्वमा उपन्यासले गति लिएको छ। स्वैरकल्पनाको राम्रो प्रयोग गरिएको यस उपन्यासमा स्थायी र अस्थायी दुवैखाले प्रतीक र पौराणिक मिथकको कुशल समायोजन गरिएको छ। कृतिमा सच्चा. कर्तव्यपरायण, सिद्धान्तनिष्ठ, इमानदार, स्वाभिमानी चरित्र माथि अनेकौं घात र धारिला आक्रमणहरू भएको र समाजको असत् वृति, नीच, घृणित, अनैतिक प्रवृतिले सधैं विजय हासिल गर्दै गएको कटु यथार्थलाई स्मित श्याम व्यङ्ग्यका सहायताले प्रस्तुत गरिएको छ।

लामा छोटा जम्मा एकाउन्न वटा खण्डमा विभक्त यो मध्यम आकारको उपन्यास हो। आद्यन्त शृंखलाबद्ध आख्यान नभए पनि आख्यानको पूर्वापर प्रसङ्ग राम्ररी जोडिएको यस कृतिमा एउटै निश्चित समस्या वा विषय नभएर साहित्य, पत्रकारिता, राजनीति, वातावरण व्यवसाय सामाजिक, सांस्कृतिक, नैतिक चरित्र मूल्य र मान्यताहरूमा क्रमश: ह्रास हुँदै आएको र यसले विकराल रूपलिएको रोचक र घोचक प्रसङ्गले उपन्यासलाई आदि अन्त्य आकार दिएको छ। प्रतीकात्मक अर्थ लाग्ने दुई प्रवृत्तिको प्रतिनिधित्व गर्ने प्रमुख पात्र रवि र लक्ष्मी यस उपन्यासका मुख्य सत् र असत् चरित्रका प्रतिनिधि पात्र हुन्। यिनीहरूका साथमा एउटा सिंगो समाज, राजनीति, अर्थनीति साहित्य संस्कृति लगायतको सम्पूर्ण समाज संलग्न रहेको छ। विभिन्न

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चरित्रका सहायक र गौण पात्रहरूले यी समाजका विभिन्न प्रवृत्तिलाई प्रतिनिधित्व गर्दै अघि बढेका छन् । सबभन्दा घतलाग्दो प्रसङ्ग के छ भने यस उपन्यासको भोक्ता चरित्र म पात्र जसको नाम लक्ष्मी प्रसाद हो । यस उपन्यासमा असत् प्रवृत्तिको प्रतिनिधित्व गर्ने यस पात्रले आफूलाई पूर्ण खलनायक अर्थात् सम्पूर्ण असत् कर्महरूको प्रतिनिधि भएको स्वीकार गरेर सगौरव समाजमा यस्ता चरित्रले विजय हासिल गर्दै गएको विवरणलाई आफ्नै मुखबाट ओकेल्दै गएको छ । स्वयं म पात्रले आफूलाई अनैतिक, लुच्चो व्यभिचारी भएको र आफ्नै मित्र अर्थात् यस उपन्यासको सत् पात्र जसले सत्य र निष्ठाको बाटोमा हिड्दा सधै असफलता र दुःखमात्र पाएको छ । त्यसलाई आदि अन्त्य राम्रो चित्रण गरेर त्यस प्रवृत्तिको सधैं पराजय हुन्छ भन्ने यथार्थलाई यहाँ व्यक्त गरिएको छ ।

२०४६ सालको राजनीतिक परिवर्तन पूर्वको राजनीतिक क्रियाकलाप र परिवर्तनपछि उनै पुराना व्यक्तिहरु अनुहार फेरेर पुनः राजनीतिको निर्णायक आधिकारिक पंक्तिमा उभिएको तीतो यथार्थको विवरण साह्रै घतलाग्दो पाराले यहाँ दिइएको छ । प्रजातन्त्र आज पनि हिजोके व्यक्तिका हातमा गएको छ । हिजोका प्रवृतिले आजको हाम्रो प्रजातन्त्रलाई अधीनमा पारेर शासन गरिरहेछन् । पिठ्यूमा दर्दनाक गम्भीर छुराको घाउ बोकेर घाइते प्रजातन्त्र लडखडाइ रहेको छ भन्ने राजनैतिक तथ्यलाई उजागर गर्ने 'रवि' र लक्ष्मी प्रतिकात्मक पात्र कल्पना गरिएको छ । रवि प्रजातन्त्र, स्वतन्त्रता उज्यालो, सिद्धान्त, निष्ठा, आदर्श, नैतिकता, चारित्रिकता कर्तव्यपरायणता जस्ता मानवीय कर्म र आदर्शको प्रतीक हो भने लक्ष्मी अर्थात् धन जसको मुख कालो अँध्यारो, स्वार्थी, नीच, अनैतिक दुष्कर्म र अप्रजातन्त्रको प्रतीक हो । उपन्यासको अन्त्य त्यस्तै रहस्यमय एवं प्रयोगधर्मी बनाइएको छ । विविध कारणले व्याकुल रवि अर्थात्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्रजातन्त्र गर्मीको प्रचण्ड तापमा सडकको कुनै ढुङ्गे धारामा अधीर मनले आन्तरिक प्यासले तृप्तिको निम्ति घोप्टो परेर पानी प्युँदै गर्दा पछाडिबाट उसको पिठ्यूँमा अज्ञात व्यक्तिको निष्ठूर छुरा प्रहार हुन्छ। प्रजातन्त्र माथि मर्माहत आक्रमण भएको र उसको मृत्युका चार संभावनाहरू देखाइएको छ। प्रत्येक सम्भावना स्वाभाविक छन्। त्यसमध्ये चौथो सम्भावनाको पिठ्यूमा छुरी रोपिएको रवि छुरी कस्ले प्रहार गर्‍यो भन्ने थाहा पाउँदैन र पिठ्यूको छुरा बड़े-बड़े विशेषज्ञ-हरूले पनि थुत्न सुक्दैनन्। घाइते रवि छटपटाउँदै बाँचिरहेछ, भन्ने अन्त्य सबभन्दा स्वाभाविक र मार्मिक देखिन्छ। वर्तमान प्रजातन्त्र र राजनीतिक स्वतन्त्रता पिठ्यूमा रोपिएको छुरीले मर्माहत भएको रवि-को अवस्था जस्तै भएको सांकेतिक सन्देश दिएर अयोग्य व्यक्तिको हात-मा परेको हाम्रो राष्ट्रिय अस्मिताको टिठ लाग्दो चित्र प्रस्तुत गरिएको छ।

नवीन शैली, नवीन विषय, नयाँ समसामयिक समस्या र त्यस को दुष्परिणामको रूप देखाइएको सन्देश, प्रायोगिक सहज सरल संवेद्य रोचक अभिव्यक्ति स्वैर कल्पनात्मक प्रस्तुति जस्ता खास विशेषताहरूले यो उपन्यास पनि परिचित रहेको छ। आलोचनात्मक यथार्थको घतिलो कृति प्रस्तुत उपन्यासमा पनि बहु पात्रयोजना, विषय वस्तुको व्यापकता, शृंखलाहीनता, भाषिक विचलन अश्लीलताको आभास, अनौपचारिक अभिव्यक्ति आदि केही टिप्पणीबाट पृथक नरहेको भएपनि नेपाली राजनीति, समाज, संस्कृति, नैतिकता, चारि-त्रिकता जस्ता खास विषयमा प्रतिबिम्बको रुपमा काम गर्न सक्षम सफल कृति अन्तंगत परेको छ।

★

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कोलाहल बन्द गर्नुपर्छ

–पार्वती कोइराला
जनकपुर—८

यहाँ बुद्ध जन्माउनु पर्छ,
यहाँ सीता र भृकुटी जन्माउनु पर्छ ।
एटम वमको हाहाकार होइन,
शान्तिको ध्वनि छर्नु पर्छ ।
नेपाल आमा भन्छिन् यहाँको कोलाहल वन्द गर्नु पर्छ ।
यहाँ सत्य ल्याउनुपर्छ,
अराजकता त्याग्नुपर्छ ।
यहाँ देश द्रोही होइन,
देशभक्तिको जन्म दिन सक्नुपर्छ ।
नेपाल आमा भन्छिन् यहाँको कोलाहल बन्द गर्नु पर्छ ।
यहाँ क्रान्तिको राँको होइन,
शान्तिको दियो वाल्न सक्नुपर्छ ।
यहाँका देश द्रोहीहरूलाई,
देश निकाला गर्न सक्नु पर्छ ।
नेपाल आमा भन्छिन् यहांको कोलाहल बन्द गर्नु पर्छ ।
वर्वरताले छटपटिएकालाई,
मलहम पट्टि लाउनु पर्छ ।
निमुखा र वेसहारालाई,
हौसला र बांट दिन सक्नुपर्छ ।
नेपाल आमा भन्छिन् यहांको कोलाहल वन्द गर्नु पर्छ ।
यहाँ भानु जन्माउनुपर्छ,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मोती र लक्ष्मीलाई जन्माउन सक्नुपर्छ ।
तेन्जोङ र पासाङ्ग मात्र होइन,
यहाँ वि. पि. लाई पनि जन्माउनुपर्छ ।
नेपाल आमा भन्छिन् यहाँको कोलाहल बन्द गर्नु पर्छ ।
यहाँ लेलिन जन्माउनुपर्छ,
डार्विन र दाँतेलाई जन्माउनुपर्छ ।
किट्स, शेली र इलिएट जस्ता,
वीर सपूतहरूलाई जन्माउनुपर्छ ।
नेपाल आमा भन्छिन् यहाँको कोलाहल वन्द गर्नु पर्छ ।

कर्म

– राधाकान्त झा 'प्रेम'
उ. म. द्वितीय बर्ष

संसारलाई कर्मप्रधान मानिएको छ । मानिस जस्तो काम गर्छ, उसको जीवनशैली पनि त्यसै रूपमा विकसित हुन्छ । त्यसैको अनुरूप त्यो आफ्नो जीवनलाई सार्थक अथवा निरर्थक बनाउन सक्छ । धर्मशास्त्रले पनि भन्छ कि– कर्मानुसार मरणोपरान्त स्वर्ग वा नर्कको प्राप्ति हुन्छ । त्यो कर्मफल क्षीण भएपछि जीवलाई पुनः मर्त्यलोकमा आउनुपर्छ किनकि कर्मलोक त यहीं हो "क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति ।" त्यसैले हाम्रा पूर्वज ऋषि-महर्षिहरूले पनि कर्म गर्ने माथि बल दिंदै यसलाई अनिवार्य बताउनु भएको छ । केहीं मानिस कर्मलाई उद्यम, पुरुषार्थ, काम, श्रम, परिश्रम, मेहनत आदि विभिन्न नामहरूले अभिहित गर्दछन् । जे होस्, सर्वत्र कर्म गर्ने प्रेरणा दिइएको छ, तथा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कर्मशील व्यक्तिको प्रशंसा गरिएको छ। यस भूमण्डलमा त एउटा क्षुद्र जीव कमिलादेखि लिएर मनुष्यसम्म सृष्टिको सम्पूर्ण जीवले कुनै न कुनै कर्म अवश्य नै गर्दछन्, त्यसैले यसलाई कर्मलोक भनिएको हो। दर्शन-शास्त्रमा त कर्मलाई नै ईश्वर अथवा ब्रह्म बताइएको छ।

कर्मका दोषहरूबाट बँच्दै उसको फलको चिन्ता गरे बिना नै यदि कुनै व्यक्ति कर्म गर्छ भने त्यसलाई कर्म भन्न सकिदैन। राम्रो कर्म अथवा नराम्रो कर्म गर्ने व्यक्तिको भावनामा निर्भर रहन्छ किन-कि भावनाको पवित्रता अथवा अपवित्रता नै कर्मलाई राम्रो-नराम्रो बताउने कारक हो। पवित्र कर्महरूले नै जीवन पवित्र र सार्थक सिद्ध हुन्छ एवं आत्मज्ञान वा प्रभुप्रेमबाट कर्मको स्वरूप पनि पवित्र हुन्छ। त्यसैले आत्मनियन्त्रण, अनुशासन, शारीरिक तथा मानसिक सन्तुल-नको साथ निष्काम कर्म गरे आत्मज्ञान पनि हुन्छ एवं आत्मानन्दको अनुभूति हुन जान्छ। उक्त विषयलाई विचार गरेर नै भगवान् श्रीकृष्ण-ले भन्नुभएको छ—"कर्मण्येवाधिकारस्ते माफलेषु कदाचन।"

कल्याणकारी शब्दलाई बोल्नु शुभकर्महरूको अभ्यास गर्नु मनुष्यको कर्तव्य हो। यदि कसैले अधिक बोल्छ भने उसकोलागि मित-भाषीहुनु कठिन छ, यदि कसैले सधैं माग्छ वा लिन्छ भने उसकोलागि दिनु बडो कठिन छ। यदि कसैलाई सदैव क्रोध गर्ने र नराम्रो भन्ने अभ्यास भइसकेको छ भने ऊद्वारा कसैलाई क्षमादान दिनु धेरै कठिन हुन्छ, जसको जीवनमा कटुता नै कटुता छ भने अरुलाई उसले मधुरता कहाँबाट दिन सक्छ? पशुता तथा दानवी प्रवृत्तिलाई नष्ट गर्नु कर्म हो एवं मानव जीवनको सफलताको लागि सद्गुणको विकास गर्नु र सदाचारको पालन गर्नु कर्तव्य हो। कर्म ज्ञान र भक्तिको चरमलक्ष्य परमेश्वरलाई प्राप्त गर्नु हो।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

"के संस्कृत मृतभाषा हो ?"

–हीरामणि खापकोटा
B. A.–I
अमरापुरी–६, नवलपरासी

यस संसारमा सौष्ठवताले पूर्ण, सरल, मधुर कुनै भाषा छ भने संस्कृत भाषा नै छ। वस्तुत: अनेक गुण-गरिमाले र सर्वोत्कृष्टताले परिशोभित भाषा हो संस्कृत। विश्वका कुनै पनि भाषामा संस्कृतको जस्तो सबै अङ्गले पूर्ण व्याकरण प्राप्त हुदैन, न त कुनै विस्तृत शब्दकोष पाइन्छ। वैज्ञानिक लिपि पनि शुद्ध रूपमा पाइने हुनाले हाम्रो प्राचीनतम भाषा अमर भाषा संस्कृत विश्वभाषा पदको लागि सर्वथा अधिकारी देखिन्छ।

जस प्रकार पैतृक सम्पत्तिको अधिकारी पुत्र हुन्छ र त्यसको सुरक्षा गर्दछ उसै प्रकार प्राचीनतम भाषा संस्कृत हाम्रा पूर्वजको भाषा हुनाले उनीहरूसँगबाट मिलेको हाम्रो अमूल्य पैतृक सम्पत्ति हो। जसको रक्षा र विश्वमा प्रचार समेत गरी जीवित राख्ने भार हामीहरू माथि आएको छ। यस विषयलाई हामीहरूले कदापि विर्सनु हुदैन।

यदि कुनै विदेशीले संस्कृत भाषाको अमरताको अज्ञानमा मृतभाषा भन्दछ र त्यस कुरामा कुनै पनि नेपालीले विश्वास राख्दछ भने त्यस व्यक्तिको पूर्ण मूर्खता हो। किन भने कौवाले कान लग्यो भन्दमा कान नछामेर कौवाको पछि लाग्नुमा कहाँ तक मूर्खता जाहिर हुदैन र? वस्तुत: बुद्धि लगाएर विचार गर्नु नै राम्रो हुन्छ। कुनै कारणवश कुनै अज्ञानीले केही भन्यो भने के कारणले त्यसो भन्यो हामीले यो कुरालाई ख्याल राख्नुपर्दछ। अतु विदेशीले यस भाषालाई मृत भाषा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भन्नु स्वाभाविक कुरा हो परन्तु आश्चर्य त्यसमा हुन्छ कि यदि कुनै कूटनैतिक विदेशीको शिक्षा पाएका हाम्रा नेपालका कतिपय संभ्रान्त व्यक्तिहरू विदेशीको समर्थनमा लाग्दछन् भने यो कहाँ तक उचित छ ? कदापि उचित छैन।

संसारका मुख्यभाषाहरू अंग्रेजी, रसियन, जर्मन, फ्रेन्च आदिको "जननी भाषा" संस्कृत भाषा नै हो। संस्कृत भाषावाट अपभ्रंश भएर यी भाषाहरू जन्मेका हुन्। जस्तै :—

संस्कृत	ल्याटिन	गोठिक	अंग्रेजी
मातृ, मातर	मातर	मदर	मदर
नासा, नस	नासस	×	नोज
पादस	पेड्स	फोटस	फूट

आदि।

संस्कृत भाषाको वारेमा पाश्चात्य विद्वान्हरूको पनि स्वयं आफ्नै मुखले भनेका छन्।

त्यो व्यक्ति मूर्ख हो, जसले दर्शन र संस्कृतलाई कठोर र गहन छ भन्छ। "मिल्टन"

विश्व दर्शन र संस्कृत विद्या विश्व शान्तिको मूलमन्त्र हो। "शेक्सपियर"

सारांशमा भन्ने हो भने संस्कृत भाषाको महत्त्व जति चर्चा गरे पनि सकिदैन। तपाईं हामीले संस्कृत भाषालाई विर्सनुको अर्थ नै आफूलाई विर्सनु वरावर हो। यसको अर्थ समाज र देशको लागि संस्कृत र संस्कृति विना वाच्नु परतन्त्रमा वाच्नु वरावर हो। यो कुरा हामो कहिल्यै पनि विर्सनु हुदैन। त्यसकारण हाम्रा नव-युवाहरू, आगन्तुक पोढी र अनुसन्धानकर्ताहरू सवैले संस्कृत भाषालाई मृत भाषा नसम्भी यसलाई निरन्तर अगाडि वढाउने प्रयास गर्नुपर्छ। मैले निष्कर्षमा के भन्न चाहन्छु भने हिन्दू मानवीय समाजका चिन्हहरू— वेद, पुराण, उपनिषद् आदिलाई ज्ञानको दृष्टिले मात्र नहेरी विज्ञानको

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दृष्टिले पनि अझ गहिरिएर अध्ययन गर्नु आवश्यक छ। इत्यादि कुराहरूबाट यो ज्ञान हुन्छ कि संस्कृत पहिले पनि विश्व भाषा थियो र भविष्यमा पनि विश्वभाषाको दावेदार छ।

संस्कृतं पठ आधुनिको भव ।
संस्कृतं पठ वैज्ञानिको भव ॥

*

आजुक समय कते बदलि गेल अछि

–नविन कुमार मिश्र (रोशन)
उ० म० प्रथम खण्ड
ह० ज० विद्यापीठ

परिवर्तन पटमे ऐतक बदैल जेतइ संसार ।
से हम कल्पनो मे नहि सोची सकैत छी ॥

धर्म अधर्म, सत्य जाति सब वदैल गेल अछि ।
असत्य, अनादर, अहिंसा कुकरम सबहक बृद्धि भेल अछि ॥

इ घृणाक क संसारमे मन कनैत अछि ।
आजुक समयमें घोर कल युग प्रवेश कऽ गेल अछि ॥

दिने देखार चोरी डकैती बलातकार भ' रहल अछि ।
घुसक चलते योग्य विद्यार्थी कानि रहल अछि ॥

धिक्कार अछि अखनक समय के ।
आजुक समयमे नै पिता बुझैत अछि नही पुत्र केकरा ।
समयेक परिवर्तन सब किछु बदैल गेल अछि कहेतै स्नेह ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अहाँ अपन दीपक स्वयं बनु

–विजयन्त झा 'पप्पु'
उत्तर मध्यमा प्रथम वर्ष
हु० ज० विद्यापीठ

अहाँ अपन दीपक स्वयं बनु !
अहाँ अपन स्वामी स्वयं वनु !!
मनुष्य अपन स्वामी स्वयं अछि !!!

मनुष्य अपन स्वामी अपने होइत अछि। दुर्गति वा सुमतिक प्राप्ति अपनहि पर निर्भर करैत अछि। अपन स्वयं ही सबसँ बेसी प्रिय होइत अछि।

अपन प्रदीप अपनहि बनुँ !
अपन शरण मे जाउ !!
अपन रक्षा करू !!!
मानव परिस्थितिक दास अछि !!!!

ॐ अपन स्वयं मे निर्माता अछि, नियन्त्रणकर्ता आओर स्वामी अछि। जखन हम (प्रेमी) स्वयं नहि बाँचव त अहाँके कोना बचाएव। जखन आराधक नहि बाँचत तँ आराध्य कोना बाँचत स्त्री एवं पुरुष दुनु सँ संसार चलैत अछि।

यदि प्रेमके मार्ग चुनमें समर्थ छी, तहन अहाँक मार्ग भक्तिमा होएत। प्रेमक मार्ग अति साँकरी सभा होएत।

★

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

'सावधान'

–विपीराज दहाल
शास्त्री प्रथम

मानवताको मुकुण्डो ओढी दानवीय व्यवहार गर्ने
गरीवीको वकालत गरी गरीबको उपहास गर्ने
अनि सामाजिक परिवर्तनका नाममा मान्छे मार्ने खेती गर्ने
सामाजिक ठेकेदारको स्वनिर्मित लाइसेन्स बोकेका
तथाकथित सामाजिक व्यक्तित्वदेखि सावधान ।

सहयोगको ढोंग रची आफ्नो स्वार्थ पूर्ति गर्ने
विश्वासको जाल बुनी पाइलैपिच्छे घात गर्ने
अनि सुख दुःखको साथी बनी चक्रव्यूहमा फसाइदिने
मित्रताको स्वकल्पित परिभाषा बोकेका
तथाकथित सहयात्रीदेखि सावधान ।

समवेदनाका शब्द ओकली पीडितमाथि राजनीति गर्ने
आदर्शका कुरा गरी सस्तो लोकप्रियता बटुल्ने
अनि वर्गीय संगठनका नाममा सामाजिक सद्भाव विथोल्ने
मौसमी स्वरहरू गुन्जाउँदै हिंडेका
तथाकथित समाजसुधारकदेखि सावधान ।

प्रजातान्त्रिक स्वर फिजाई तानाशाही व्यवहार गर्ने
प्राकृतिक सम्पदाको उपयोगका नाममा वातावरण उजाड पार्ने
अनि विकासको नाम लिई भ्रष्टाचार गर्दै जाने
नियम र कानूनलाई खेलौना सम्झिएका
तथाकथित राष्ट्रसेवकदेखि सावधान ।

अझ
गोहींका आँसु खसाल्दै सहानुभूति प्रकट गर्ने
अँध्यारामा झुप्रा भत्काई उज्यालामा राहत बाँड्ने
गरीब जनताको सिंढी चढी माथि पुगेर
समाजमा वर्चस्व कायम गर्न कम्मर कसेका
तथाकथित प्रतिष्ठित भद्रजनहरूदेखि सावधान ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भविष्य हाम्रो हो

–घनश्याम घिमिरे
शास्त्री प्रथम वर्ष

भविष्य हाम्रो हो
भविष्य मैले देखेको छु
वर्तमान सँग के मतलव
स्कूल हिंडेका विद्यार्थीहरू
कक्षा कोठामा लाश भएर पुगे पनि
दुध चुसिरहेका नानीहरू
आमाकै काखामा
मुखमा दही जमाएर लडिरहेका भेटिए पनि
अनि, गर्भमै टुहुरा भएर
देशभक्तको छोरो कहलिए पनि
आखिर भविष्य हाम्रो हो
वर्तमानमै बिलाए पनि,
बारले घेरिएको चिसो सिढी भित्र
बन्दी बनाइएको कालेले
भविष्य डो-याउने छ
उसकी आमा त वर्तमानमा नै मर्छे
त्यसैले भविष्य हाम्रो हो
आमा रगतमा डुबेर मरे पनि
वर्तमानसँग के मतलब
वर्तमानलाई पराईले किनेर लगेपनि
ज्योतिषी बाले भन्नुभएको
भविष्य हाम्रो हो
केवल भविष्य हाम्रो हो।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

'कण्ठक हार जीवनक भार'

–अमर कान्त ठाकुर
शास्त्री प्रथम वर्ष
ह. ज. वि. पी. जनकपुर

"कण्ठक हार जीवनक भार" ई शब्द हमरा कखनो काल कऽ सभ तरहे सँ मनके भ्रमित कऽ दैत अछि। हम ई शब्द सुनैत मात्र छलि परन्तु हेवो करतैक से हम नहि जानिरहल छलि परन्तु कहावत कोनो असत्य नहि होइत अछि।

हम एकटा मध्यस वर्गीय गाम घरमे रहवला आओर कनिक शहर के परिवेशमे अवस्थित लोकमे सँ छि। हमर उमेर अखन भर्खर ३२,३५ के करिवमे छि, विवाह कयला दश वारह साल भऽगेल परन्तु दुर्भाग्यक कारणवश हम अखनतक पुत्रक पिता नहि बनिसकल छि, हम आ हमर परिवार सन्तानक प्राप्ति लेल जततत धामि ओझा भगता आ मंदिरमे सभके पैयर देत दैत खिया गेल अछि, परतु अखन तक कोनो सन्तान भेल अछि, संयोगवश ईश्वरक कृपासँ वहुत दिनकवाद हमरा परिवारमे एकटा पुत्री रूप रत्न जन्म लेलक हमरा परन्तु सभहक मन उदास भऽ-गेल रहे हुनका सभहक वहुत इच्छा रहनि जे एकटा वेटा होय परन्तु मनुखके सोचने कि? हमरा कोनो तरहक तकलिफ आ उदासी नहि रहे हमर विचार, विमर्श कोनो तरहक भेद भावमे नहि डुबल छल, हम स्वच्छ, समान, हकहितक विचारमे जखन तखन अपनामनके रखने छलौं।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

समयक वदलावके साथसाथ हम सभ सेहो परिवर्तनक पटमे वदलैत रहलौ, हमर पुत्री जिनकर नाम हम प्रेम आ स्नेह पूर्वक "नेना" आ "वेटा" कहिक सम्वोधन करैत छलौं ओना हुनकर नाम' 'भागमन्ति" राखल छलि, हमर नेना आ वेटा आव पाँच वर्षक भऽगेल, हमर मन वहुत प्रफूल्ित भेल जाइत अछि की हमर नेना आब स्कूल पढ़ जायत हम शिक्षाक वहुत ग्राहिता दैत छि, तकरवाद हमर नेना पढ लागलि पढमे वहुत चन्सगर छलि ओकर वहुत चर्चा उपचर्चा भऽरहल छल आ गाम घरक लोक सव सेहो वहुत खुशी छथि आ कहैत रहैत छल जे आहाक "नेना" आ हमरा सभहक भागमन्ति सचमुच भागमन्ति अछि, ई वात सुनि हमर मन वहुत प्रसन्न भऽजाइत छल, आओर निश्चय कयलौ हम अपन नेनाके वेटा सँ वढिक एकटा योग्य नारीक रूप देव, पढायव लिखायव उच्च शिक्षा करायव ।

हमर नेना समयक परिवेशमे चल लागल आ चलैत चलैत एस. एल सी. परीक्षा प्रथम श्रेणी सँ प्रथम कयलक आव नेनाके शहर भेजकऽ उच्च शिक्षा दिआवि आ नेनाके उच्च शिक्षाके लेल शहरमे भेज देलौ आ भेजलाकवाद हमर नेना दु सालक बाद प्रथम सँ उत्तरमध्यमा पास कयलक तकरवाद हमरा गाम घरक लोक आ परिवार सभ सेहो कहलागल कि आव भागमन्तिक विवाह कऽ दिय सामर्थ्य भऽगेल अछि परन्तु हमअपन नेनाक विवाह कल्पनोमे नहि सोचैत रहलौ आ पढाई लिखाई साक्षर आ शिक्षित वनावमे भिर गेलौ आव हम अपन अवस्था सँ सेहो पाकल आम जका भेल जाइत छि हमर उमेर अखन सतर पचहतरक वीचमे अछि, आव बुढापा आविगेल अछि, परन्तु हमर नेना एम. ए. तकके उच्च शिक्षा हासिल कय गाम अएलि, वहुत हर्षकवात अछि आई हमर नेना "कण्ठक हार भेल आ गाम घरक शान भेल अछि, हमर मन तँ गदगद भेऽ अछि, आव हमरा एकटा आश मात्र रहे नेनाक विवाह देखवाक आ करवाक उतकण्ठा जागल रहल आव नेनाक

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विवाह लेल गाम गाम घर घर लड़काक खोजीमे लागल रहलि दिन राइत निन्द नहि आवि रहल अछि, समयक परिवर्तनक साथ साथ शिक्षाक परिवर्तन आ मिथिलाक्र रिति रिवाज कहियो, सभ किछु परिवर्तनमे परिणत भऽगेल अछि अतेक ई समाज सभ वदलि जायत से कल्पनोमे नहि सोचि सकलौ लेकिन नहि सभ किछु परिवर्तन भऽगेल अछि, नेनाक विवाह लेल लड़का जोगरक नहि भेटैत छल आ भेटबो करैत छल तँ दहेज आ तिलक आवाज सँ वैसवाक सेहो इच्छा नहि करैत छल, ई दहेजमे डुवल आ आन्हर समाज शिक्षा आ शिक्षित कन्या सभहक कोनो तरहक मान्यता नहि दैत अछि, आ दहेजक शिकार सँ मरल ई जगह आव हमरा घृणा लाग लागल वयस वितल घर पर बैसल ओ नेना आव हमरा सभके जीवनक भार लागलागल हमर मन बेटीक विवाहकलेल वौआइत रहल अछि, शान्ती नहि भेट रहल अछि,ई एक बुढ बाप आव कत कत गामे गामे घरं घरे जायब ओ सामर्थ्य आव हमरामे नहि अछि हमर मन आव विवाहक शोक सँ मर जारहल अछि, हमर नेना जे बच्चामे वहुत वढिया आ प्रेम सँ हम ओकरा नेन कहैत छलौ आ हम अपन सभकिछ नेनापर न्योछावर कयदेने छलौ आई उएहि नेना हमरा जीवन कठिन सँ कठिन जका हमरा अन्तर्आत्मामे भार जका लागि रहल अछि।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

जानकी जन्मभूमी

–दामोदर न्यौपाने
शास्त्री तृतीय बर्ष

हाम्रो प्यारी जगत जननी जानकी जन्मभूमी
यै कोल्टामा जनक तपसी पुण्य यो कर्मभूमी ।
क्षेत्रै हो यो तप र जपको साँचने धर्मधाम
आभा छर्ने यस धरणिमा दिव्य हाम्रो निशान ॥

त्यस्तै गार्गी अरु पनि थिए याज्ञवल्क्य महर्षि
राजधानी यो जनक प्रभुको साधु सज्जन् तपस्वी ।
सीताजीका चरणसुषमा चिन्ह मिल्छन् नियाल्दा
मेरो आत्मा पुलकित हुने मैथिली क्षेत्र घुम्दा ॥

फूल्ने इच्छा विविधथरिका सिर्जना फूलवारी
भाषा भाषी सकल मनको भाव बोल्छन् सुसेली ।
सक्षम् वन्दै जनकपुरको कान्ति गाथा उचाल्छ
चन्द्र ज्योत्स्ना नव छवि लिई फैलिए झैं निशान्त ॥

गाऊँ वस्ती नगर भरका भावना उर्लिएको
नेपाली हौं सुगठित भई अन्त गर्छौं निशाको ।
मेचीकाली सकल जनमा ज्योति वर्षा गरेर
त्याग्छौं आजे तमसमय यो, दिव्य दिप्ती भरेर ॥

छेकी कालो निशिथिनि यहाँ शैल यो मुस्कुरायो
वन्धन् तोड्दै अमर छु भनी उच्चतामा रमायो ।
बढ्दै जाऊ प्रगति पथमा छाडियो गाढ निद्रा
स्वागत गर्दै भनन सब्या ! मात ! कल्याण दाता ॥

★

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कविता लाक्षागृह

—महेश्वरप्रसाद घिमिरे
शास्त्री II वर्ष
ह० म० विद्यापीठ

सुगम, दुर्गम र अगम
भूगोल विभाजित छ
समुन्नत, यथावत् र अधोगत
समाज विभाजित छ
आफ्नै छोरा र छोरीलाई हेर्ने
दृष्टि विभाजित छ
कामकाज सबै कामदार गर्छन्
मुनाफा मालिक गोजी भर्छन्
यस्तै विभाजन र विभेदहरू जेलिएको
जटिल संक्रमणबाट गुज्रिरहेका छौं हामी
देश कस्तो बनाउने हो ?
गन्तव्य विन्दु कहाँ छ ?
र, त्यो विन्दुमा पुग्न हामीले
कुन गतिमा दौड़नुपर्छ ?
कोही केही भनिरहेका छैनन्
प्रजातान्त्रिक अवधारणाको समाजलाई
माँगिखाने भाँडो बनाउने नेताहरूले
यो सवालको जवाफ दिनुपर्छ
नदिने हो भने,
जनता आफ्नो बाटो लाग्छन्
घुम्ने मेच माथि अन्धो मान्छेको
घर झगड़ा हेरेर बस्दैनन् अब जनता
भोका नाङ्गाहरू कोदालो बोक्नेछन्
असुरक्षितहरू ·········· बोक्ने छन्
कमैयाहरू जंगल फांडनेछन्
र लालपूर्जा बाड्नेछन्
यो परिदृश्यलाई तिमी
दमनगर्न थाल्ने छौ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तर समय गुज्रिसकेको हुनेछ
तिमीले समयलाई चिनेनौ
धेरै पल्ट काँचुली फेरिसक्यो समयले संसारमा
समय एउटा व्यवस्थासित टाँसिएर वस्दैन
सत्तासीन हुने सिलसिलामा
तिमीले जनमतको महत्व बुझ्यौ
तर मतदानको मनसाय बुझेनौ
र जनताले दिएको म्यान्डेटलाई तिमीले
घुस खाने लाइसेन्स वनायौ
तिमीलाई जनताले उठाए तर
पारिवारिक माखे साङ्लोवाट तिमी
एक इन्च पनि माथि उठ्न सकेनौ
तिमी आफ्नै आत्मरतिमा भासियौ
यसमा कसैको केही दोष छैन
तिम्रा आफन्त
तिम्रै आसेपासे
र तिम्रै विवेक र भिजनको शून्यता
तिम्रा शत्रु हुन्
हाम्रा शत्रु हुन्
र यो देशका शत्रु हुन्
अनन्य मित्रहरू पर पन्छाएर
शत्रुसित गासियौ तिमी
सिङ्गो राष्ट्र अन्योलग्रस्त छ
प्रत्येक मान्छे अस्तव्यस्त र त्रस्त छ
पति वेला
देशको अस्तित्व दाउमा छ
प्रजातन्त्रको सतीत्व दाउमा छ
अझै पडयन्त्र पस्किरहेका छन् शकुनिहरू
अझै मुलुक छोडाइरहेका छन दुःशासनहरू
दश वर्ष पछि होशमा आएका
एक जना बुद्धिजीवी भन्दै थिए
लामो इतिहास वोकेका
राम्रो पाटी भनेर बास वसेको त
दुर्योधनको लाक्षागृह पो रहेछ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

बड़का महत्व चुटकुला

–नरेशकान्त झा
ह० ज० विद्यापीठ

तरकारीमे भाँटा कें, रोटीमे आँटा कें,
कम्पनीमें टाटाके वड़का महत्व ।
तरकारीमें ओलके, कीर्तनमें ढोलकें,
सिड़कमें खोलके वड़का महत्व ।
दिनमे बुधकें, दही मे दूधके,
लग्नमें शुद्धकें वड़का महत्व ।
चाय मे चालु के, तरकारीमे आलुके,
विहार मे लालु कें वड़का महत्व ।
घरमे दीपके, सवारीमे जीपके
गेलनमे टीप के वड़का महत्व ।
हाथमे घड़ी के, जुडिशीतल मे वड़ी के
दवाइ मे जड़ी के वड़का महत्व ।
नेपालमे राजा कें, मिठाइमे खाजा के,
नसामे गाँजा के वड़का महत्व ।
नेपाल मे रानी के, गहना में चानी कें
जनी के तानी में वड़का महत्व ।
दीप मे तेल कें फलमे बेलकें
परीक्षा में फेलके वड़का महत्व ।
गाड़ी मे तेल कें थाना में जेल के आ.
पुरी में तेल के वड़का महत्व ।
लिखऽ में पेन के गाड़ी म ट्रेन कं
साबुन में फेन कें वडका महत्व ।
उपनयन में मरवा के छैठ मे सर्वा के
पक्षो मे पर्वा के वडका महत्व ।
इञ्जन में सिटीं के गाडी में टिटी के
ढलाई में गिट्टो कें वडका महत्व ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Why go to University ?

Yatiraj Acharya
H. J. B. P. Janakpur

We may find some of the reasons for not going to University. Firstly, if we go to University, We have to overwork instead of enjoying. We should face additional worries. The result of different test does not always make us happy Moreover, university education costs a lot of money. Instead, We could use that time to earn money. Also, to some extent, ignorance makes us happy. Finally, incrersing knowledge is responsible for many social problems.

However, We find many more reasons behind going to university.

1. University education helps an individual to get a job and promotion, and by doing that, he may improve his income and social position. A nation becomes rich not because of its land, natuaal resources or population but because of its well educated people. Such a nation will enjoy freedom, political. Stability, prosperity and higher quality of life.
2. Knowledge saves people from difficulties in life. They will not be cheated, and they can save alot of money, They can solve many of the personal conflicts by acting sensibly, Educated people are reasonable. Tolerant, humble, Skeptic and thought-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ful. They set before us a perfect example of proper conduct. Thus, they try io avoid collective.

3. Education and good health are closely related. Educated people enjoy better health than other people. That is why, teachers have to pay lower insuaance rates. They know how to keep them healthy. They do not do those things which are harmful to health. If there are some problems, they do not ignore them. Either they try to remove them, or they try to reduce seriousness. They do not allow unnecessary operations.
4. Reading is the exeacise of the mind. If we keep the mind exercised, it will be in a good condition If we use it a little, it becomes weak more quickly.
5. Knowledgeable people are respected in a civilized as will as in an uncivilized society, A man may have many of the good qualities in life but if he is not educated, he is considered to be deficient in some ways. It will damage his position in the society, and he seems inferior in his own eyes. Education makes people self confident,
6. Human beings as well as animals are curious about the world around them. But some of the human beings become less curious as they grow up. Those who are curious, love knowledge for its own sake. They do not use knowledge for earning money. They get pleasure by reading.

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

7. A university is the place where we are in contact with new people, new friends and new experiences. We can make our social horizons wider.
8. Education makes us free persnally from many of the superstitions and false teaching. Educated people critically examine their own beliefs as well as the beliefs of others. Thus, they widen their mental horizons by avoiding their narrow mindedness.
9. Although the knowledge about the univease is necessary, it tells us that all living beings are closely realated, that the earth is not the centre of the universe, that the balance of the eco-system should not be disturbed and that human being as well as their developed civilization might come to an end due to carelessness.
10. Democraoy and education are interdependent. In a democratic society there is the freedom of inquiry and we find more schlars there. Democracy cannot develop without educated people. Only the educated people can elect the proper policy makers by judging their policies. Otherwise, the economic and the political leaders misguide the oridinary people and serve their own intersts. Democratic set-up does not solve all the problems itself. It only provides the way to solve the problems.

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मेरो इच्छा

–खडीन्द्र दहाल
हजारीं जनक विद्यापीठ
जनकपुर– ८

धन भन्नु धाकमात्र खाँन भए पुग्छ
नाङ्गो शरीर ढाक्न पाए लाउनलाई पुग्छ
समाज र आफन्तको नजिक बस्न पाए
बस्या जस्तो लाग्थ्यो होला सोच्या जस्तो भए
वाँचुन्जेल गर्न सकौं काम राम्रो हुने
भूल भए पनि पछि सच्याउन हुने
मेरा यस्तै भूल होलान् दोष पनि होलान्
मन त्यस्तै साँघुरो छ खोट पनि होलान्
कैले काही गल्ती होला वदमासीको चल्ती
थाहा पाउँदिन चल्ती हुँदा कहाँ हुन्छ गल्ती
गल्ती गर्दा सम्झाउने मित्र भेट्न सकूँ
पूजा गर्ने देवता हैन मान्छे बन्न सकूँ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हामी छोराछोरी

-जनक पोखरेल
उ. म. दोश्रो वर्ष
ह. ज. वि. पी. जनकपुर

नेपाल हाम्री आमा हुन्
हामो छोराछोरी
प्रकृतिको भागवण्डामा
हामी बराबरी ।

वसन्त भई फूलवारीमा
हामी फुल्ने फूल
पूर्णिमाको रात जस्तै
हामी छुने जून

सूर्य जति चम्किलो छ
हामीमध्ये कति
कर्तव्यमा नचुक्ने
हामी कति जातो ।

हाँस्ने खेल्ने रहर हो
हाम्रा अधिकार
भविष्यका तारा हामी
पाल्नु हुन्न डर ।

भाग्यमाथि भरोसा
लाछीहरू गर्छन्
स्वाभिमानी मान्छेहरू
कामलाई ठूलो ठान्छन् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मरेर जाने शहीदहरू बाँचेर त हेर यहाँ जीउन कति गाह्रो छ ।

-वेदहरि आचार्य
शास्त्री द्वितीय वर्ष

प्रजातन्त्रको बीजारोपण गर्ने शहीद हरू हो !
प्रजातन्त्रको साधारण योद्धाको
हैसियतले
सत्ताको निर्णायक कुर्सीमा बस्नेछुको
कुकृत्यलाई छायाँके पर्दाबाट
नियाल
यहाँ
कस्तो विषम परिस्थितिको
सृजना भएको छ ।
कृषकको भुँडीको 'फाली'
खेत साह्रो भई फुक्लिन लाग्ने
बगैंचालाई शोभायमान पार्ने
त्यसै त्यसै ओइलाएर झर्न लागे
कलम तिखार्नेछ, अरूकै सुट्केश
र ब्याग भित्रै कोरिन थाले
टाउकोहरूका मुख बाउँदा बाउँदै
बिटो र मुठोले भरिन थाले
त्यसैले
अब उखान नै उल्टो हुन थाले
बोले पनि नबोले पनि चामल नै बिक्नेभो ।
शहीदहरू !

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पर्दाबाट देखिएन भने टाउको
उठाएर हेर ।
हामीलाई होइन तिमीलाई नै लाज लाग्ला ।
भूइफुट्टाहरू प्रजातन्त्रको नाममा
जनमानसको प्रतिनिधित्वको
नकाब लगाएर
प्रजातन्त्रलाई नै प्वाइजनको
इन्जेक्सन दिने डाक्टर बने ।
यसैले त,
मरेर जाने शहीदहरू हो बाँचेर त हेर
यहाँ जीउन कति गाह्रो छ ।

●

यो के हो ?

—टेकप्रसाद घिमिरे
ह. ज. वि. पी. (चोकीदार)

विना रोगै रोगाएको
विना शोकै शोकाएको
विवशताले घेरिएको
अन्धकारमा बेरिएको
गरिबीले रित्याएको
कुरीतिले सिध्याएको
राजनीतिले निखारेको
शिकारीले शिकारेको
ईश्वरविना चिच्याएको
शोषकले घिच्याएको
लफङ्गाले लाछिएको
जंगलीले पाछिएको
भ्रष्टाचारले भुक्याएको
पत्रिकाले झुक्याएको
ठगद्वारा ठगिएको

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वाढीद्वारा बगिएको
डडेलोले पोलिएको
चुचुरामा झोलिएको
शान्ति शान्ति बोलिएको
जुलुस नारा गुन्जिएको
कोकिल ध्वनि कुण्ठिएको
ऋणभित्र भासिएको
जातवर्णमा गाँसिएको
वीरतामा बुकिएको
सिस्नोसँगै हुकिएको
आधुनिकले चर्किएको
प्राचीनतिरै फर्किएको
...... नेपाल हो यो नेपाल ।

*

जिन्दगी व्यथा

—विमलेन्द्र कुमार उपाध्याय
ज. न. पा. ८
उत्तर मध्यमा प्रथम वर्ष
स्व. वि. सह-सचिव (ह. ज. वि. पी.)

जीवन तँ कतसँ कत तक पहुँच रहल अछि ।
मनके भार आओर पीरा व्याथा लादिलँ चलैत अछि
जत जाएव तत सुख: कर्म आहाँक भाग्य नहि अछि
आहाँक जीन्दगी अपनो आदमी दुनियाँमे केउनै अछि
अपन दुःख व्याथा अपने समैझिकँ दुःख दयरहल अछि
असार श्रावणक पानि सेहो आँखिक नोर खसैत अछि
आओर इ मन तँ सेहो नेहो दुःख ल ओहि उपर कियाक खसैत अछि
व्याथा आओर दुःखक पिडा जीवनने आई कियाक रखैत अछि
दु.खक जिन्दगी तँ हमर भाई भेल अछि
सुखक जिन्दगी खोजिक लाईं कतसँ
जिन्दगी तँ जीवनक सब फन्दसँ टुटि गेल अछि
आशा यतवे लक जयतहि कतह सँ कतह तक ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आयो जमाना नयाँ

–संजीव पराजुली (दुःखी)
उत्तरमध्यमा प्रथम वर्ष
ह. ब. वि. पी. जनकपुरधाम

माया, मोह र काम, क्रोध सब ती थोत्रा पुराना भए ।
देहध्यास र इन्द्रियादि घटना छायाँ हुनाले गए ।।
मिथ्या त्याग गरेर सत्य, शिवको आनन्द आत्मा हुँदा ।
आफू ब्रह्म बनेर, बस्न सिक है आयो जमाना नयाँ ।।१।।

हाम्रो वैदिक सभ्यता शिव हरे ! भाग्यो कता रे कता ।
आयो पश्चिमी चाल ता अब यता द्योता भए बेपता ।।
सारा भौतिकवादमा डुबिसके अध्यात्म एक्लो भयो ।
आत्मा बुझ्न र बन्न लाग अब हैआयो जमाना नयाँ ।।२।।

लाखौं कल्प विते अनात्मक्रमले आत्मा सधा नूतन
आफू व्यापक सूक्ष्म ब्रह्म वरहा आनन्द सत् चेतन ।।
बाधा शक्ति नयाँ, पुराण छ नयाँ, खोज्दैं म खोज्दै गयाँ ।
आफूलाई बुझे पुग्यो अरू भनून्, आयो जमाना नयाँ ।।३।।

लीला, नाटक, सृष्टि शाश्वत नभै देखिन्छ हो झैं हुने ।
आफू नित्य अनन्त सत्य शिवको बोधात्मलें चम्किने ।।
ठूला पुण्य गरून् ! सबै खुश रहून् ! सन्देश यस्तै दियाँ ।
मोटै तत्त्व बुझेर बाँच अब है, आयो जमाना नयाँ ।।४।।

★

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

महिला विकासमा बाधक को ?

–यज्ञकुमार पौडेल
उत्तरमध्यमा दोस्रो वर्ष

सर्वप्रथम ईश्वरले मानव सृष्टि गर्ने क्रममा नारी र पुरुषको सृष्टि गरेका थिए। जसको संयोजनबाट संसारमा मानव समुदायको विकास सम्भव भयो। विकासकै क्रममा मानव जङ्गलबाट-घरमा, एक्लैबाट समुदायमा, काँचै खाने व्यक्ति पकाएर खानेमा, कन्दमूलको सट्टा अन्न आदि र शिकारको सट्टामा व्यवसायतिर आकर्षित भयो। त्यसैगरी रुखको बोक्रा लगाउने मानिस फेसनमा, खालि खुट्टाको ठाउँमा पजेरो र प्लेनमा उड्ने भयो साथै अन्तरिक्षमा समेत खुट्टा टेक्न सफल भयो। यसरी विकास हुने क्रममा कला, साहित्य, शिक्षा, तथा विज्ञानको समेत पदार्पण हुन पुग्यो।

आदिकालदेखि वर्तमानसम्म यति विकास भएर पनि हाम्रो नेपालका अधिकांश जनता रात दिन हाड घोड्दा पनि हातमुख जोड्ने समस्याले पिरोलिन बाध्य छन्। गरिबी र अशिक्षाको कारणले हामी विकासमा पछाडि परेका छौं। अझ भन्नुपर्दा हाम्रो देशका नारी वर्गको अवस्था चिन्ताजनक रहेको पाइन्छ। शिक्षा तथा रोजगार समेत अल्पसंख्यकले मात्र पाएका छन्। खासगरी संसारको सृष्टि चालक नारी वर्ग नै पछाडि पर्नुको कारण के छ ? के यसमा पुरुषवर्गको मात्र दोष छ त ? स्वयं महिला आफ्नो अधिकार खोज्न सक्दैनन् ? यस्ता जटिल प्रश्न आएका छन्। यस्ता प्रश्नको निराकरण गर्न विभिन्न सरकारी, गैर सरकारी तथा निजी तवरबाट चेतनामूलक कार्यहरू

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नभएका होइनन् तथापि तिनले खासै प्रभाव पार्नसकेको पाइँदैन । हरेक कार्यक्रममा महिला पछि पर्नुको कारणको रूपमा पुरुषलाई लिने गरिन्छ तर महिला-महिला बीच के-कस्तो पर्खाल रहेको छ भन्नेतर्फ खासै ध्यान पुग्न सकेको छैन । उच्चवर्गीय आधुनिक भद्राउँदाहरू धन र र वाफको प्रदर्शन गर्ने फेसनको रूपमा दिनानुदिन आफैलाई नङ्याउँदै गएका छन् भने निम्न वर्गका महिलाहरू गरिबी र अशिक्षाका कारण नाङ्गिन विवश छन् । सासु, बुहारी, देउरानी-जेठानी, नन्द-भाउजू तथा दिदी बहिनी बीच वाहिरी रूपमा जतिसुकै मिलाप भएपनि भित्र-भित्रै इर्ष्या, द्वेष र वैमनस्यताको रांको दन्किएर रहेको पाइन्छ । शायद यो प्राकृतिक नियम हो ? परिवारमा एउटी महिला शिक्षित र रोजगार रहन्छे भने उसलाई परिवारका तिनै आफ्ना प्राकृतिक शत्रु द्वारा छेडछाड र धोचपेच गरिन्छ । त्यस्तै शिक्षित र रोजगार समेत अहम् भावनाले ग्रसित छन् । म ठूलो हुँ भन्ने जस्ता भावनाले दुबै पक्षका बीचमा ठूलो दुरी सिर्जना गरेको छ । न अशिक्षितले शिक्षित-लाई बुझ्न कोशिस गर्छन् न शिक्षितले अशिक्षितलाई बुझाउँन चाहन् । सबै मेरो गोरुको बाह्रै टक्कामा अडिग छन् । त्यसैले यदि महिला विकास चाहने हो भने यो नकारात्मक दूरीलाई हटाई सामञ्जस्यता-को भावना हुनुपर्छ । यस महान् कार्यको लागि देशको नेतृत्व वर्ग, योजनाविद्, विद्वद्समुदाय, युवाशक्ति तथा स्वयम् महिलावर्ग जागरुक भएर जुर्मुराउनु पर्छ नत्र ·· ··· ····· । अस्तु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वर्तमानक भ्रष्टाचारी नेताक

–सञ्जय कुमार झा
स्व. वि. यू. उपसभापति
महेन्द्र नगर सखुवा, धनुषा ३
उत्तरमध्यमा प्रथम वर्ष

यि टुटल घरसब
यि खरात्र भगेल मुहारसब
देखारहल अछि यि वर्तमानक भ्रष्टाचारीक नेता सब
यि इन्सानक पुजारी नै अछि
यि राक्षसक पुजारी अछि।

ए वर्तमानक नेता
तु जनताक सेवक नै छे
तु अपना पेटक सेवक छे।
आई काईलक युगमे भ्रष्टाचारी नेता
लेलक जनताके सहारा
जँ भेटल कुर्सी वैइन गेल आवाँरा।

यि नेपालक नेता सबहक देखैछी विहाइरक
कियाक कि नेपालक दिलके दूश्मन अछि देखैछी बहुत निहाँइरक !!
वहुत देरसँ लिखै छियौ रे नेता कहानी सब
आव जल्दी निकाल दे कुर्सी अपना दिल सँ

✻

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नारीको व्यथा

–सुश्री हीरा कुमारी
हु० प० विद्यापीठ, जनकपुर

"यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्तेतत्र देवता" यो नीति श्लोकले आर्य परम्परामा नारो जातिलाई अति उच्च स्थान दिएको छ। तर आजको यस महान् होडबाजीको युगमा नारी जातिलाई साह्रै दयनीय स्थितिमा पु-याएको छ। नारी जातिलाई जन्मदेखि मरण सम्म उपेक्षाको दृष्टिले हेर्ने गरेको पाइन्छ। तर यो साह्रै भेदभाव र पक्षपातपूर्ण रवैया हो। जबकि नारी जाति विना कुनै पनि वर्ण, समाज बालबालिका गाउँ-घर, देश-विदेश सबंको विकासमा यसको अहम् भूमिका रहेको छ। यसमा कुनै दुई मत छैन। नारी एउटा महान् साहसी, परिश्रमी, लगनशील, हिम्मतदार र निर्भीक जाति हो। जसले कुनै हालतमा कसैको नराम्रो सोच्दैन, उसको दया, धर्म, कहिल्यै पनि नाश हुँदैन। माया, ममता र स्नेहको त खानी नै नारीलाई मानिन्छ। उदाहरण स्वरूप-आर्य परम्पराको आधारमा सुनिन्छ कि पूर्वकालमा आदर्शनारी सीता जस्ती पतिपरायणलाई पनि समाज भित्रैका केही तुच्छपुरुषको भनाइले मात्र मर्यादा पुरुषोत्तम रामले पनि त्यागेका थिए। पर्वतारोहण जस्तो महान् कठिन कार्यमा पनि यही नेपालकी वीराङ्गना, साहसी नारी पासाङ, ल्हामु, शेर्पाले नेपाल स्थित विश्व प्रसिद्ध सगरमाथाको टुप्पोमा नेपालको राष्ट्रिय झण्डा गाड्ने महान्कार्य गरेर विश्वमा प्रथम कीर्तिमान् स्थापित गरेको छन्।

वेद जस्तो महान् ग्रन्थमा पनि नारीलाई पढ्न नदिएर अधिकारबाट वञ्चित गरिएको छ। ॐ को उच्चारण गायत्री मन्त्र जप

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आदिवाट पनि नारोलाई वञ्चित गरिएको छ। यसवाट पूर्वकाल देखि नै उपेक्षित नारीहरू लडेर अधिकार लिन खोजिरहेका छन्। आमा-वाबुले छोरा र छोरीलाई खान-पीन र अध्ययनमा समेत पक्ष-पात गरेका छन्। यी कारणले नारीहरू एक जुट भएर "सङ्घे शक्ति कलौ युगे" को नियम झैं नारोले हिम्मत साथ डटेर अधिकार लिम र ससम्मान समान अधिकारी वन्न अगाड़ी वढ़नु परेको छ। नारीहरू-लाई निषिद्ध शिक्षा, मन्त्र, तन्त्र, आदिको पनि मनन चिन्तन गर्न जरुरी छ। प्राचीन कालमा शास्त्रको मनन चिन्तनवाट गार्गी, मैत्रेयी जस्ता महान् विदुषीहरू यही भूमिमा प्रसिद्ध भएका थिए। वर्तमानमा पनि भारतोय प्रधानमन्त्री इन्दिरा गान्धी, लंकाको राष्ट्रपति भण्डार नाइके, इंगलैण्ड की महारानी एलिजावेथ प्रथम र द्वितीय आदि नारीहरूले प्रसिद्धी कमाएकै छन्। अर्को कुरा नारी विना गृहस्थाश्रम चल्न सक्दैन। "गृहिणी गृह मुच्यते" भने झैं नारी न भएको घर पवित्र मान्न सकिन्न। जव सम्म नारोको चरित्र निर्माण वालक अवस्थादेखि नै हुन सक्दैन तवसम्म नारीको उत्थान हुन सक्दैन। यसैले प्रत्येक जाति र समूहका नारोहरूको मनोमस्तिष्कको विकास गर्ने हो भने शिक्षारूपी ज्योति पुरूषमा भन्दा कम हुनु हुँदैन। सम्पूण विकासको मूल केन्द्रविन्दु भएकी नारी संसारमा पुरुषको अपेक्षा वढी सक्षम, सवल, सफल र सुयोग्य समेत देखिएका छन्।

वास्तवमा नारीको मनोव्यथालाई हृदयङ्गम गरेर नै अंश-वण्डामा पनि छोरासरह छोरीलाई हालको कानूनले मान्यता दिन लागिरहेको छ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हजारी जनक विद्यापीठमा कार्यरत

प्राध्यापकहरू

सि. नं.	नाम	पद
१.	प्रा० श्री कार्तिकेय झा	प्राचार्य
२.	डा० श्री गोविन्द चौधरी	प्राध्यापक
३.	श्री भीमनाथ 'वियोगी'	प्राध्यापक
४.	श्री केशवशरण उपाध्याय	उप-प्राध्यापक
५.	श्री गुरूदयाल चौधरी	,, ,,
६.	श्री वीरेन्द्र कुमार लाल	,, ,,
७.	श्री दुर्गाप्रसाद घिमिरे	,, ,,
८.	श्री भरतमणि सुवेदी	,, ,,
९.	श्री भेषराज अर्याल	,, ,,
१०.	श्री शिवप्रसाद निरौला	,, ,,
११.	श्री नुरापति पोखरेल	,, ,,
१२.	श्री देवीकान्त लाल कर्ण	,, ,,
१३.	श्री विनोद साह	,, ,,
१४.	श्री मिथिलेशकुमार ठाकुर	,, ,,
१५.	श्री माधवप्रसाद चालिसे	,, ,,
१६.	श्री रामहरि कोइराला	,, ,,
१७.	श्री नारायण चालिसे	,, ,,
१८.	श्री विजयकुमार दत्त	,, ,,
१९.	श्री मतिप्रसाद ढकाल	सहायक प्राध्यापक
२०.	श्री राधाप्रसाद यादव	,, ,,
२१.	श्री कपिलदेव मण्डल	,, ,,
२२.	श्री देवनन्दन मिश्र	,, ,,
२३.	श्री जगन्नाथ रेग्मी	,, ,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नेपाल प्राध्यापक संघ

एकाइ समितिका पदाधिकारीहरू :

सि. नं.	पद	नाम
१.	सभापति	—डा० श्री गोविन्द चौधरी
२.	उप-सभापति	—श्री केशवशरण उपाध्याय
३.	सचिव	—श्री भेषराज अर्याल
४.	कोषाध्यक्ष	—श्री शिवप्रसाद निरौला
५.	सहायक सचिव	—श्री विनोद साह
६.	सदस्य	—श्री माधवप्रसाद चालिसे
७.	सदस्य	—मिथिलेशकुमार ठाकुर

★

हजारी जनक विद्यापीठमा कार्यरत

कर्मचारीहरू :

सि. नं.	नाम	पद
१.	श्री सुभाषप्रसाद पण्डित	लेखा अधिकृत
२.	श्री सुधाकर चौधरी	सहायक प्रशासक
३.	श्री कृष्णप्रसाद निरौला	सहायक प्रशासक
४.	श्री नीलकण्ठ भट्टराई	सहायक प्रशासक
५.	श्री विज्ञानप्रसाद नेपाल	हेड असिस्टेण्ट
६.	श्री उपेन्द्र मण्डल	लेखापाल
७.	सुश्री हीरा कुमारी	हेड असिस्टेण्ट

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

८.	श्री अनन्तनारायण भट्टराई	टा० क्रम० ग
९.	श्री विष्णुप्रसाद घिमिरे	सहायक लेखापाल
१०.	श्रीमती सृजना पोखरेल	असिस्टेण्ट स्टोर किपर
११.	श्री विन्देश्वर झा	बुक चेकर
१२.	श्रीमती पार्वतीदेवी मिश्रा	बुक चेकर
१३.	श्री माधवप्रसाद पोखरेल	बुक चेकर
१४.	श्री विन्देश्वर राय	चौकिदार
१५.	श्री बोधकृष्ण काफ्ले	पियन
१६.	श्री टेकप्रसाद घिमिरे	चौकिदार
१७.	श्रीमती देवका घिमिरे	बगैंचे
१८.	श्रीमती मञ्जुदेवी मेस्तर्नी	कुचिकार

★

स्वतन्त्र विद्यार्थी यूनियनका पदाधिकारीको नामावली :

सि. नं.	नाम	पद
१.	सन्तोषकुमार ठाकुर	सभापति
२.	संजय कुमार झा	उप-सभापति
३.	मुकुन्दप्रसाद भट्टराई	सचिव
४.	विमलेन्द्र कुमार उपाध्याय	सह-सचिव
५.	महेश्वर प्रसाद घिमिरे	कोषाध्यक्ष
६.	नवीन कुमार मिश्र	सदस्य
७.	जनक पोखरेल	सदस्य

★

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu